

10 Utvidgning av förvaltningsområde för samiska språket

10.1 Allmänt om modellen med förvaltningsområden

Syftet med Sveriges åtagande rörande minoriteterna enligt Europarådskonventionerna är att vissa minoriteters språk är en del av det svenska kulturarvet och att språkens bevarande skall främjas. Den nuvarande svenska minoritetspolitiska lagstiftningen är uppbyggd kring modellen att det skall finnas geografiskt avgränsade områden där skyddet och stödet för minoriteterna är starkare. Tanken med särskilda språkrättigheter inom ett förvaltningsområde är således att en minoritet och dess språk på något sätt är koncentrerad till ett visst geografiskt område. Modellen baseras på minoritetsspråkonventionens uppdelning där grundläggande principer i del II skall beaktas i hela landet samt angivna rättigheter i del III skall förverkligas i namngivna områden.¹

I dagens samhälle ser dock bosättningsmönstret sällan ut på det viset. Minoriteter kan vara utspridda över stora geografiska områden, även om det finns koncentrationer med fler individer inom vissa områden. I detta sammanhang måste vi även uppmärksamma att många människor under sin livstid väljer att flytta inom landet på grund av arbets- och utbildningsmöjligheter, familjeskäl etc.

Som jämförelse kan nämnas att både Norge och Finland har inrättat liknande geografiskt avgränsade förvaltningsområden för det samiska språket. Enligt den finska lagen om samiska är dock vissa särskilt viktiga rättigheter knutna till den enskilda individen. Den enskilde kan åberopa rättigheterna i hela landet. För den enskilde innebär det att han eller hon alltid har rätt att använda modersmålet i särskilt utsatta situationer.²

Genom att välja en modell där särskilt stöd och skydd lämnas i vissa geografiska områden, är den enskilde individens möjligheter att värna minoritetsspråket och kulturen, beroende av var i landet

¹ se avsnitt 5.1.

² Finlands författningssamling, Lag om samiska 15.12 2003/1086.

hon eller han lever. Den enskildes önskan att tala och bevara minoritetsspråket blir knappast mindre om man bor utanför nuvarande förvaltningsområden. Så kallade in- och utlåsnings effekter kan uppstå för individernas språkmöjligheter och val av t.ex. bosättning och arbete. Förvaltningsområdena får inte leda tanken fel att minoritetskulturen och språket bara har ett *berättigande* i utvalda områden.

Eftersom ramkonventionen och de grundläggande principerna i minoritetsspråkkonventionen gäller i hela landet måste det finnas förutsättningar för att minoritetsspråket är ett levande språk även utanför förvaltningsområdet. Det kan dessutom vara så att behoven i vissa fall kan vara större i en region med endast ett fåtal minoritetsmedborgare, än i ett område där det finns många som talar språket. Ju mindre en individ hör och talar språket, desto svårare blir det att upprätthålla språkbehärsningen och överföra språket till nästa generation.

På sikt finns det därför anledning att överväga om modellen med förvaltningsområden bör kompletteras med rättigheter som knyts till individen och inte enbart till ett visst territorium. Bestämmelser om rätten till modersmålsundervisning är sådana rättigheter som knutits till individen och inte till ett visst område. En sådan kombinationsmodell vore önskvärd, dels för individer som har samiska, finska eller meänkieli som språk och som bor *utanför* förvaltningsområdena och dels för individer som har romani chib eller jiddisch som språk. För dessa grupper kvarstår behovet av åtgärder som främjar språkbevarandet. Skyddet i hela landet skulle även bli starkare om de generella bestämmelserna i den föreslagna lagen om nationella minoriteter införs.

10.2 Lagstiftningsåtgärder krävs för att bryta och vända språkbytesprocessen

Min bedömning:

En utvidgning av förvaltningsområdet för samiska har en värdefull språkfrämjande inverkan på det samiska språkets fortlevnad. En utvidgning påverkar språkbevarande faktorer på olika nivåer som gynnar en sådan utveckling.

En reglerad officiell ställning för samiskan bidrar till statushöjande effekter på språket och ett synliggörande av samernas kultur och språk. Därmed förstärks också ett allmänt medvetandegörande om den samiska närvaron i samhället.

Den samiska befolkningen har under lång tid levt under ett starkt assimileringstryck (likriktningstryck) som medfört att de samiska språkvarieteterna är hotade genom en pågående språkbytesprocess. Denna utveckling är markant för det sydsamiska språket. Undanträngning vid exploateringar av traditionella samiska områden och en utbildningspolitik som inte värnat det samiska språket har av samer uppfattats som nedvärderande. Sådana och andra omständigheter har påverkat enskildas benägenhet att använda det egna språket. De negativa attityder som åtskilliga samer har mött, har påverkat många samers önskan att smälta in i majoritetsbefolkningen. En konsekvens blir att man överger sitt eget språk, till att börja med i det offentliga sammanhanget. Slutligen uppstår allt mera uttunnade möjligheter att överföra språket till nästa generation.

Som konstaterats ovan i avsnitt 6 och 8 krävs det språkbevarande åtgärder på samhällsnivå. Enligt min mening, är det nödvändigt att genomföra insatser av övergripande natur för att kunna bryta språkbytesprocessen och stödja samiska språkets fortsatta utveckling. Att utvidga förvaltningsområdet till ett relativt stort geografiskt område som omfattar många samer i det sydsamiska området, skulle definitivt gynna språkets ställning. Fler språkvarieteter skulle främjas om stora delar av det sydsamiska språkets utbredningsområde blir förvaltningsområde. En sådan utvidgning skulle ligga i linje med de synpunkter som Europarådet lämnat om det sydsamiska språkets särskilda behov. De övriga förslag som lämnats om förstärkt implementering av konventionsåtagandena (t.ex. tillsyn, samordning, kompetenshöjande insatser) skulle förbättra förutsättningarna för ett lyckat genomförande.

Avsikten med att införa ett utvidgat förvaltningsområde är att fler enskilda skulle kunna komma i åtnjutande av de möjligheter som nuvarande lag om rätt att använda samiska ger. Om enskilda använder språket i många olika situationer och i större omfattning, kommer språkets närvaro i samhället att öka. Den enskilde individens språkbehärskning kan även stärkas genom att han eller hon kan nyttja språket på ett mångsidigare sätt. Samtidigt skulle det finnas större möjligheter för människor att klara sig bättre i samhället om de kan nyttja sitt modersmål i olika sammanhang. Språkutvecklingen gynnas dessutom genom att ny terminologi införlivas i själva språket, de språkliga domänerna utökas. Språkets offentliga ställning medför nya arenor för språkanvändningen. Språket blir synligt, betraktas som godkänt och den enskildes möjligheter att använda språket ökar. Sametinget betecknar den nuvarande språklagstiftningen som ett symboliskt genombrott av stort värde³ och erfarenheter från Norrbottens län visar att förvaltningsområdena haft statushöjande effekt. Genom att det samiska språket blir mer synligt i samhället och kunskaperna om den samiska kulturen ökar, kan majoritetsbefolkningens inställning till samerna förväntas bli mer positiv, vilket även det gynnar språkets fortlevnad.

När det gäller språkbevarande åtgärder på grupp- och individnivå kan följande konstateras. Brist på uppgifter omöjliggör en demografisk beskrivning av den samiska befolkningsstrukturen. Samerna är emellertid en fåtalig befolkning inom det sydsamiska området. Området är, tillsammans med angränsande områden på norsk sida, kärnområde för det sydsamiska språket. Språkförhållandena är till del svårbemästrade:

- språkbehärskningen är spridd i ett glest bosättningsmönster,
- språket befinner sig i utveckling i takt med nya tiders företeelser med behov av ett standardiserings-, normerings- och terminologiarbete och
- skriftspråket är ungt och ordböcker saknas i stor utsträckning.

Samisktalande är till allra största delen minst tvåspråkiga. Kunskaperna i samiska språket är fortfarande goda, hos en förmodligen tillräckligt stor del av det samiska folket, för att möjliggöra en språklig revitalisering. Det finns även samer vars starkaste språk är samiska och som därför har behov av samiskspråkig samhälls-

³ Sametinget (2004) s 35.

service. Bland samerna finns det en stark medvetenhet om att språket är hotat och en stark önskan att bevara och främja språkets fortlevnad. Många samer som förlorat språket eller vars språkkunskaper i sydsamiska är begränsade vill återta språket. Det innefattar även en växande medvetenhet om att språkbevarande åtgärder kommer att behövas och att man bär en del av ansvaret själv.

Den samiska befolkningen har företrädare och organisationer som aktivt driver språkpolitiska frågor. Det finns samiska institutioner och ett påtagligt samiskt kulturarv i regionen som efterfrågas allt mer av en intresserad allmänhet. Täckande sydsamiska media saknas dock. Det som också talar för att ge språket en officiell ställning, är att samerna själva anser sig ha behov av åtgärden. Det har framkommit i Sametingets politiska arbete och i särskilda språkprojekt. De resultat utredningen fått fram stärker denna bild. Samerna önskar en samiskspråkig service, särskilt för vissa sektorer av det allmännas utbud. De skulle även använda sig av de samhällstjänster som föreslagen lagstiftning ger rätt till.

Om förvaltningsområdet utvidgas till att omfatta även det sydsamiska området förväntas samerna arbeta aktivt med de minoritetspolitiska frågorna på lokal, regional och nationell nivå.⁴ Det innebär en förstärkning av samernas eget arbete att värna modersmålet. Utvidgningen av förvaltningsområdet får därmed även en mobiliserande effekt på samernas egna språkfrämjande arbeten. En utvidgning av förvaltningsområdet för samiska gynnar språkbevarandet på grupp- och individnivå.

⁴ se förslag i delbetänkandet, avsnitt 6.8.2.

10.3 Sakområden som skall lagregleras inom förvaltningsområdet

Min bedömning:

Lagstiftningens innehåll bör ha samma omfattning för alla förvaltningsområden. Frågeställningar om utökad skriftlig service och möjligheter till service på samiska i samband med hälso- och sjukvård bör bedömas i samband med föreslagen utvärdering av minoritetslagstiftningen.

Mitt förslag:

Ett utvidgat förvaltningsområde för samiska skall omfatta samma sakområden som nuvarande lagstiftning rörande rätten att använda samiska i muntliga och skriftliga kontakter med kommunala och statliga förvaltningsmyndigheter och domstolar. Förskoleverksamhet och äldreomsorg skall helt eller delvis kunna erbjudas på samiska språket.

Myndigheterna skall även i övrigt sträva efter att bemöta den enskilde på samiska. Barns behov av att få utveckla en kulturell identitet och samiska språket skall särskilt uppmärksammas och framhållas i lagtext.

För all myndighetsutövning, oavsett nivå och sakområde, skall rättighetsupplysning fungera för såväl allmänheten som för egen personal samt att tillämplig samhällsinformation i övrigt skall kunna erbjudas på samiska. Myndigheterna skall utåt visa att de betjänar allmänheten även på samiska.

Nuvarande regler för särskilda tider och särskild plats för besök samt undantagen vid särskilda skäl för myndighetskontakt på samiska, skall kvarstå.

En utvidgning av förvaltningsområdet för samiska innebär nya åtaganden för kommuner, landsting, statliga myndigheter och domstolar i det aktuella området. Befintlig myndighetsutövning och anknuten förvaltning och service utökas med en skyldighet att bemöta den enskilde på samiska språket. Denna typ av rättighetslagstiftning bör inte skilja mellan olika förvaltningsområden, utan ha samma innehåll i samtliga förvaltningsområden. Det underlättar för såväl individen, som för myndigheternas tillämpning. Slutsatserna av myndigheternas möjligheter och beredskap (avsnitt 9) ger inte heller anledning att undanta särskilda sakområden eller myndigheter.

De rättigheter nuvarande minoritetsspråkslagstiftning ger att använda samiska i kontakter med förvaltningsmyndigheter och domstolar skall även gälla i det utvidgade förvaltningsområdet. Rätten eller möjligheten att använda samiska är oberoende av om personen behärskar svenska eller inte. Förvaltningsmyndigheter skall även i övrigt sträva efter att bemöta enskilda på minoritetsspråket. Kontakt med myndighet skall tolkas som att även myndigheten vid eget kontaktinitiativ strävar efter att använda samiska. Myndigheterna skall även utåt visa att de betjänar allmänheten på samiska. Erfarenheter från Norrbottens län visar att det praktiska genomförandet av lagstiftningen kan behöva tid. Av den anledningen kan det finnas skäl att föreslå prioritering av vissa sakområden. En sådan ansats skulle dock lätt kunna misstolkas och ge skäl till onödiga fördröjningar av lagens implementering. Genom att i stället undersöka hur efterfrågan ser ut och var den kan uppstå kan myndigheterna planera för en resurs- och kunskapsuppbyggnad. Därigenom ges möjligheter att hitta smidiga och långsiktigt fungerande lösningar t.ex. genom fortlöpande rekrytering av ny personal. Enkätundersökningen och myndigheternas yttranden visar också att efterfrågan på myndighetskontakt på samiska inte förväntas öka nämnvärt på kort sikt. Det förstärks av det faktum att den samiska befolkningen är förhållandevis liten och att språksituationen ser ut som den gör.

Med anledning av ovanstående resonemang är det rimligt att de bestämmelser som medger myndigheten rätt till en begränsad servicenivå⁵ kvarstår under ett övergångsskede, även med hänsyn till den inskränkning som det medför för individen. Efter hand kan behovet av myndighetskontakt på samiska komma att öka och kunna tillgodoses fullt ut. Regeringen kan därutöver undanta både statlig- och, på begäran, kommunal- och landstingsverksamhet från den språkliga servicen. En myndighet kan till exempel ha mycket liten kontakt med allmänheten. När den i delbetänkandet föreslagna utvärderingen görs, senast fem år efter lagstiftningens ikraftträdande, bör man noga analysera hur situationen har utvecklats.⁶

Samtidigt har vi redan i dag det förhållandet, att praktiskt taget alla berörda statliga myndigheter och domstolar på högre nivå, är berörda av minoritetsspråkslagstiftningen. Erfarenheterna från

⁵ Rätt att bestämma tider och plats för besök och telefonsamtal.

⁶ se avsnitt 15.

nuvarande tillämpning bör kunna tillvaratas inom de egna organisationerna.

Den samiska befolkningen i det sydsamiska området ger tydligt uttryck för att förskoleverksamhet, skola, äldreomsorg, hälso- och sjukvård samt kulturverksamheter på samiska är områden som i första hand efterfrågas.

Om språket skall kunna stärkas är det mest angeläget med satsningar inom förskole- och skolverksamhet eftersom antalet talare kan utökas på relativt kort sikt. Lagförslaget ger möjlighet att kunna få förskola helt eller delvis på samiska. Ingen förändring gentemot nuvarande lag föreslås. Denna möjlighet stärker och utvecklar barns möjligheter att tillägna sig samiska och en aktiv tvåspråkighet. För det enskilda barnet anses det innebära något mycket positivt. Förskolans betydelse för barns utveckling av modersmålet och den kulturella identiteten behandlas nedan⁷. En lagstadgad rätt till samiskspråkig förskoleverksamhet erbjuder således en av grundstenarna för det fortsatta arbetet med att stärka barns språkutveckling.

Motsvarande regelverk gäller för äldreomsorgen, där möjligheter skall finnas att få den helt eller delvis på samiska inom förvaltningsområdet. Ingen förändring rörande detta föreslås. Tanken är att äldre skall få åldras med värdighet och att de skall kunna bli förstådda och kunna uttrycka sig på sitt eget språk. Äldreomsorg som bedrivs på samiska ger enskilda möjlighet att åldras där kulturell tillhörighet och traditioner kan uppmärksammas. Många äldre tappar även sina senare inlärd språk och endast modersmålet består. Ytterst handlar det således om att ge människor livskvalitet och självaktning. Den lagstadgade rättigheten till samiskspråkig äldreomsorg stärker den enskildes möjlighet att få sådant bemötande.

Av största vikt är att myndigheterna lämnar information om minoritetsrättigheter till såväl den samiska befolkningen, som till den egna personalen och att detta fungerar från och med lagens ikraftträdande. Den tillämpliga samhällsinformationen i övrigt skall kunna erbjudas på samiska. Det är inte godtagbart att informationsskyldigheten brister såsom skett i en del fall i Norrbottens län.⁸ Ett effektivt sätt att få ut riktad information är via samiska organisationer och andra nätverk. Denna möjlighet har inte nyttjats fullt ut i Norrbottens län.

⁷ avsnitt 13 och 14 nedan och delbetänkandet avsnitt 7.

⁸ se delbetänkandet avsnitt 6.7.

För all myndighetsutövning, oavsett nivå och sakområde, skall rättighetsupplysning och tillämplig samhällsinformation erbjudas på samiska. Bemötandet har stor betydelse och inkluderar myndigheternas meddelanden, kungörelser, anslag och annan information till allmänheten samt skyltar och blanketter med ifyllnadsanvisningar.

Skola, hälso- och sjukvård samt kulturbefrämjande aktiviteter på samiska efterfrågas också tydligt i enkätsvaren. Ett ställningsstagande till hälso- och sjukvårdsfrågor inom minoritetslagstiftningen föreslås ske vid den utvärdering som bör ske senast fem år efter att utvidgningen av förvaltningsområdet trätt i kraft. Se förslag i avsnitt 16.3. Inom den offentliga kulturverksamheten bör den samiska befolkningens behov av stöd för den egna kulturen beaktas. Utbildning är ett viktigt område för den språkliga revitaliseringen och behandlas längre fram i betänkandet.

10.4 Förslag till geografisk avgränsning av ett utvidgat förvaltningsområde

Mitt förslag:

Det utvidgade förvaltningsområdet för samiska bör omfatta Kiruna, Gällivare, Jokkmokk och Arjeplogs kommuner samt de tillkommande kommunerna Arvidsjaur, Berg, Dorotea, Härjedalen, Krokoms, Lycksele, Malå, Piteå, Skellefteå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Vindeln, Åre, Åsele, Älvdalen, Älvsbyn och Östersund.

Den utvärdering som föreslås i delbetänkandet bör bedöma möjligheterna för återstående kommuner i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Västernorrlands län att ingå i det förvaltningsområdet för samiska.

När Sverige väljer en minoritetspolitisk modell med förvaltningsområden, där särskilda regler gäller, är det viktigt att en stor del av minoriteten faktiskt bor i det området. Europarådet tar, som tidigare nämnts, upp situationen för sydsamiskan och konstaterar att dess användare till övervägande del hamnat utanför nuvarande förvaltningsområde för samiska. Tanken med att utvidga förvaltningsområdet måste således, enligt min mening, vara att en större andel av den samiska befolkningen skall komma i åtnjutande av det skydd som del III i minoritetsspråkskonventionen omfattar. Genom det nu föreslagna förvaltningsområdet för samiska, skulle en stor del,

en majoritet (sannolikt ca. 70 % av sametingets röstlängd), av samerna i Sverige omfattas av särskilda åtgärder enligt konventionens del III. Det kan också konstateras att en väsentlig del av det sydsamiska språkets utbredningsområde på svensk sida kommer att ingå i och med den föreslagna utvidgningen.

Avgränsningen har betydelse för de lokala områden, ”språköar”, där det finns ett lokalt engagemang för sydsamiska. Den geografiska basen för den samiska språkdomänen utökas också i sin helhet, inklusive för de två nordligare varieteterna, lule- och nord-samiska. Med föreslagen utvidgning kommer praktiskt taget hela det samiska kärnområdet på svensk sida att innefattas, exempelvis alla fjäll- och gränskommuner. Det betyder att de flesta olika samiska kulturyttringar, till exempel skogs- och fjällsamekultur samt nord- och sydsamisk kultur kan tillåtas att slå igenom i utvecklingen av språken. Det är också viktigt att få med starka samiska fästen såsom Umeå där det bor ett stort antal samer och där universitetet utgör ett center för samiska studier. Området inrymmer också de större dialektala olikheterna av samiskan. I stort är samtliga samebyar inbegripna vilket har betydelse som en bas för användning av samiskan. Den privata sfären och renskötseln är för närvarande de största arenorna för språkanvändningen. Området är sammanhängande vilket ökar samarbetsmöjligheterna för såväl samerna själva som myndigheterna.

Skydd och främjande genom lagstiftning om ett förvaltningsområde för samiska har tidigare bedömts ha en positiv verkan för språkets fortlevnad. Ett grundläggande språkligt revitaliseringsarbete som förmår vända språkbytesprocessen för en befolkningsgrupp som har relativt få talare, kräver att så många som möjligt kan nås. Den främsta garantin för detta är för närvarande, att ett så stort sammanhängande förvaltningsområde som möjligt utses. Övriga hithörande samhällsinsatser kan samordnas bättre, till exempel samiskspråkig information, modersmålsundervisning och befintliga lärarresurser.

Närheten till Norge och den norska delen av Sápmi, är betydelsefull. Nord-, lule- och sydsamiskan fortsätter på norsk sida i form av sammanhängande språkbälten. Språken har en gemensam tradition i Sápmi, oberoende av nuvarande riksgränser. Det föreslagna förvaltningsområdet bidrar till ett ömsesidigt stärkande av språket. Särskilt inom det sydsamiska området förekommer flera gemensamma språkanknutna projekt över riksgränsen. Några svenska kommuner intresserar sig för samarbete kring utbildning med den

norska sidan. Vid utredningens besök har stort intresse visats för gränsöverskridande samarbete från såväl samiskt som kommunalt håll. Det har ofta framhållits för utredningen att ”vi borde kunna dra nytta av de norska resurserna” som vida överstiger språksatsningarna på svensk sida. Det är angeläget att detta gränsöverskridande samarbete fortsätter på alla nivåer och kan utökas för att förstärka det språkliga revitaliseringsarbetet. På norsk sida pågår för närvarande också en liknande process för att inkludera det sydsamiska området i det administrativa språksystemet.

Förutom föreslagna samiska språkcentra (som förklaras i avsnitt 12), kan Umeå och Östersund förutses verka som stödjepunkter i ett revitaliseringsarbete. Universiteten kan ge en vitalitet genom sina omvärldsuppdrag. Vid Umeå universitet finns Samiska studier och en centrumbildning för samisk forskning. I Östersund finns, utöver universitet, Gaaltije - sydsamiskt kulturcentrum jämte det statliga Samiskt informationscenter (Sametinget) som har nationellt informationsuppdrag. Sametingets konsulenttjänst för sydsamiska språket är för närvarande stationerad i Storumans kommun jämte Sameskolan⁹ i Tärnaby.

Det utvidgade förvaltningsområdet överensstämmer på det stora hela med den politiska ambition som Sametinget uttryckt¹⁰. Det framgår som ett samepolitiskt önskemål, att förvaltningsområdet för samiska i en första etapp bör utvidgas till att även omfatta delar av det sydsamiska området. Som en uppmaning för det egna politiska arbetet anför:

Att Sametinget fördjupar kraven på en översyn av den samiska språklagen m.m., att samiska språket skall betraktas som likvärdigt med det svenska språket i hela det samiska området och med en officiell ställning i hela det samiska området, oavsett vad som pekats ut som samiska förvaltningsområden eller inte.¹¹

Direktiverna för utredningen anger att ett utvidgat förvaltningsområde bör så långt som möjligt vara sammanhängande. Mitt förslag skall därför ses i sin helhet mot bakgrund av samernas egna behov och förutsättningar, språkets hotade ställning och de möjligheter som en ökad offentlig användning av språket kan ge.

⁹ Sameskolorna sorterar under Sameskolstyrelsen, en statlig förvaltningsmyndighet.

¹⁰ Sametinget (2004) kap. 5.

¹¹ Sametinget (2004) s 35.

10.5 Förslag till åtgärder för att underlätta genomförandet av en utvidgning

Mitt förslag:

För att underlätta genomförandet av utvidgningen av förvaltningsområdet för samiska bör en styrgrupp/arbetsgrupp under ledning av myndigheten med tillsynsansvar för de samiska minoritetsfrågorna tillsättas.

Det finns anledning att lämna förslag till hur en utvidgning av förvaltningsområdet för samiska skulle kunna underlättas. Erfarenheterna från Norrbotten talar för att samordning och erfarenhetsutbyte mellan kommuner och myndigheter haft positiv effekt för genomförandet. Om de nya kommunerna och övriga förvaltningsmyndigheterna får ett organiserat stöd i sitt arbete med reformen, kan måluppfyllelsen och effektiviteten i genomförandet bli hög. Mot bakgrund av detta föreslår jag att tillsynsmyndigheten för de samiska minoritetsfrågorna ges uppdraget att i samråd med berörda kommuner utse en styrgrupp /arbetsgrupp som kan samordna genomförandet.

I styrgruppen/arbetsgruppen bör lämpligen bl.a. representanter för Sametinget, länsstyrelse, ett antal kommuner, större myndigheter och företrädare för samer ingå. Kommuner som redan i dag aktivt arbetar med minoritetsspråkig samhällsservice bör också finnas med så att erfarenheter kan tas till vara.

Samordning av arbetet kan ske på många olika områden. I det följande lämnas förslag där gemensamma koordinerade åtgärder förefaller vara lämpliga i ett initialt läge:

- Uppbyggnad av nätverk för kontaktskapande samarbete på olika nivåer.
- Samordning av och utarbetande av metoder för att kartlägga samernas behov i respektive ny kommun i förvaltningsområdet.
- Samordning av vissa upphandlingar, om sådana behöver göras.
- Samordning av framtagande av gemensamt informationsmaterial och olika typer av mallar som kan anpassas till lokala behov.
- En gemensam webbplats bör tas fram för att sprida kunskap till kommuner och andra intressenter. Genom att lägga ut framtaget material och mallar så att de finns lättillgängliga kan kommunerna arbeta med frågorna lokalt.

- Identifiering av vilka översättningar som behöver göras och samordning av detta arbete.
- Undersöka behovet av en gemensam tolk/översättningsfunktion för regionen. Detta bör ske i samarbete med statliga myndigheter och domstolar.
- Samordning vid genomförandet av utbildningsinsatser. I planering och genomförande av utbildningsinsatserna bör man lämpligen även involvera universitet och högskolor i regionen som redan i dag anordnar utbildningar rörande nationella minoriteter och t.ex. språkkompetenshöjande kurser till olika yrkeskategorier.

Det är angeläget att myndigheten med tillsynsansvar för de samiska minoritetsfrågorna snabbt kommer i gång med sitt arbete och bygger upp en verksamhet som kan stödja kommuner och övriga förvaltningsmyndigheter i det minoritetspolitiska arbetet.

Det är även viktigt att samarbetet kan fortsätta även efter det att introduktionsfasen är över för att sprida kunskaper om lösningar som fungerar väl och samordna kompetenshöjande insatser.

11 Vårda och utveckla det samiska språket

11.1 Samiskt språkarbete och nordiskt samiskt samarbete

Avsnittet beskriver språkvårdsarbetet och det språksamarbete som pågår i Sápmi.

11.1.1 Sametinget

En av huvuduppgifterna för Sametinget enligt sametingslagen¹ är att leda det samiska språkarbetet. Det står Sametinget fritt att pröva olika vägar för att stärka och utveckla det samiska språket.² Det sammanhållna arbetet för språkpolitik, språkvård och rådgivning är knutet till Sametingets styrelse. Sametinget har valt två huvudvägar

- att inrätta en språkenhet samt
- att ansluta sig till det nordiska samiska språksamarbetet.

Språkenheten har tre språke experter/-konsulenter som handlägger språkfrågor, arbetar med språkvård/-utveckling och ger råd till allmänheten med flera. I uppkomna språkfrågor bedrivs samarbete med universitet, institutioner och myndigheter på olika nivåer. Ett formaliserat samråd förekommer med Lantmäteriverkets Ort-namnsråd. Ett tidigare s.k. språkråd inom Sametinget är för närvarande vilande. Det nordiska samiska språksamarbetet sker främst genom Samiskt parlamentariskt råd och dess Samiska språknämnd.

Sametinget erhåller ett årligt ramanslag för den folkvalda delen och den löpande administrationen, inklusive språkarbetet. Myndigheten lämnar in budgetunderlag med äskanden och reformförslag

¹ 2 kap 1 § Sametingslagen (1992:1433); se avsnitt 3.2.

² Prop. Om samerna och samisk kultur m.m. (1992/93:32).

för nästföljande budgetår. "Det samiska språket" är en verksamhetsgren inom politikområdet samepolitik. Genom regeringens regleringsbrev styrs Sametingets verksamhet via angivna mål, återrapporteringskrav och särskilda uppdrag. Riksdagen och regeringen ger med andra ord de ekonomiska förutsättningarna och målinriktningen för språkarbetet. Sametingets folkvalda församling fastställer därefter, på styrelsens förslag, en budget för verksamheten. Sametingets prioritering av medel för "det samiska språket" har legat relativt stilla genom åren på drygt 2 Mkr.

Övriga hithörande styrdokument för språkarbetet utgörs av Sametingets antagna handlingsprogram: "*Start för en offensiv samisk språkpolitik*", "*Plan för den samiska biblioteksverksamheten i Sverige*" och "*Mediepolitiskt program*". En kulturpolitisk handlingsplan är under successiv uppbyggnad. Det huvudsakliga innehållet i Sametingets språkpolitiska handlingsprogram refereras närmare i avsnitt 7.1.

Sametinget beslutar enligt sametingslagen även om fördelning av statens bidrag och av medel ur Samefonden till samisk kultur och samiska organisationer samt av andra medel som ställs till Sametingets förfogande. För uppgiften svarar Samernas kulturråd som utses av Sametinget. För språkarbete kan medel avsättas som bidrag till samisk kulturverksamhet, till studiefinansiering, forskarutbildning, forskning och utveckling. Kulturrådet kan avsätta medel för projekt riktade mot bestämt geografiskt eller verksamhetsmässigt område, åldersgrupp etc. samt kan även stödja särskilda målinriktade insatsområden. Sametinget har uttalat att språkprojekt är ett målinriktat insatsområde.

11.1.2 Samiskt parlamentariskt råd / Sámi parlamentáralas rádi

Samiskt parlamentariskt råd är ett samarbetsorgan mellan same-tingen i Finland, Norge och Sverige. Samerna i Ryssland och Same- rådet (ideell organisation) har observatörsstatus. Rådet skall tillvarata samiska intressen över landgränserna. Samiskt parlamentariskt råd har ansvaret för den gemensamma Samiska språk- nämnden och utser dess ledamöter. Andra frågor är samiskt konst- och kulturarbete, utbildning, forskning, slöjd- och annan närings- verksamhet. Därutöver tillkommer Barentssamarbetet, Arktiska rådet, EU:s strukturfondsprogram Interreg och urbefolknings-

frågor, bland annat i FN-arbetet. Rådet med sekretariat finansieras över sametingens normala driftsbudgetar.

11.1.3 Samisk språknämnd / Sámi giellalávdegoddi

Sametingen i Norge, Sverige och Finland har slutit avtal om ett gemensamt samiskt språkarbete. Det sker i samråd med samerna i Ryssland. Sametingen framhåller att det behövs ett språkvårdsarbete över nationsgränserna för att bevara och utveckla samiskt språk och kultur.

Samiska språknämnden skall tillvarata och utveckla det kulturarv som hör till den talade och skrivna samiskan och skall fungera som ett expertorgan, att samordna och att verka som informationsled mellan de nationella samiska språkorganen. Här ingår uppgifter såsom att ombesörja gemensamt terminologi- och normeringsarbete, att främja samisk språkforskning, att upprätthålla kontakt med andra institutioner i Sápmi och internationellt. Språknämnden skall dessutom verka för att samiskan får samma officiella status inom hela Sápmi. Språknämndens sammansättning speglar för närvarande 7–8 olika språkvarieteter och arbetet sker även sektionsvis (i språkgrupper). Sametinget i Sverige bidrar med 1/3 av kostnaderna.³

Språknämnden är representerad i Nordens språkråd som är ledningsgrupp för det nordiska språksamarbetet inom Nordiska ministerrådet. Verksamheten syftar till att främja internordisk språkförståelse och språkbehärskning, stärka den nordiska språkgemenskapen och kunskapen om språken i Norden, främja en demokratisk språkpolitik och språksyn i Norden samt stärka de nordiska språkens ställning i och utanför Norden.

Nordiskt samiskt språkpris

De nordiska sameministrarna och sametingspresidenterna har inrättat ett nordiskt samiskt språkpris, *Golle giella*, guldspråkpriset. Priset kan ges till förtjänta enskilda personer, grupper eller organisationer som uppskattning för deras arbete för det samiska språket. Priset som är på 100 000 norska kronor delades ut första gången 2004 och delas sedan ut vart annat år.

³ År 2005: 450 000 kr.

11.1.4 Sameskolor och Samernas utbildningscentrum

Den kvantitativt största delen av det organiserade samiska språkarbetet utförs i de samiska utbildningsvägarna.

Sameskolorna

Sameskolstyrelsen är styrelse för de statliga sameskolorna och därtill hörande verksamhet. Styrelsen utses av Sametinget. Styrelsen skall även främja och utveckla samiska undervisningsinslag i det offentliga skolväsendet och produktion av läromedel för samisk undervisning. Dessutom bör Sameskolstyrelsen bistå kommunerna när det gäller uppsökande verksamhet samt informera om sameskolan och om samiska undervisningsinslag i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Genom avtal med kommuner bedrivs även förskoleklass, förskole- och fritidsverksamhet vid sameskolorna.

Verksamheten regleras av skollagen och sameskolförordningen(1995:205). I skollagen fastslås att samers barn får fullgöra sin skolplikt i sameskolan istället för i den kommunala grundskolan, för närvarande i årskurserna 1 – 6. Utöver grundskolans mål i läroplanen ska sameskolan också ansvara för att varje elev efter genomgången sameskola är förtrogen med det samiska kulturarvet samt kunna tala, läsa och skriva samiska.

För ämnet samiska finns en kursplan som är utformad för nio årskurser. Den skall användas även när samiska studeras som modersmål i vanliga grundskolan. Kursplanen skiljer på samiska för elever som har samiska som första eller som andra språk. Med samma kursplan och betygskriterier i grundskolan kan det dock ifrågasättas om undervisningen i samiska är likvärdig över landets skolor eftersom det finns kraftigt varierade timplaner.

Den samiska undervisningen och samarbete med kommunala grundskolor beskrivs närmare i avsnitt 13.

Samernas utbildningscentrum/Samij Áhpadusguovdásj

Samernas utbildningscentrum (före detta Samernas folkhögskola) är en samisk utbildningsinstitution, organiserad som en stiftelse. I dag är skolan att betrakta som privat utbildningsanordnare med statsbidrag och som har studiestödsberättigad undervisning. Vid

skolan i Jokkmokk erbjuder längre kurser på ett till två år och olika kortkurser. En alltmer utvecklad distansundervisning kompletterar numera utbudet liksom uppdragsutbildningar. Basutbudet består av sameslöjdlinje, samisk språk- och kulturlinje samt samisk företag-/näringslinje på distans. Verksamheten bedöms ha mycket goda förutsättningar att spela en nyckelroll inom det språkliga revitaliseringsarbetet för vuxnas behov att lära sig läsa och skriva samiska samt för ren nybörjarutbildning. Ett fördjupat samarbete äger rum med Utbildningsradion för framtagning av moderna språkläromedel.

Gymnasieskola

Samiska elever från hela landet kan söka sig till den samiska inriktningen vid den kommunala gymnasieskolan, i Jokkmokk, d.v.s. ett riksintag.

11.2 Samisk språkvård betonar språkutveckling

Med språkvård menas här de handlingar som medvetet syftar till att styra språkutvecklingen som skall förbättra språket eller hindra det från att försämrans. Språkvård gäller i huvudsak själva språksystemet, det vill säga språknormen eller tillämpningen av språket i bruk och domineras av ord- och grammatikvård. Utarbetande av ordlistor, skrivregler, grammatikor, IT-baserade avstavnings- och grammatikprogram är typiskt arbete. Normering av ortografi och skrivtecken utmärker den skriftspråksinriktade verksamheten. Fackspråkvården räknas in i ord- och grammatikvården. Det bör vidare poängteras att språkvårdande arbete förutsätter utåtriktad verksamhet. Råd och regler måste göras tillgängliga för språk-användarna för att främja ett utökat och gott språkbruk.

Uppgifterna för svenska Sametingets språkenhet beskrivs som ett expertinriktat språkvårdsorgan med en utåtriktad service för rådgivning, information och upplysning i språkvårdsfrågor. Alla tre språkvarieteterna skall betjänas. Enhetens närmare uppgifter är att:

- följa samiskans utveckling i tal och skrift,
- vårda och utveckla samiskan genom normerings-, terminologi- arbete, standardisering och reglering, avstavning, uttal, ord-

böjning och meningsbyggnad, skapa uttryck för nya företeelser och begrepp. På sikt, säkerställa att samiska termer och uttryck kan skapas inom de domäner/sakområden där det samiska folket vill kunna använda samiska,

- lägga vikt vid att så långt som möjligt skapa största möjliga användbarhet och förståelse mellan nord-, lule- och sydsamiska inom Sverige samt med grannländernas motsvarande språkområden. Så långt det går, bör det finnas en strävan att så lika skrivtecken som möjligt kan användas mellan språkvarieteterna,
- dokumentera och normera samiskan i form av ordböcker, ordlistor, grammatikor,
- samarbeta med och stödja övrigt språkvårdsarbete på norsk, finsk och rysk sida. Detta gäller för uppbyggnad av orddatabaser/språkbanker samt arbetsområden där harmonisering anses vara av godo. Det sistnämnda inkluderar övriga språkteknologiska insatser,
- upprätthålla kvalificerad rådgivning; råd, anvisningar, information och upplysning. Förmedla tolk- och översättarhjälp åt allmänhet, myndigheter och institutioner m.fl. och löpande handlägga samiska ortnamnsfrågor.

Sametingets handlingsprogram ”*Start för en offensiv samisk språkpolitik*” anför att terminologi- och normeringsarbetet är av grundläggande betydelse för utveckling av samiskan.

Om samiskan skall vara ett komplett och samhällsbärande språk måste den gå att använda inom alla de områden där vi vill kunna göra det. En förutsättning är att det finns samiska ord och benämningar att använda. För att klara nya språkliga ämnesområden fordras en säkrad kontinuerlig språkutveckling.⁴

Språkvårdens arbete med språklig standardisering (koordinering, insamling och granskning av ord och termer) framhålls som en nödvändig del för arbetet med samiska orddatabaser och för språkteknologiska insatser.

Sametinget uttalar att man vill inrikta sitt stöd och medverkan i det samnordiska språkarbetet till insatser för: skapandet av gemensam samisk terminologi, harmonisering av språknormer, upp-

⁴ Sametinget (2004) s 46.

byggandet av gemensamma orddatabaser och för övrig språkteknologi. Dessa insatser skall gälla för alla språkvarieteter.

Som ett skäl för terminologi- och harmoniseringsarbetet anförs också att man vill styra utvecklingen så att inte samiskan förändras i olika riktningar på grund av påverkan från respektive majoritetsspråk. Sametingets markerade engagemang för det nordiska språksamarbetet betingas också av att inte splittra resurserna mer än vad dialektsplittringen och de skilda ortografiska principerna i sig ger upphov till. Standardisering, språkmodernisering och anpassning till nya teknikmöjligheter är tidskrävande och därmed kostnadskrävande processer där nordisk samverkan ger fördelar.

Språkteknologin ger möjligheter

Med språkteknologi menas allmänt en hantering av mänskligt språk med hjälp av informationsteknologi. Under senare tid har språkteknologin blivit ett prioriterat område i de nordiska ländernas språkvårdsarbete. Möjligheterna med de nya teknikerna har uppmärksamrats inom det samiska språkarbetet och inom utbildning. Möjligheterna att sprida och ta emot information ökar och fler kan nås med skriftliga budskap. I en värld där många små språk slåss för sin existens, anses tillgången till modernt IT-stöd som en av förutsättningarna för överlevnad. Normering och standardisering får nya redskap såsom tillgängliga orddatabaser/-banker och lexikala resurser. Med hjälp av godkända samiska orddatabaser kan samiska språkstödfunktioner för t.ex. stavnings-, grammatik- och stilkontroll införas i framtiden. Förhoppningar knyts också till datorstödd språkinlärning och interaktiva läromedel. Så kallade flermediala läromedel finns i begränsad omfattning för samisk språkinlärning.

Efter ett samnordiskt påtryckningsarbete har dataindustrin infört visst stöd för samiska i datorernas operativsystem. Det innebär att det går att hantera alla samiska språksituationer och samtliga bokstäver i de samiska språken.⁵ De finska, norska och svenska ministrarna för samiska frågor har gemensamt uttalat sin tillfredsställelse över denna utveckling och uppmanat förvaltningar, institutioner och organisationer i de tre länderna att införa stödet i sina datorplattformar. Europeisk telekomstandard innehåller numera de

⁵ Eftersom det är fem samiska språk (nord-, lule-, syd-, skolt- och enaresamiska) som används på olika sätt i Norge, Finland och Sverige är det nio olika språksituationer med sammanlagt femton bokstäver som skiljer sig från de övriga nordiska.

specifikt samiska bokstäverna i de finska, norska och svenska språkställningarna. Denna utveckling medför att textskrivning och textförmedling, t.ex. e-post och SMS vid mobiltelefoni avsevärt underlättas när sändar- och mottagarutrustningar ”talar samma språk”. En allt mer utvecklad språkteknologi ger förutsättningar för att samiskan skall kunna fungera som administrativt skriftspråk i ett modernt samhälle.

Språkutvecklingens betydelse för samiskan

Språkutveckling är av stor vikt för samiskan, dels genom ökade möjligheter för språkbruket i allmänhet, dels för att språket kan användas inom allt fler sakområden (domäner). Utveckling av ny samisk terminologi är därför väsentlig. Som framgår i avsnitt 4 är de nuvarande ortografiska principerna fastställda relativt sent under 1970- och 80-talen. Det finns ett omfattande behov av att framställa moderna ordlistor inte minst för tillkommande begrepp och företeelser samt att överföra äldre skriftligt material till de nya standarderna. Motsvarande behov finns för att få till stånd korrekta ortsnamn m.m. för kartframställning och skyltning. Enligt bedömare har de numera etablerade ortografierna haft stor betydelse för utveckling av läromedel och för uppkomsten av skönlitteratur.⁶ Möjligheten att använda samiska vid kontakter med myndigheter och domstolar, medför ett uppenbart språkligt utvecklingsbehov. Rättssäkerheten vid myndighetskontakter ställer krav på att en klar och begriplig samiska kan användas. Inom Sametinget pågår till exempel arbete med en förvaltningsordbok.

11.3 En samlad svensk språkpolitik

Riksdagen tog under hösten 2005 ställning för regeringens proposition ”Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik”⁷. Som nationella mål för en svensk språkpolitik anges:

Svenska språket ska vara huvudspråk i Sverige. Svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk. Den offentliga svenskan ska vara vårdad, enkel och begriplig. Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna moders-

⁶ Hyltenstam (1999) s72.

⁷ Prop. 2005/06:2.

målet och nationella minoritetsspråk och att få möjligheter att lära sig främmande språk.⁸

För språkvårdens del skall den centrala, statligt finansierade, språkvården organiseras i myndighetsform och samordnas med myndigheten Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI). Basen bör, förutom SOFI:s verksamhet, vara de verksamheter som i dag bedrivs av Svenska och Sverigefinska språknämnderna samt Klarspråksgruppen i Regeringskansliet. Den samordnade språkvården bör ha resurser för språkvård som rör det svenska teckenspråket och de nationella minoritetsspråken, resurser för att överblicka situationen för samtliga språk i Sverige och dessutom för terminologi- och språkteknologifrågor m.m.

Sametinget ansåg i sitt remissyttrande att samisk språkvård inte bör ingå i den nya språkvården utan förordar ett nära samarbete. Propositionen konstaterar att Sametinget har fortsatt ansvar för att leda det samiska språkarbetet och dess språkvårdande verksamhet kommer därför inte att ingå i den nya centrala organisationen. Organisationskommittén för den nya organisationen bör dock i samråd med Sametinget överväga eventuella framtida samarbetsmöjligheter.

Vissa av språkpropositionens övriga bedömningar kommenteras närmare i avsnitt 13.

11.4 Slutsatser

Enkätundersökningen och framförda synpunkter under utredningens gång visar på en tydlig viljeinriktning att stärka samiskan ställning genom språkutveckling och ett språkligt revitaliseringsarbete. För språkvården finns en plattform och en organisation med expertfunktioner.

Mitt intryck är dock att arbetet behöver intensifieras på flera plan samtidigt. Eftersom språkbytet gått så långt finns det inget utrymme för att tappa ytterligare mark. Det gäller också att hinna med de möjligheter som den språkteknologiska utvecklingen erbjuder. Viktig teknik skall göras tillgänglig även för små språk.

Det är lätt att konstatera att de ekonomiska och personella resurserna inom det samiska språkvårdsarbetet inte står i proportion till det stora arbete som behöver göras. Med sådana förutsätt-

⁸ Det sistnämnda målet kommenteras under avsnitt 11.2.

ningar är det tveksamt om språkvården och språkutvecklingen hinner komma ikapp de behov som finns. Det framkommer exempelvis att delar av det grundläggande språkvårdsarbetet, som i sig är lagstadgade uppgifter för Sametinget, behöver finansieras genom externt sökta medel. Regeringen bör överväga att öka medelstillelsen till Sametinget för att språkvårdsarbetet skall kunna påskyndas.

Den samiska plattformen för språkliga revitaliseringsinsatser ute i samhället är inte lika klar som för språkvården. De insatser som behöver göras är många, av skiftande karaktär och med olika aktörer inblandade. Det behövs arbetssätt som aktiverar och stimulerar alla åldrar. Formerna för fältarbetet måste arbetas fram av samerna själva.

12 Åtgärder för att främja och stärka det samiska språkarbetet

12.1 Att leda och fastställa mål för det samiska språkarbetet

Mitt förslag:

Sametinget bör såsom folkvalt organ för samerna fastställa målen för det samiska språkarbetet som myndigheten skall leda. Uppgiften bör lagregleras.

Sametinget har i dag vissa begränsningar. Ett problem är Sametingets dubbla roller som folkvalt organ och som myndighet. Det har till uppgift att driva den samiska politik som kommit till uttryck genom valet till Sametinget trots att det i sin egenskap av myndighet lyder under regeringen. Som myndighet skall Sametinget verkställa den politik och de beslut som fattas av riksdag och regering. Sametingsutredningen diskuterar Sametingets och samernas förhållande till staten och föreslår åtgärder för att förstärka Sametingets självständighet. Vissa av dessa åtgärder avser Sametingets ansvar för anvisade medel och att Sametingets uppgifter anges i lag. Sametingsutredningen anför:

Sedan Sametingets tillkomst har det skett en dynamisk utveckling av samernas folkrättsliga ställning. Det är numera alltså ostridigt att samerna har en rätt till kulturell autonomi och att detta förutsätter en viss grad av självstyre.¹

Min bedömning är att Sametingets möjlighet att fördela medel ur ett ramanslag är ett positivt exempel på deltagande i beslutsprocessen och ett, om än begränsat, självbestämmande i egna angelägenheter. Sametinget känner bäst till sin verksamhet och är därför bäst skickat att fördela medel för språkarbete och andra verksamheter. Det framstår som rimligt att Sametinget även formulerar och fastställer

¹ Sametingets roll i det svenska folkstyret, SOU 2002:77

mål för det samiska språkarbetet i stället för att regeringen anger mål i regleringsbrevet för verksamhetsgrenen "Det samiska språket".

Mål för att främja, vårda och utveckla samiska språket fordrar en demokratisk förankring som ett folkvalt organ kan ge. Från statsmaktens sida bör det i stället handla om att respektera den inriktning av språkarbetet som de samiska förtroendevalda vill ha. Jag anser därför att ett tillägg bör göras i sametingslagen angående Sametingets uppgifter enligt följande:

2 kap 1 § Sametingslag (1992:1433)

1 § Sametinget skall verka för en levande samisk kultur och därvid

ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar denna kultur. Till Sametingets uppgifter hör särskilt att

-

3. leda *och fastställa mål* för det samiska språkarbetet,

-

12.2 Delat ansvar för tillsyn av minoritetspolitiken

Min bedömning:

Bedömningen i delbetänkandet angående ett tydligare statligt ansvarstagande för implementeringen av Sveriges internationella åtaganden rörande nationella minoriteter kvarstår. Effekterna av nuvarande minoritetslagstiftning samt den utvidgade lagstiftning som utredningen nu föreslår talar för denna bedömning. I delbetänkandet föreslogs att ett nationellt tillsynsansvar bör läggas på Länsstyrelsen i Stockholm. Detta förslag kvarstår i allt väsentligt förutom vad som bör gälla för samerna och samiska språket.

Mitt förslag:

Den tillsyn som berör rättigheterna för det samiska folket och rätten att använda samiska vid myndighetskontakter bör förläggas till Sametinget. Myndigheten skall på eget initiativ eller efter anmälan kunna vidta de åtgärder som behövs. Detta föreslås innefatta styrning, tillsyn, fördelning av ekonomiska medel, samordning samt bevakning och rapportering av minoritetsfrågorna. Enskilda skall kunna vända sig till myndigheten med klagomål om lagens efterlevnad. Tillsynen omfattar inte frågor där andra myndigheter har tillsynsansvar. Förslaget förutsätter att myndigheten tillförs medel för detta ändamål.

I delbetänkandet föreslogs att en länsstyrelse i landet bör ges nationellt tillsynsansvar för att säkerställa syftet med den föreslagna lagen om nationella minoriteter och minoritetspråk.² Tanken med förslaget är att detta skall leda till ett tydligare statligt ansvarstagande för implementeringen av Sveriges internationella åtaganden rörande nationella minoriteter.

Utredningens bedömning i delbetänkandet var att de länsstyrelser som i första hand kunde komma ifråga för detta ansvar, var en av länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Västmanlands eller Norrbottens län, eftersom dessa områden skulle omfattas av de föreslagna förvaltningsområdena för främst finska språket. Utredningen har förordat att ansvaret bör läggas på Länsstyrelsen i Stockholms län. För skälen härtill redogörs närmare i delbetänkandet. Under utredningens fortsatta arbete har även Da-

² se delbetänkandet avsnitt 6.5

larnas, Jämtlands och Västerbottens län tillkommit med anledning av förslag till utvidgning av förvaltningsområdet för samiska.

I samband med remissförfarandet av delbetänkandet har det från samiskt håll framförts att det nationella ansvaret rörande det samiska språket istället borde läggas på Sametinget. Detta har framförts i remissvar från bl.a. Sametinget, Svenska samernas riksförbund samt Gaaltije sydsamiskt kulturcentrum.

Med anledning av detta har utredningen fört en dialog i denna fråga med Sametinget i samband med dess plenum i Kiruna i november 2005. Sametingets plenum uttryckte en vilja att åta sig det nationella tillsynsansvaret för säkerställandet av rätten att använda samiska och rätten att få tillgång till samhällsservice på samiska. Samtidigt framfördes från Sametingets sida att en förutsättning för detta är att myndigheten i sådana fall tillförs medel som är tillräckliga för att utföra detta tillsynsuppdrag. Sametingets nuvarande ramanslag är avsedda för andra ändamål, varav en del är lagstadgade och skall inte användas för detta syfte.

Från kommunerna inom nuvarande förvaltningsområden i Norrbottens län har förslaget om val av länsstyrelse mött skepsis. Flera av kommunerna tillstyrker förslaget om nationellt ansvar för en länsstyrelse. Man anser dock att ansvaret för denna tillsyn inte bör ligga i Stockholm. Pajala, Övertorneå, Kiruna, Gällivare och Haparanda kommuner förordar istället Länsstyrelsen i Norrbottens län. Jokkmokks kommun anför att tillsynsansvaret bör delas mellan Sametinget och Länsstyrelsen i Norrbottens län.

Som utredare anser jag att det primära är att ett nationellt tillsynsansvar kommer till stånd. Skälen till detta har jag redogjort för i delbetänkandet³. Vilken länsstyrelse som kan tänkas vara lämpligast bör regeringen avgöra. Det är viktigt att Sverige kommer till rätta med de problem som Europarådet pekat på. Det finns även starka skäl för att hitta nya sätt att få större effektivitet i genomförandet av minoritetslagstiftningen. Ur ett rättighets- och rättsäkerhetsperspektiv måste enskilda som inte får sina minoritetsrättigheter tillgodosedda kunna vända sig till något statligt organ med sina klagomål.

I sammanhanget vill jag påtala att det är viktigt att inte dela upp ansvaret på för många myndigheter. Helhetsansvaret och överblicken kan delas upp på två myndigheter som bistår varandra. Att

³ se delbetänkandet avsnitt 6.5

dela upp ansvaret på ännu fler skulle riskera att splittra verksamheten och försämra effektiviteten.

När det gäller möjligheterna att lägga tillsynsansvaret på Sametinget finns det flera skäl som talar för att detta skulle kunna vara en bra lösning. Det vore naturligt att utöka Sametingets roll i ett sammanhang som berör den samiska befolkningens möjligheter att tala samiska och få tillgång till samiskspråkig service. Att välja en särlösning för det samiska folket är heller inget unikt. Det har gjorts i andra sammanhang inom det same- och minoritetspolitiska området, bl.a. för språkarbetet.

Jag vill i sammanhanget påpeka att man i Finland infört en liknande lösning. Det finska sametinget har ålagts att följa tillämpningen av den samiska språklagen i Finland, vilket bl.a. innefattar att ta initiativ för att rätta till brister.

Vad beträffar språkkompetens, kulturell kompetens och kunskaper rörande den samiska befolkningen utgör Sametinget en resurs för landet. Sametinget har ett nära samarbete med de norska och finska Sametingen, vilket sannolikt skulle bidra till att vi i Sverige kan hitta nya lösningar för att förbättra tillgången till och efterfrågan på samiskspråkig service på den lokala nivån. Både i Norge och i Finland har man liknande erfarenheter från förvaltningsområdena. Det vore även naturligt för den samiska befolkningen i Sverige att vända sig till Sametinget i samband med tillsynsärenden, sannolikt mer naturligt än till en länsstyrelse.

Jag delar Sametingets bedömning att nya medel skulle behöva anslås för denna uppgift, på motsvarande sätt som utredningen redan föreslagit för länsstyrelsen med tillsynsansvar. Det vore olämpligt om till exempel de idag tillgängliga medlen för arbetet med "att leda det samiska språkarbetet" kom att användas för tillsynsuppgifter. Väljer man en lösning med Sametinget som tillsynsmyndighet, måste en tydlig boskillnad göras, enligt min bedömning.

Jag ser inga hinder i att dela upp tillsynen för de olika minoritetsspråken på två olika organ, Sametinget för samiska och en länsstyrelse för de övriga minoritetsspråken, under förutsättning att dessa organ har ett nära samarbete och bistår varandra och erhåller tillräckliga resurser. Bestämmelser rörande tillsyn med följande lydelse bör därför införas i den nya lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk samt i sametingslagen:

Lag (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

15 § (är lika med delbetänkandets förslag)

Tillsynen skall säkerställa syftet med denna lag.

Tillsynsmyndigheten skall för detta ändamål på eget initiativ eller efter anmälan i nödvändig utsträckning kontrollera efterlevnaden av lagen.

Tillsynsmyndigheten skall dessutom, genom rådgivning, information och liknande verksamhet, skapa förutsättningar för att lagens ändamål skall kunna tillgodoses.

16 §

Tillsyn över kommunernas verksamhet enligt denna lag utövas av Länsstyrelsen i XX län och Sametinget i enlighet med vad regeringen bestämmer.

Tillsyn i frågor som rör kommuners anordnande av förskoleverksamhet och äldreomsorg utövas av annan myndighet.

Förslag till ändring i Sametingslag (1992:1433)

Härigenom föreskrivs att 2 kap 1 § skall ha följande lydelse

1 §

Sametinget skall verka för en levande samisk kultur och därvid ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar denna kultur.

Till Sametingets uppgifter hör särskilt att

-

4. utöva tillsyn över kommuner enligt lag (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk i enlighet med vad regeringen bestämmer,

-

Det finns även anledning att kommentera det som kommunerna i Norrbotten anfört i remissvaren. Pajala och Övertorneå kommuner uttalar en oro för att en utvidgning av förvaltningsområdet för finska inte får ske på bekostnad av stödet till meänkieli. Som utredare vill jag klargöra att de åtgärder som vidtas för stöd och skydd för respektive nationellt minoritetsspråk inte får göras på bekostnad av ett annat minoritetsspråk. Det är redan ett problem att man

från statsmakten ibland tenderar att sammanföra de nationella minoriteterna och deras språk och kulturer i olika sammanhang.

De nationella minoriteterna och deras språk har olika behov och olika förutsättningar för att bestå som levande språk i Sverige. De nationella minoriteterna är dessutom olika stora. Det innebär att de åtgärder som kan behöva vidtas också skiljer sig från varandra och därmed även kostnader. Sverige har åtagit sig ett ansvar för dessa minoriteter och för fortlevnaden av respektive språk. Sverige har därmed en folkrättslig förpliktelse att uppfylla sina åtaganden i enlighet med den ratifikation som gjorts för respektive språk. Det vore ytterst olyckligt om de nationella minoriteterna eller minoritetsspråken hamnade i ett konkurrensförhållande därför att man från statsmaktens sida inte förmår hålla isär sina åtaganden. Det skulle inte gynna uppfyllandet av åtaganden i konventionerna om minoriteterna ställs mot varandra. Inte nog med att de nationella minoriteterna idag måste konkurrera med det svenska majoritetssamhällets intressen i olika sammanhang och att de därvid ofta hamnar i ett demokratiskt underläge.⁴

12.3 Samiska språkcenter som del av en fast struktur för det samiska språkarbetet

Min bedömning:

För att det språkliga revitaliseringsarbetet skall kunna effektiviseras, behövs det kompletterande insatser som kan stödja det formella och informella språkarbetet. Samiska språkcenter kan etableras som en resurs för samhällsservice, förskola, skola samt grupper och enskilda språkarbete. Uppsökande verksamhet och attitydförändrande arbete bör prioriteras i ett första skede. Genom att också länka samman olika verksamheter och tillföra nya aktiviteter, kan språkstimulering och nya språkmiljöer främjas. Av betydelse är att sådana språkcenter kan ingå i en struktur som ger kontinuitet och möjliggör ett långsiktigt arbete. Den närmare utformningen för samiska språkcenter utvecklas genom lokal/regional delaktighet.

Mitt förslag:

Två samiska språkcenter bör inrättas inom det sydsamiska området för arbetet med det samiska språkets revitalisering. Lämpliga lokaliseringar är inom Storumans kommun samt i Öster-

⁴ rörande demokratiskt underläge, se delbetänkandet avsnitt 6.8.1

sund eller i dess närhet. Det närmare lokaliseringen bör dock avgöras av Sametinget. Sametinget skall vara huvudman för verksamheten. Staten skall aktivt stödja uppbyggnad och trygga en långsiktig drift som inkluderar tillräckligt antal anställda.

På sikt bör ytterligare samiska språkcenter inrättas i de lule- och nordsamiska områdena.

Det språkliga revitaliseringsarbetet för samiska har svårhanterliga förutsättningar. Förutom dialektsplittring och olika ortografiska regelverk är den samiska befolkningen spridd över stora områden som medför färre tillfällen till språkanvändning. Bristen på lärare och läromedel samt ett knapphändert utbud av media och litteratur är försvårande omständigheter. Mot denna bakgrund finns det behov av stödjande resurser som kan ingå i en fast struktur för språkarbetet och som kan rikta sig direkt till enskilda individer och komplettera samhällets lagstadgade insatser. Språkarbetet på fältet har alltför ofta vilat på engångsinsatser med ideella förtecken och tillfälliga projekt.

Ett språkcenter är inget entydigt begrepp. Med ett samiskt språkcenter menas här en fast stödjepunkt för det samiska språkarbetet, ett koordinerande resurscentrum som tillhandahåller service för flera parter och som tar egna samt stöttar andras initiativ och engagemang. Det betyder att sådana centra skall verka på det lokala planet. Genom att varje språkcenter kan anpassas efter den omgivande språksituationen, kan den språkliga revitaliseringen effektiviseras. De olika språkvarieteterna har olika behov av språkfrämjande insatser. Sametinget har i sitt handlingsprogram för samiska språket pekat på samiska språkcenter som "lärande mötesplatser", "komplement till skolan och hemmet", "flerspråkig samlingsplats för fritidsaktiviteter", "språknav i områden där språket sviktar", "arena för kunskapsöverföring över generationer som binder ihop kultur, traditionell kunskap och språk" och som "kontaktorgan för myndigheter".⁵

På grund av språkgeografins faktiska utseende behöver de lokala stödinsatserna kunna erbjudas över en större region. Det fordrar tillgång till teknik och kommunikationer. I det nätverksbygge som kan förutses bör det stora antalet lokala, oftast kommunala, lärcentra kunna utnyttjas för samverkan. De har i de flesta fall tillgång till lokaler samt distansöverbyggande teknik och andra mediere-

⁵ Sametinget (2004) s 38. Citaten är här förkortade.

surser. Här finns också goda exempel på utveckling för ett flexibelt lärande, särskilt på distans. Motiv för det lokala arbetet kan visualiseras så här:

Överallt i Sverige är samerna i minoritet. Det är svårt att hitta miljöer där samiska hörs och där den samiska kulturen dominerar i gatubild eller i bygden. Med hjälp av ett samiskt centrum kan sådan förstärkande miljö skapas, där samiskan och samiskheten är normen. I dessa ”samiska rum” kan man komma för att ”bada i språket och kulturen”.⁶

I Norge finns ett flertal språkcenter med olika organisationsformer, t.ex. kommunala, som stöd för det samiska språkarbetet.⁷ Utbudet för språkarbetet är varierat. Här finns regelrätt samisk undervisning inom skolsystemet och distansutbildningar samt ett kompletterande kursutbud. Utbudet är ofta anpassat efter olika språkliga förkunskaper. Distansutbildningar ges även till vanliga skolor genom teknik för videokonferens. Språkbad⁸ och interna språkkurser för verksamheter förekommer. Ett centrum verkar som koordineringsorgan för det lulesamiska språkarbetet. Familjenätverk är en språkstödande aktivitet. Uppföljande seminarier för språkcentren anordnas, till exempel på temat ”Hur nå målet med att få deltagare att komma över barriären och börja tala samiska?”.

För att visa vilka möjligheter som finns till hands presenteras i avsnitt 8.6 projektet Samiskt språk- och kultursita som verkat inom finska delen av Sápmi och sydsamisk språkrevitalisering vid Svahken sijte på Norsk sida. Man har strävat efter att ge samer som förlorat eller riskerat att förlora det samiska språket möjligheter att återta språket och kulturen. Barnfamiljer har varit den viktigaste målgruppen.

Det finns behov av ett flertal språkcenter över hela svenska Sápmi från Dalarna till norra Lappland. En sådan struktur kan göra det språkliga revitaliseringsarbetet mer ändamålsenligt genom att arbetet anpassas efter olika förutsättningar och behov för syd-, lule-, och nordsamiska. På grund av sydsamiskans utsatta ställning föreslår jag att två samiska språkcenter inrättas inom det sydsamiska området.

⁶ Leena Huss, Uppsala universitet, Hur skall den samiska revitaliseringen gå vidare? Föredrag i Uppsala februari 2005

⁷ Ája Samisk Senter, Isak Saba språksenter, Várdobáiki samisk senter, Árran lulesamisk senter, Sjosamisk Kompetensesenter, Sørsamisk museum og kulturcentrum, Samisk kultursenter i Hattfjelldal, Samisk språk- og kultursenter i Lakselv. (Förteckningen är inte med säkerhet komplett)

⁸ Med språkbad avses olika former för intensivträning, oftast som talträning och uppbyggnad av ordförråd under informella former, till exempel genom att utföra gemensamma aktiviteter.

Efter hand bör etableringar även ske i de lule- och nordsamiska områdena så att språkarbetet kan stärkas även där. I Norge och Finland finns, enligt min mening, tillräckligt med erfarenheter av motsvarande verksamhet för att föreslagna aktiviteter skall kunna komma igång relativt snabbt. Samarbete med norska språkcenter äger rum redan idag.

Sametinget är naturlig huvudman för verksamheten. Det utesluter inte att de två språkcentren kan organiseras tillsammans med kommuner, kommunalförbund och landsting med flera. En lokal/regional delaktighet har betonats vid utredningens besök i ett par kommuner. Lokal/regional delaktighet har även visat sig vara en förutsättning för framgångsrikt revitaliseringsarbete internationellt sett.⁹ Samebyar och sameföreningar är självklara samarbetspartner. Den statliga basfinansieringen skall trygga kontinuitet och långsiktighet i verksamheten. Av vikt är en fast bemanning av minst två språkarbetare per center. Uppsökande verksamhet, lokala arrangemang och stora reseavstånd kräver sådan minimistandard. Min tanke är inte att ett språkcenter utför arbete inom språkvårdens expertfunktioner.

Storumans kommun har aktivt visat intresse för idén med ett samiskt språkcenter. Den samiska anknytningen är god, särskilt inom Tärnabyområdet med flera samiska institutioner. Utredningen har vid besök och särskild anordnad konferens¹⁰ bland annat noterat möjligheten till gränsöverskridande samarbete med norska sidan. Ett samiskt språkcentrum i Storumans kommun förutsätts betjäna de norra delarna av det sydsamiska området i denna första etableringsetapp. För de södra delarna föreslås Östersund eller ort i Östersunds närhet som etableringsplats för det andra språkcentret. För detta talar först och främst kommunikationsmöjligheterna och närheten till samiska institutioner i Östersund.

⁹ se avsnitt 8.6

¹⁰ Tärnaby, Storumans kommun den 3 november 2005

Tre huvuduppgifter

Jag förespråkar tre huvuduppgifter för de föreslagna språkcenterna.

1. *Genomföra uppsökande verksamhet och utföra ett attitydförändrande arbete*

För att nå fram med arbetet att vidmakthålla, återta och komplettera språkkunskaper fordras med största sannolikhet en uppsökande verksamhet som når så många som möjligt. Det gäller upplysning om språkliga rättigheter, korrekt information om tvåspråkighetens möjligheter samt rådgivning och vägledning. Den enskilde erbjuds därmed en grund för eget ställningstagande.

Särskilda insatser kan behövas för att stödja föräldrar i deras roll att överföra språket till barnen och föräldrar är därför en viktig målgrupp. Det krävs betydande ansträngningar av föräldrar för att överföra samiska till barnen i en omgivning som är svensktalande. Enskild handledning och nära samarbete med förskola kan utvecklas via språkcentra. För icke-samisktalande föräldrar fordras extra förstärkande insatser. System av stödfamiljer och olika språkstimulerande aktiviteter kan upprättas. Föräldrarna är vidare en viktig målgrupp för barnets fortsatta språkutveckling genom de språkval som görs inför förskola, grundskola och gymnasium.

2. *Organisera kompletterande språkträning och stimulera språkanvändning.*

Det finns behov av att komplettera skolsystemets modersmålsstöd och modersmålundervisning och elevernas varierande förkunskaper särskilt vid ett otillräckligt föräldrastöd (som beror på vuxnas egna begränsade kunskaper i samiska). Genom att organisera t.ex. språkbad i olika former, som kafékvällar, språkveckoslut, språkläger, språksemester och slöjdvällar etc., kan antalet samiska språkmiljöer utökas. Man erbjuder språkrum där språket inte är ett ämne, utan ingår i något sammanhang. Drama och musik kan erbjuda öppnande metoder. Berättarkvällar och samarrangemang med bibliotek och bokbussverksamhet med läsfrämjande aktiviteter knyter ihop kultur och språk. Här förutsätts ett inkluderande sätt att arbeta, där alla samer och övriga, oberoende av språk- och kulturkompetens, är välkomna att delta. Härigenom kan den ordinarie skolundervisningen breddas med en språklig uppföljning. Organi-

serade föräldranätverk och arrangerade temadagar och temaveckor kan direkt stödja och samverka med ordinarie skolverksamhet.

Äldre samers kunskaper och förmåga att binda ihop kultur och samisk insikt med språket är en självklar del i revitaliseringen. System med "språkmentorer" kan etableras där äldre och yngre förs samman i gemensamma sysslor för överföring av kulturarv och språk.

Vuxnas önskemål om grundläggande utbildning och kompletterande läs- och skrivkunskaper (alfabetisering) skall kunna kanaliseras genom samarbete med vuxenutbildning och studieförbund. Så kallade alfabetiseringsinsatser har betydelse för att nå lagstiftningens mening om en fullvärdig kommunikation med myndigheter via modersmålet.

3. *Ge ett allmänt stöd till myndigheter, utbildningsväsendet m.fl.*

Gällande och föreslagna lagstiftning förpliktar till en samhällsservice som generellt skall kunna meddelas på samiska. Mot bakgrund av den beredskap som finns i kommuner och förvaltningsorgan (se avsnitt 9) fordras olika underlättande och samordnande insatser för att kunna förverkliga lagstiftningen för det sydsamiska området. Kommuner m.fl. kan behöva vända sig till ett närbeläget center. Samiska språkcentra kan bistå denna process genom rådgivning och anvisning av samisktalande och tolkningskunniga personer. På sikt bör också assistans för skriftliga förfaranden kunna förmedlas.

För allmänna bibliotek och skolbibliotek samt läromedelscentraler bör en utökad serviceinsats kunna erbjudas. Litteratur och material i olika medieformer samt modersmålsstödjande undervisningsmaterial bör kunna förmedlas. För modersmåls lärare och kurslärare kan centret verka som en sammanhållande resurs. Som en möjlighet kan distansledd undervisning ske för flera skolor direkt från det samiska språkcentret.

Som nämnts är det viktigt att de lokala och regionala förutsättningarna får styra verksamheten. De föreslagna uppgifterna för ett språkcenter vilar på de iakttagelser som utredningen noterat vid samtal med samiska och kommunala företrädare. Den fasta struktur som föreslagits bör ingå i ett sammanhängande program för en aktiv språkrevitalisering på fältet. Det är dock inte utredningens

uppgift att skapa sådana program eller kampanjer. Utredningen föreslår verktyg på olika nivåer som behöver samhällets stöd samtidigt som framgångsrika modeller och insatser belyses. De framgångsfaktorer som redovisats i avsnitten 8.5 och 8.6 bör enligt min mening kunna tillämpas i en struktur med språkcentra.

12.4 Förstärkt samiskt inflytande rörande ortnamn

Min bedömning:

En god ortnamnsned har lika stor betydelse för det samiska samhället som för det svenska samhället. Arbetet med fastställandet av samiska ortnamn har överlag fungerat väl, men inte alltid friktionsfritt. Det samiska inflytandet över namngivningen behöver formellt förstärkas när oförenliga åsikter uppstår.

Mitt förslag:

Att regeringen föreskriver att Sametinget är det organ som, vid skiljaktig mening om samiska ortnamn, avgör rekommendationen till Lantmäteriverket för fastställande.

Termen ortnamn är ett sammanfattande begrepp för geografiska namn, administrativa indelningar och andra områden samt namn på gårdar, samhällen, samevisten, vattendrag, sjöar, gator, berg och dalar, kommuner etc. Fastställda ortnamn är normerande för en rad samhällsaktiviteter och en viktig del av språket. Samtidigt har ortnamn betydelse för identitet och kulturmiljö för enskilda och grupper t.ex. ett synliggörande av samisk kultur. Ortnamn likställs med övriga kulturminnen. År 2000 infördes en hänsynsparagraf om god ortnamnsned.

Kulturminneslag (1988:950), 1 kap.

4 § Vid statlig och kommunal verksamhet skall god ortnamnsned iaktas. Detta innebär att

- härdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl,
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte härdvunna stavningsformer talar för annat,
- påverkan på härdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och

- svenska, samiska och finska ortnamn så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Namn som godkänts för offentlig kartproduktion skall även i andra sammanhang användas i sin godkända form.

Lantmäteriverket har som nationell ortnamnsmyndighet bl.a. ansvaret för samordningen inom det statliga ortnamnsområdet. Häri ingår att fastställa ortnamn i den utsträckning inte någon annan myndighet har sådan befogenhet. Ett ortnamnsråd med företrädare för ortnamnsvårdande och namngivande intressenter skall finnas inom myndigheten.¹¹ Ortnamnsrådet har en rådgivande funktion och saknar beslutsbefogenheter i formell mening. I den rollen söker rådet vägleda myndigheter och andra namngivare genom att framföra synpunkter och avge utlåtanden i ärenden av principiell vikt. Sametinget är representerat i rådet.

Lantmäteriverket använder numera särspråklig samisk ortografi vid produktion av kartorna. 1983 kom den första revideringen med den nya nordsamiska ortografin. 1988 beslöt Lantmäteriverket att införa lulesamisk ortografi på de allmänna kartorna vid nyutgivning. I sydsamiska används i huvudsak tecken som också finns i svenskan. God ortnamnsred i sådana sammanhang innebär att man i valet mellan olika varianter av samiska ska följa den variant som används eller har beslutats användas på den aktuella allmänna kartan. Andra offentliga användare, t.ex. Vägverket, är skyldiga att följa kartans namnformer. Hänsynsparagrafen i kulturminneslagen säger vidare att svenska, samiska och finska namn ska användas sida vid sida när så är möjligt.

För att normera bruket av samiska ortnamn samarbetar Sametinget med Lantmäteriverket, Svenskt ortnamns- och folkminnesarkiv, Vägverket, universiteten och andra institutioner.

Normering av samiska ortnamn har kvantitativt lyckats bra. Många nya samiska ortnamn, speciellt inom det sydsamiska området, har insamlats och granskats. I övrigt har arbetet utförts över hela Sápmi. Möjligen har kvaliteten påverkats med bl.a. felaktigheter i stavning. Kritik har riktats från vissa områden angående stavning och för gränsdragning mellan de olika ortografierna.

¹¹ Förordning (1995: 1418) med instruktion för det statliga lantmäteriet

Sametinget har inte per automatik haft sista ordet innan samiska namn har fastställts av Lantmäteriverket. Det har från samiskt håll rests tvivel om hur stor kunskap som de nationella arkiven m.fl. har om de samiska ortnamnen. Inte så sällan uppstår olika meningar om ortnamnens stavning. En annan fråga är när det finns flera varianter av namnsättning; vad skall gälla för kartor och vägskyltar?

Sametinget bör vara den myndighet som i ett slutligt steg avgör samiska ortnamn för rekommendation till Lantmäteriverket. En sådan ordning syftar främst på de fall när skiljaktiga uppfattningar uppstår. En motsvarande procedur är normal i kommuner, där olika uppfattningar i namnfrågor avgörs av folkvalda instanser.

12.5 Behov av språkundersökningar

Mitt förslag:

Regelbundna språkundersökningar bör genomföras med start så snart som möjligt. Syftet är att erhålla grundläggande fakta om det samiska språkets situation och pågående förändringar. Genom en väl genomförd metodik kan även effekter av det språkliga revitaliseringsarbetet och sakläget för modersmålsundervisning, språket i förskoleverksamhet och äldreomsorg samt myndigheternas språkservice belysas. Mätning av indikatorer för måluppfyllelse kan inkluderas. Regeringen bör öronmärka medel för dessa undersökningar.

Utredningen har haft stora problem att finna grundläggande uppgifter om hur många som behärskar och använder samiska språket, antal samer med samiska som första språk etc. Intuitivt kan anas att svårigheterna tilltar när perspektivet gäller hela Sverige. Det finns helt enkelt ingen tillförlitlig statistik över antalet talare av samiska. Uppgifter inom skolväsendet om potentiella och faktiska antal modersmålselever är osäkra. Sådana förhållanden är till nackdel för uppföljning av minoritetspolitiken. Bedömningen av Sveriges åtagande att skydda och främja samiska språket försvåras utan tillförlitliga kunskapsunderlag. Sakläget för den praktiska implementeringen av minoritetspolitiken bör dessutom kunna följas i form av uppföljningsbara målbeskrivningar eller indikatorer, till exempel rekrytering av myndighetspersonal med relevant språkkompetens.

Den samiska språkpolitiken och det språkliga revitaliseringsarbetet är i stort behov av vägledande information om den språkliga

situationen och förändringar över tiden. Genom återkommande undersökningar med lämpligt tidsintervall kan dessa krav tillfredsställas. Uppgifter om utbredning, antal talare, muntlig och skriftlig språkbehärskning, språkets användning för olika ändamål (användbarhet) är värdefulla underlag för bedömning av utförda och kommande insatser. Det gäller såväl språkvårdande insatser som språkligt revitaliseringsarbete på fältet. Som ett exempel kan nämnas en undersökning som genomförts i Norge om användningen av samiska år 2000.¹² Genom enkäter och intervjuer studerades främst följande områden: användningen av samiska bland privatpersoner i samiska områden, offentliga institutioners användning av samiska i förhållande till Samelovens språkregler (motsvarar nuvarande svensk minoritetslagstiftning), samisk undervisning i offentlig regi, användning av samiska inom samiska organisationer och näringar. Attityder till samiskan och inställningar till att förmedla språket till barnen har även undersökts.

För samiskans del är det lämpligt att språkundersökningar kan anpassas till eventuellt motsvarande undersökningar på norsk och finsk sida.

Den kunskapsbrist som påtalats här samt de möjligheter som finns med regelbundna språkundersökningar gäller även för övriga minoritetsspråk. Företrädare för samerna, sverigefinnarna och tonedalingarna har försökt att utforma en gemensam språkundersökning. På grund av finansieringsskäl är planerna tills vidare vilande.

12.6 Bättre samordning av same- och minoritetspolitiska frågor

Den nuvarande ordningen med olika fackdepartement, som inom ramen för sitt arbete skall hantera same- respektive minoritetspolitiska frågor, innebär att ansvaret för helheten lätt förloras. Varje tjänsteman har endast ansvar och mandat för sitt delområde och ingen behärskar helhetsbilden eller ens vad som pågår på andra departement. Utredningen iakttar att de same- och minoritetspolitiska frågorna inte samordnas i tillräcklig grad. Det medför att helhetsbilden rörande dessa grupper blir ofullständig.

Följderna blir att minoriteternas behov snarast behandlas som särfrågor när majoritetens behov behandlas. De same- och mino-

¹² Rapport: Undersøkelse av bruken av samisk språk, Samisk Nærings- og Utredningssenter, okt. 2000.

ritetspolitiska frågorna hamnar idag även i ett sämre förhandlingsläge när diskussioner om budget och finansiering förs på grund av denna fragmentering och av att frågorna kan ha relativt låg prioritet inom respektive fackområde. Det samlade genomförandet av Sveriges internationella åtaganden riskeras därmed.

Frågor som berör sameer behandlas idag dessutom under olika politikområden, vilket försvårar möjligheterna att få en helhetsbild och att ta ett helhetsgrepp. Som påtalats i avsnitt 3 hänger många av dessa frågor ihop och ytterst handlar det om samers möjligheter att bevara sin kultur, sitt språk och traditionella näringar. Någon samlad samepolitik har heller inte framlagts för riksdagen.

För de nationella minoriteterna är det prövande att behöva uppvakta olika departement i frågor som rör dem. Fragmenteringen och den bristande helhetsbilden inom Regeringskansliet försvårar de nationella minoriteternas arbete att driva olika frågor och möjligheterna till inflytande i enlighet med ramkonventionens bestämmelser. Istället för att uppvakta ett departement får man vända sig till flera som inte alltid är insatta i vad som överenskommit med andra departement.

För att bland annat det språkliga revitaliseringsarbetet skall få bättre förutsättningar krävs, enligt min bedömning, en bättre samordning av de same- och minoritetspolitiska frågorna inom Regeringskansliet. Sametinget har i en hemställan till regeringen efterlyst en samordnad språkpolitik.¹³

Jag anser därför att regeringen bör överväga möjligheten att inrätta ett gemensamt samordningskansli för same- och minoritetspolitiska frågor. Införandet av ett sådant samordningskansli skulle innebära att man "lyfter" frågorna och att ambitionsnivån i frågorna höjs. Helhetsansvaret blir tydligare och de budgetmässiga förhandlingsförutsättningarna förbättras. Samtidigt skulle det bli lättare att skapa samordningsstrukturer på den politiska nivån, vilket underlättar arbetet att finna lämpliga lösningar och att göra lämpliga prioriteringar.

Sådana övergripande samordningskanslier existerar för närvarande i frågor om jämställdhet, barnkonventionen och hållbar samhällsutveckling. De har ansvaret att aktivt bevaka frågorna och koordinera arbetet inom Regeringskansliet. Samordningskansliet för hållbar utveckling har även till uppgift att leda arbetet med att vidareutveckla den nationella strategin samt Sveriges agerande i frå-

¹³ Sametingets skrivelse till regeringen "Hemställan om en samordnad språkpolitik för det samiska språket och om aktuella insatser", 28 jan 2005, JU2005/987/D

gorna internationellt. Den interdepartementala arbetsgruppen på tjänstemannanivå, som nu finns för minoritetspolitiken, kan inte fylla det behov av samordning som krävs.

Ansvar för genomförandet av sakfrågorna skulle även i fortsättningen kunna ligga kvar på fackdepartementen. Det viktiga är att samordningskansliet bevakar frågorna i sin helhet i samband med berednings- och budgetarbetet inom Regeringskansliet. Som nämnts i avsnitt 6 är regeringen det enda organ som kan ha ett helhets- och samordningsansvar.

13 Förbättra möjligheterna till undervisning i och på minoritetsspråken

13.1 Inledning

Utbildning är en av de viktigaste språkbevarande och språkstimulerande faktorerna på samhällsnivå.¹ Satsningar på utbildning kan ge språkbevarande resultat på relativt kort tid genom att antalet talare av språket ökas. För grupper som befinner sig i en långt gången språkbytesprocess kan satsningar på undervisning *i* och *på* minoritetsspråket medföra att språkbytesprocessen kan brytas och vändas. Det räcker således inte att ge nuvarande talare möjligheter att bruka och utveckla språket. Om utbildningsinsatser dessutom kombineras med andra språkrevitaliserande åtgärder kan den positiva effekten på kort tid bli betydande, genom att basen för språket utökas.

Individer som lär sig ett språk redan som barn har i allmänhet mycket bättre förutsättningar att bli aktiva talare och tillägna sig språket i tillräcklig grad för att som vuxna själv kunna föra över språket till nästa generation. Barns och ungdomars förbättrade språkkunskaper kan därmed ses som en livförsäkring för ett utrotningshotat språk. Barnen är språkets framtida kulturbärare.

Det finns även vuxna som har behov av utbildningsinsatser. Många vuxna samer i Sverige vill återta det samiska språket som de förlorat som barn eller som de aldrig haft möjlighet att lära sig. Många av dessa vuxna har kanske passiva kunskaper i språket som kan bli basen för aktiv tvåspråkighet, om viljan och verktygen finns. Behovet att få lära sig läsa och skriva på samiska är också stort. Genom att ge vuxna möjligheter att förbättra sina språkkunskaper ges de möjligheter att nyttja språket i fler sammanhang. Därmed utökas antalet språkdomäner.

Dessa vuxna talare kan på olika sätt verka för att språket bevaras, dels förbättra deras möjligheter att kunna föra över språket till

¹ se ovan avsnitt 6 och även delbetänkandet avsnitt 7.

nästa generation eller i vart fall kunna stödja barns och barnbarns språkutveckling på ett bättre sätt, dels stärks språkmedvetenheten i samhället och inom minoritetsgruppen, vilket också gynnar språkbevarandet. Utbildning som riktar sig till vuxna påverkar även språkbevarande faktorer på individnivå, nämligen de språkval dessa människor gör och sättet på vilket de uppfostrar sina barn (socialisation, se avsnitt 6).

Det finns även andra anledningar att beröra utbildningsfrågorna. Europarådet har i sin granskning av implementeringen av åtagandena enligt minoritetskonventionerna påtalat betydelsen av utbildning i och på de nationella minoritetsspråken och även funnit en rad brister i detta hänseende. Europarådet har påpekat att möjligheterna att få modersmålsundervisning begränsas dels av de krav som ställs på eleven för att sådan rätt skall föreligga dels av att kommunerna inte behöver anordna modersmålsundervisning om det saknas lämplig lärare. Samtidigt råder det stor brist på modersmålslärare och läromedel främst på meänkieli, syd- och lulesamiska. Kommittén har uppmanat Sverige att se över bestämmelsen om lämplig lärare. Vidare har man uttalat att det är viktigt att kommunerna informerar om rätten till modersmålsundervisning och att undervisningen anordnas på ett sådant sätt att deltagandet höjs.

Europarådet har vidare konstaterat att det finns en efterfrågan på tvåspråkig undervisning på de nationella minoritetsspråken, men i realiteten förkommer sådan undervisning nästan inte alls. Möjligheterna att delta i sådan undervisning har försämrats och det finns heller ingen lagstadgad rätt att kräva sådan undervisning, med undantag av sameskolans verksamhet (som dock bara finns på sex orter i landet). Sverige har därför rekommenderats att överväga möjligheterna att införa en lagstadgad rätt till sådan undervisning och att på andra sätt ge kommunerna incitament för att anordna tvåspråkig undervisning.²

Frågan om de nationella minoriteternas möjligheter till undervisning i och på minoritetsspråken berörs även i de rapporter riksdagens konstitutionsutskott låtit ta fram i samband med uppföljningen av den svenska minoritetspolitiken. Hyltenstam och Milani konstaterar att regelverket omkring utbildning i och på minoritetsspråken inte tillämpas i tillräcklig omfattning. Myndigheter och ansvariga institutioner präglas av passivitet och undervisning i och på minoritetsspråken kommer på många håll till stånd först efter

² Advisory Committee (2003) s 14-15, se även redogörelser i delbetänkandet avsnitt 5.2.7 och 5.3.4.

starka påtryckningar från föräldrarnas sida. Denna undervisning framstår inte som ett klart alternativ som det utan svårigheter går att välja. Forskarna drar slutsatsen:

På utbildningsområdet behövs en omfattande utveckling i flera dimensioner: bättre tillgänglighet för utbildning i minoritetsspråk, utveckling av tvåspråkig utbildning, en stark insats för läromedel och lärarutbildning, utveckling av hur minoriteterna speglas i majoritetsläromedel och inte minst en utveckling av utbildning på högskolenivå kopplad till forskning i minoritetsspråken. Problem kvarstår i de flesta av dessa dimensioner för alla minoriteter även om skillnaderna mellan de fem minoriteterna av många skäl också är stora.³

I delbetänkandet påbörjades en diskussion om de nationella minoriteternas möjligheter till undervisning i och på minoritetsspråket. Förslag på förbättringar i regelverket rörande rätten till modersmålsundervisning lämnades också. Bestämmelser rörande rätt till modersmålsundervisning för elever som tillhör nationella minoriteter, 2 kap. 9 § och 2 kap. 13 § grundskoleförordningen (1994:1194) och 5 kap. 7 § och 5 kap. 12 gymnasieskolförordningen (1992:394), föreslås ha samma lydelse för samtliga nationella minoriteter. Krav på dels umgängesspråk, dels tidigare kunskaper i språket, skall inte ställas på de nationella minoriteterna. Även för de sverigefinska och judiska eleverna skall det räcka att det finns en elev som vill ha undervisning i minoritetsspråket.

Vidare föreslogs i delbetänkandet att den föreslagna lagen om nationella minoriteter borde innehålla en bestämmelse som anknyter till artikel 29.1.c i barnkonventionen⁴ rörande utbildning:

4 § lagen (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Det allmänna skall i sin verksamhet sträva efter att beakta de nationella minoriteternas särart och deras behov av skydd och stöd för att deras språk och kultur skall fortleva i Sverige. Barns behov att få utveckla en kulturell minoritetsidentitet och det egna minoritetsspråket skall beaktas särskilt.⁵

³ Kenneth Hyltenstam och Tommaso M. Milani: "Nationella minoriteter och minoritetsspråk – Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: ett minoritetsperspektiv", dec 2004, tryckt i Rapporten från riksdagen 2004/05:RFR3 "Nationella minoriteter och minoritetsspråk".

⁴ **Barnkonventionen artikel 29.1.c**

"... barnets utbildning skall syfta till att

c) utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden..."

⁵ se delbetänkandet avsnitt 7.2.8.

Vidare lämnades förslag rörande en skärpning av Skolverkets tillsyn på utbildningsområdet.⁶

I detta slutbetänkande behandlas ytterligare frågor som berör de nationella minoriteternas utbildningssituation, eftersom de är av så central betydelse för minoritetsspråkens fortlevnad och eftersom behov på utbildningsområdet lyfts fram av enskilda sverigefinnar och samer och av organisationer som företräder dem. Det finns därför anledning att diskutera möjligheterna att bemöta de behov som kommit till uttryck. Utredningens direktiv ger även möjligheter att föreslå åtgärder för att möta de behov som framkommer under utredningens kartläggning.⁷ Vidare har utbildningsfrågornas betydelse för minoritetsspråkens fortlevnad även betonats i flera av de remissvar som inkommit på delbetänkandet. En del av remissvaren kommenteras särskilt.

13.2 Målsättningen i den svenska språkpolitiken är otillräcklig för de nationella minoriteterna

Min bedömning:

Målsättningen för de nationella minoritetsspråken i den svenska språkpolitiken överensstämmer inte med Sveriges åtaganden enligt Europarådets minoritetskonventioner.

Mitt förslag:

Barn som tillhör de nationella minoriteterna har rätt att lära sig sitt minoritetsspråk och skall ges möjlighet till det, om de själva eller deras vårdnadshavare vill det. Den svenska språkpolitikens mål måste därför ändras så att de nationella minoriteterna har rätt att "utveckla och tillägna sig sitt minoritetsspråk".

Under hösten 2005 har regeringen lagt grunden för en samlad svensk språkpolitik genom propositionen 2005/06:2.⁸ En språkpolitik har efterfrågats under lång tid, bl.a. av de nationella minoriteterna, och det är värdefullt att en sådan nu tagits fram. I propositionen slår man fast målen för den svenska språkpolitiken. Ett av målen för en nationell språkpolitik är att alla har rätt till språk.

⁶ se delbetänkandet avsnitt 7.2.9.

⁷ se direktiven (Dir 2004:6): "Analysen skall omfatta en bedömning av av intresset och behovet hos enskilda sverigefinnar av en sådan utvidgad lagstiftning eller *andra åtgärder*." Motsvarande gäller för samer enligt tilläggsdirektiven (Dir. 2005: 23).

⁸ prop 2005/06:2 "Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik".

Detta innefattar enligt regeringen även de nationella minoritetsspråken:

Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att **utveckla och bruka** det egna modersmålet och **nationella minoritetsspråket** och att få möjlighet att lära sig främmande språk.⁹

Vidare konstaterar regeringen att språket har stor betydelse för människan:

Genom språket kan vi uppleva och förstå vår tillvaro, uttrycka våra tankar och känslor och samspela med andra. Språket ger oss tillgång till litteratur och andra kulturalster och är bärare av vårt kulturarv. Det språk vi använder i kamratkretsen eller familje- och vänskretsen kan vara både rikt och kraftfullt och fungera utmärkt i kommunikationen inom gruppen. Men jämsides med detta språk behöver var och en ha tillgång till det offentliga språket, som är redskap alla behöver för att hävda sin rätt i samhället. Språket är nyckeln till framgång i skolan och i arbetslivet, och kraven på språkbehärskning blir allt större i det moderna samhället... Tillgången till språket är en förutsättning för en levande demokrati där medborgarna deltar i det offentliga samtalet och i skilda sammanhang gör sina röster hörda...¹⁰

Språket är således berikande för individen och det är också en förutsättning för jämlikhet och demokrati i samhället. Den i språkpolitiken angivna målsättningen för de nationella minoritetsspråken är dock inte tillräcklig, om man beaktar Sveriges folkrättsliga åtaganden enligt Europarådets minoritetskonventioner. Av konventionerna framgår bl.a. följande.

Ramkonventionen, artikel 14.1

Parterna åtar sig att erkänna att den som tillhör en nationell minoritet har **rätt att lära** sig sitt minoritetsspråk.

Ramkonventionen, artikel 14.2

I områden som av hävd eller i betydande antal bebos av personer som tillhör nationella minoriteter skall parterna, om det finns tillräcklig efterfrågan, sträva efter att så långt det är möjligt och inom ramen för sina respektive utbildningssystem säkerställa att den som tillhör en nationell minoritet har tillfredställande möjligheter till undervisning i minoritetsspråket eller undervisning *på* detta språk.

⁹ prop 2005/06:2 s 14.

¹⁰ prop 2005/06:2 s 19.

Minoritetsspråkskonventionen, artikel 7.1

”1. I fråga om landsdels- eller minoritetsspråk inom de territorier där sådana språk används, och i enlighet med situationen för varje språk, skall parterna bygga sin politik, lagstiftning och praxis på följande mål och principer:

...

f) tillhandahållande av lämpliga former och medel för undervisning i och studier av landsdels- eller minoritetsspråk på alla vederbörliga nivåer,

g) tillhandahållande av möjligheter för dem som inte talar ett landsdels- eller minoritetsspråk som bor i det område där ifrågavarande landsdels och minoritetsspråk används, att lära sig detta om de så önskar...

Personer som tillhör de nationella minoriteterna har således **rätt att tillägna sig** minoritetsspråket. Även personer som tillhör majoriteten skall, om de bor inom ett förvaltningsområde i vart fall, ges möjlighet att lära sig minoritetsspråket. Det innebär att den svenska språkpolitiska målsättningen inte överensstämmer med Sveriges folkrättsliga åtaganden.

Den svenska språkpolitiska målsättningen för de nationella minoritetsspråken borde rätteligen formuleras på följande sätt för att uppfylla konventionernas krav:

Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet, och att **utveckla och tillägna sig sitt nationella minoritetsspråk** och att få möjlighet att lära sig främmande språk.

Jag anser därför att målsättningen i språkpolitiken måste ändras enligt ovan. Målen för språkpolitiken blir normerande ute i samhället och bl.a. ute i kommunernas verksamhet. Den nu angivna målsättningen motsvarar inte Sveriges folkrättsliga åtaganden och det finns därmed anledning att förstärka den givna målsättningen för de nationella minoritetsspråken.

13.3 Förskoleverksamhet för barn som tillhör de nationella minoriteterna

13.3.1 Förskolans betydelse för språkutvecklingen och den kulturella identiteten

Förskolan har mycket stor betydelse för hur nationella minoritetsbarns språk och kulturella identitet kommer att utvecklas. Till stor del är dock nationella minoritetsbarns möjligheter till en positiv utveckling beroende av majoritetssamhällets välvilja, trots att Sverige numera har ett särskilt ansvar dessa barns möjligheter att få sina behov tillgodosedda. Grunden för **additiv tvåspråkighet**, dvs. en inläring av ett andra språk som inte sker på bekostnad av det första språket, läggs oftast under ett barns tidiga barndom.¹¹ För att additiv tvåspråkighet skall uppnås är det viktigt att minoritetsspråket utgör ett levande inlag även utanför hemmet. Rörande förskolans och skolans betydelse för språkutvecklingen konstaterar regeringen:

Under förskoleåldern läggs grunden för barnens språkutveckling. Skolan är central för att barn ska tillägna sig standardspråket i tal och skrift... Av de nationella styrdokumenterna framgår bl.a. att eftersom språkförmågan har stor betydelse för allt arbete i skolan och för elevernas fortsatta liv och verksamhet är det ett av skolans viktigaste uppdrag att skapa goda möjligheter för elevernas språkutveckling.

Kunskaper i det egna modersmålet har en stor betydelse för elevens identitet och självkänsla. Modersmålsundervisning i skolan fyller dessutom en viktig funktion i arbetet att stödja och stärka de nationella minoritetsspråken.¹²

Förskolan är till för alla barn. Den pedagogiska verksamheten skall, enligt regeringen, anpassas till varje barns behov och förutsättningar i förskolan. Varje barn skall få känna att de gör framsteg, övervinner svårigheter och är en tillgång i gruppen. Barn skall lämna förskolan med självförtroende och tillit till sin egen förmåga.

¹¹ Samerättsutredningen: "Språkbyte och språkbevarande", SOU 1990:84 s 57: "Additiv tvåspråkighet innebär att individen lägger ytterligare ett språk till sin språkliga repertoar, medan *subtraktiv tvåspråkighet* betecknar ett tillstånd där individen är inne i en språkbytesprocess och lär sig det nya språket på bekostnad av det gamla. Den subtraktiva typen av tvåspråkighet anses uppstå i situationer där minoritetstalare, om de har lägre social status än majoritetsbefolkningen, under ett språkbytesskede går över till majoritetsspråket. Den additiva typen antas uppstå, när språkinläringssituationen är sådan, att individen tillägnar sig ett andraspråk under trygga former och med kontinuerligt starkt stöd för förstaspråksutvecklingen."

¹² prop 2005/06:2 s 10.

På detta sätt lägger förskolan den bästa grunden för barns fortsatta utveckling och lärande vidare i utbildningssystemet.¹³

Regeringen har uttalat att stödet till barn i förskolan med annat modersmål än svenska behöver prioriteras. Stöd för barn med annat modersmål än svenska är mycket viktigt i förskolan, särskilt för de yngsta barnen som är i färd med att utveckla språk och identitet. Det räcker inte att barnen talar sitt modersmål i hemmet. Även förskolan bör därför bidra till att modersmålet utvecklas och läroplanen för förskolan har därför förstärkts:¹⁴

Förskolan skall sträva efter att varje barn som har ett annat modersmål än svenska utvecklar sin kulturella identitet samt sin förmåga att kommunicera såväl på svenska som på sitt modersmål.¹⁵

Enligt regeringen finns det behov att höja kompetensen hos personalen i förskolan när det gäller att arbeta för och i en mångkulturell förskola.

Trots intentionerna i den nuvarande utbildningspolitiken är modersmålets ställning dock svag i förskolan, enligt Skolverket. Undersökningar visar att endast vart åttonde barn av dem som har rätt till stöd i sitt modersmål får sådant stöd.¹⁶

13.3.2 Förskoleverksamhet på de nationella minoritetsspråken borde utökas

Mitt förslag:

Regeringen måste vidta åtgärder för att de nationella minoriteternas rätt till undervisning i eller på minoritetsspråket, enligt artikel 14 i ramkonventionen, säkerställs i förskolan. Förskola helt eller delvis på samiska, finska och meänkieli skall anordnas inom förvaltningsområdena om föräldrar begär det.

Möjligheterna att utvidga åtagandet enligt artikel 8.1.a. minoritetsspråkskonventionen, så att förskola helt eller delvis på minoritetsspråket skall ges i hela landet och för samtliga nationella minoritetsspråk, bör utredas ytterligare.

Regeringen bör ge Myndigheten för skolutveckling i uppdrag att ge utvecklingsstöd till kommunerna i syfte att anordna minoritetsspråkig förskoleverksamhet i hela landet för samtliga nationella

¹³ prop 2004/05:11 "Kvalitet i förskolan" s 33-

¹⁴ prop 2004/05:11 s 53-54.

¹⁵ Förordning om läroplan för förskolan SKOLFS 2005:11

¹⁶ se t.ex. Skolverket: "Flera språk – flera möjligheter", rapport till regeringen, 15 maj 2002.

minoriteter och att fortsätta utarbeta pedagogiskt stöd för sådan verksamhet. Stimulansbidrag till minoritetsspråkig förskola bör kunna utgå under tiden frågan om förskola utreds och bereds.

De nationella minoriteterna ser positivt på förskolans möjligheter att fungera som stöd för barns språkutveckling, om verksamheten utformas på rätt sätt. Sverigefinnar och samer efterfrågar modersmålsundervisning och förskola på finska respektive samiska.

Inom nuvarande förvaltningsområden i Norrbottens län finns lagstadgad skyldighet att anordna förskola helt eller delvis på samiska, finska respektive meänkieli, vilket stärker barns språkutveckling på minoritetsspråket.¹⁷ Det har dock visat sig att det allmänt är svårt för föräldrar att få förskola på minoritetsspråket på en del orter inom förvaltningsområdet och att alla kommuner inte tar sitt fulla ansvar för denna del av minoritetslagstiftningen.

Skolverket konstaterade i den nyligen publicerade rapporten om de nationella minoriteternas utbildningssituation:

Flera av de intervjuade betonar vikten av en förskola som ger möjlighet till stöd för de nationella minoritetsspråken. Det är i förskolan som grunden läggs. De menar att om barnen får möjlighet att redan där träna sitt språk blir det lättare att motivera barnet till fortsatta studier i sitt minoritetsspråk. Dessa erfarenheter har man exempelvis i den samiska gruppen, där den samiska förskolan utgör en viktig rekryteringsgrund för sameskolan. Liknande erfarenheter finns hos den finska gruppen. Förskolans stora betydelse för barnens språkutveckling framhålls också av intervjuade kommunrepresentanter. Vår studie visar dock att sådant stöd förekommer i liten utsträckning.¹⁸

En utvidgning av nuvarande förvaltningsområden för finska och samiska skulle innebära att fler sverigefinska och samiska barn får lagstadgad rätt till förskola helt eller delvis på minoritetsspråket. Förskola helt eller delvis på minoritetsspråket ger bättre förutsättningar för att faktiskt ge barnen ett medvetet stöd och den stimulans de behöver i språkutvecklingen och barnen får tillgång till en minoritetsspråkig miljö.

Ett medvetet språkstöd i förskolan innebär, bl.a. att det skapas så bra språksituationer som möjligt och familjerna ges stöd i att utveckla språket. Förskoleledningen kan skapa förutsättningar för

¹⁷ 8 § lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndighet och domstolar, och 8 § lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndighet och domstolar.

¹⁸ Skolverket: "De nationella minoriteternas utbildningssituation", rapport 272, oktober 2005, s 26.

ett bra arbete genom genomtänkt placering av barnen, organisation av grupperna och genom stöd till personalen. Ett kvalificerat arbete förutsätter fortlöpande utbildning i språk- och kulturfrågor och i språkbefrämjande arbetssätt, och handledning eller annan form av bearbetning av sådana attityder som begränsar barnens möjligheter:

Pedagogen i förskolan har tre uppgifter som är särskilt viktiga för att få språken att blomma. Dessa tre utgör hörnstenar som ger möjligheter för den språkliga utvecklingen att skjuta fart. Den vuxne skapar en *atmosfär* för språk, *organiserar* för språk och ger barnen ett rikt *inflöde* av språk.

Atmosfären i barngruppen är avgörande för barnens språkutveckling. Vågar man, tillåts man att uttrycka sig spontant? Hörs alla språk? Hjälper man varandra att uttrycka sig? Lika viktigt är atmosfären mellan de vuxna. Hur de bemöter varandra blir ju förebilden för barnens samvaro. Som de vuxna gör blir det självklart för barnen att göra. Om alla vuxna fritt talar sina språk på förskolan så blir det en självklarhet för barnen. Lika självklart som det kan bli att "det är svenska som gäller" om inte andra språk uppmuntras.

Organisation är en annan av nyckelfrågorna för barnens språkinläring. Verksamheten behöver organiseras så att det ger barnen bästa möjliga möjligheter att använda sina språk. Det gäller både tiden, utrymmena och lekmaterialen i förskolan och uppdelningen av barnen i lämpliga grupper för lek och andra aktiviteter.

De vuxna ger också barnen ett inflöde av språkligt material, det material som barnen sedan använder i sin lek och sina samtal sinsemellan. Inflödet går genom sagor, bokläsning, berättelser och samtal.¹⁹

Med tanke på de nationella minoritetsspråkens fortlevnad och förskolans betydelse för barns språkutveckling, behövs förskoleverksamhet på det nationella minoritetsspråket för alla nationella minoritetsbarn vars vårdnadshavare vill det. Det är därför otillfredsställande att den lagstadgade rätten till sådan förskola begränsats geografiskt till förvaltningsområdena och endast till vissa av språken. Ramkonventionens bestämmelser gäller samtliga nationella minoriteter i hela landet. Enligt artikel 14 i ramkonventionen skall Sverige, sträva efter så långt det är möjligt att inom sina utbildningssystem säkerställa att de nationella minoriteternas möjligheter till undervisning i eller på minoritetsspråket.²⁰ De nationella minoriteternas möjligheter till detta kan knappast anses vara

¹⁹ Gunilla Ladberg: "Barn med flera språk – Tvåspråkighet och flerspråkighet i familj, förskola, skola och samhälle" (2003) s 145-

²⁰ Notera att artikel 14 i ramkonventionen anger "områden som av hävd eller i betydande antal bebos av personer som tillhör nationella minoriteter". Detta skall inte likställas med förvaltningsområde enligt minoritetsspråkskonventionens bestämmelser.

säkerställda i dag. Skolverkets rapport från oktober 2005 visar att så inte är fallet och myndigheten nämner knappt undervisning på minoritetsspråken. Undervisning i språken kommer sällan till stånd och undervisning på minoritetsspråket är t.o.m. problematiskt att få där det finns en lagstadgad rätt till det och efterfrågan finns. Inte ens samisk förskola inom Sameskolstyrelsens försorg är problemfritt, trots att statsbidrag för merkostnader utgår till kommuner inom det samiska förvaltningsområdet (se avsnitt 13.5.4). Jag anser därför att regeringen måste vidta åtgärder för att de nationella minoriteternas rätt enligt artikel 14 i ramkonventionen faktiskt säkerställs i förskolan, så som efterfrågats av Europarådet.²¹

Med tanke på förskolans betydelse för barns språkutveckling och de nationella minoritetsspråkens fortlevnad bör regeringen även överväga att utvidga sitt åtagande enligt artikel 8.1.a. minoritetsspråkskonventionen så att förskola helt eller delvis på minoritetsspråket även skall ges utanför förvaltningsområdena och för samtliga nationella minoritetsspråk. Denna fråga bör enligt min bedömning bli föremål för ytterligare utredning i enlighet med det förslag som lämnas nedan under avsnitt 13.6.3.

Under den tid frågan utreds och bereds anser jag att regeringen bör ge Myndigheten för skolutveckling i uppdrag att ge utvecklingsstöd till kommunerna i syfte att anordna förskola på de nationella minoritetsspråken i hela landet samt ett fortsatt uppdrag att utveckla pedagogiskt stöd som kan användas inom förskolans arbete. Stimulansbidrag till kommunerna bör kunna utgå enligt det förslag som lämnas nedan i avsnitt 13.6.3.

13.4 Undervisning i de nationella minoritetsspråken

13.4.1 Bakgrund

Enligt tvåspråkighetsforskare kan undervisningsväsendet ses som ett system som har skapats för majoritetens behov av kunskapsreproduktion och det har anpassats för majoritetens socialisationsmönster, dvs. majoritetens idéer om uppfostran och vad det innebär att vara en god medlem av majoritetskulturen. Majoritetssamhällets syn på minoriteter och värdet av dessa gruppers särart kan i olika grad beaktas eller bortses ifrån inom skolväsendet.²²

²¹ se nedan avsnitt 13.4.1.

²² Hyltenstam (2005) s 53.

Europarådets minoritetskonventioner innebär att Sverige åtagit sig att **beakta de nationella minoriteternas särart** och även **aktivt bejaka** dessa gruppers möjligheter att bevara sin särart inom utbildningsväsendet. Tidigare har det endast funnits förbud mot olika typer av diskriminering pga. ras, etnisk tillhörighet etc. Åtgärder som inom skolan vidtas för barn med annat modersmål än svenska, t.ex. modersmålsundervisning och studiestöd på modersmålet, bygger således inte på något internationellt åtagande – med undantag för de nationella minoriteterna. Alla de åtgärder Sverige vidtar för att stödja de nationella minoritetsspråken har som huvudsyfte att bevara dem som levande språk i Sverige. Det förutsätts dessutom att Sverige på ett aktivt sätt främjar språken i fråga. Motsvarande åtagande finns inte för invandrarpråk i Sverige. Åtgärder som vidtas inom skolväsendet för att stödja barn med annat modersmål än svenska, har i regel ett integrationssyfte, vilket ju inte är fallet med de nationella minoriteterna. Medvetenheten om denna skillnad har dock inte nått beslutsfattare och tjänstemän på olika nivåer i det svenska samhället. Det finns alltså en tendens att vidta åtgärder för ”barn med annat modersmål än svenska” och att bunta ihop nationella minoritetsspråk och invandrarpråk i samma kategori av åtgärder, trots att förutsättningarna och syftena delvis är olika.

I delbetänkandet redogjordes för nuvarande regelverk rörande rätt till undervisning i minoritetsspråket. Detta åtagande uppfylls genom anordnande av modersmålsstöd i förskolan och modersmålsundervisning i grundskolan och gymnasiet.²³ Från de nationella minoriteternas sida har det ifrågasatts om modersmålsundervisning har tillräcklig omfattning för att barn skall kunna tillägna sig minoritetsspråket i tillräcklig grad för att de själva som vuxna skall kunna föra språket vidare. Modersmålsundervisning kommer ofta inte heller till stånd och antalet timmar begränsas i allmänhet till en timme per vecka. Undervisningens omfattning är således betydligt mindre än vad som ges i andra språk i skolan.

Under utredningsarbetet har en rad synpunkter rörande utbildning framkommit från både den sverigefinska och samiska gruppen. Många sverigefinnar har uttryckt oro för att sverigefinska barn inte ges möjligheter att lära sig sitt eget modersmål. Synpunkter har framförts att det är ett problem att modersmålsundervisningen i skolan anordnas utanför den egna skolan och på tider efter ordina-

²³ se delbetänkandet avsnitt 7.2.4.

rie skoltimmar. Detta uppfattas som en anledning till varför sverigefinska barn inte deltar i modersmålsundervisning i så hög grad som vore önskvärt, enligt min mening. Det har också framförts att det är viktigt att kommunerna informerar om rätten till modersmålsundervisning på rätt sätt.²⁴

Problemen med att få modersmålsundervisning har framförts av många samer och av företrädare för samiska organisationer.²⁵ Många familjer skulle gärna vilja att deras barn fick modersmålsundervisning. Samtidigt begränsar bestämmelsernas nuvarande utformning många samiska barns möjligheter att få modersmålsundervisning, eftersom det krävs grundläggande kunskaper i språket för att vara berättigad.

Skolverkets tidigare kartläggning av utbildningssituationen visar att det finns stora brister i de nationella minoritetsbarnens möjligheter att få modersmålsundervisning.²⁶ Många barn får inte sådan undervisning trots att de önskar det. Kommunerna informerar inte om rätten till undervisning, undervisningen anordnas på ett sådant sätt att den inte upplevs som eftertraktad, bristen på modersmåls-lärare gör att undervisning inte kan anordnas etc.

Europarådets rådgivande kommitté har efter granskning av Sveriges genomförande av bestämmelserna rörande utbildning uppmanat Sverige att hitta nya vägar för att förbättra genomförandet av åtagandena i artikel 14 i ramkonventionen och att även förbättra sättet att informera de nationella minoriteterna om rätten till modersmålsundervisning.²⁷

The Advisory Committee finds that in practice the extremely limited volume of mother-tongue teaching, the way such teaching is organised and shortcomings in the distribution of relevant information appear to have contributed to the marked decrease in the number of pupils receiving mother-tongue teaching. It considers that the authorities should seek new approaches in this field to improve the implementation of Article 14 of the Framework Convention and improve the way in which information on the rights in question is distributed.²⁸

Europarådet konstaterade att rätten till modersmålsundervisning begränsas avsevärt genom att undervisning kan nekas om det inte finns en lämplig lärare att tillgå. Kommittén uppmanade därför

²⁴ se delbetänkandet avsnitt 9.3.

²⁵ se avsnitt 7.

²⁶ Skolverket: "Undervisning i och på de nationella minoritetsspråken – kartläggning av situationen 2001", 20 jan 2001, se även delbetänkandet avsnitt 7.2.5

²⁷ Advisory Committee (2002) s 15

²⁸ Advisory Committee (2002) s 19.

Sverige, med hänvisning till att Sverige uppgett att man avsåg att vidta åtgärder för att avsätta medel för att komma till rätta med lärarbristen, att överväga en begränsning av kommunernas möjligheter att neka eleverna rätt till modersmålsundervisning.

This condition affects negatively the impact and scope of the guarantees at issue, due in particular to the existing lack of teachers... Therefore, the Advisory Committee is of the opinion that Sweden should consider amending the aforementioned paragraphs on the availability of teachers in so far as they concern the languages of national minorities.²⁹

Kommittén rekommenderade därför Sverige att avsätta medel för att förbättra lärarsituationen.³⁰

Även Europakommissionen mot rasism och intolerans, ECRI, har behandlat samiska barns utbildningsmöjligheter i Sverige i sin rapport i juni 2005. I rapporten konstateras bl.a. följande:

ECRI noterade i sin förra rapport att modersmålsundervisning för samebarn inte alltid erbjöds utanför de fyra nordligaste kommunerna i Sverige, och rekommenderade att de svenska myndigheterna skulle bevaka och revidera tillgången till modersmålsundervisning för samebarn. Enligt rapporter är det fortfarande allvarlig brist på lärare som kan tillhandahålla sådan undervisning. De svenska myndigheterna rapporterar att de har finansierat en högskolekurs för att åtgärda situationen.³¹

Europakommissionen rekommenderar därför ”att myndigheterna intensifierar arbetet på att se till att samebarn kan utnyttja i praktiken sin rätt till modersmålsundervisning, särskilt genom utbildning av lärare.”³²

13.4.2 Skolverkets förnyade kartläggning

Min bedömning:

Skolverkets kartläggning visar att barn som tillhör de nationella minoriteterna har stora svårigheter att få den modersmålsundervisning de har rätt till enligt grundskole- och gymnasieförordningen.

²⁹ Advisory Committee (2002) s 14.

³⁰ Advisory Committee (2002) s 19.

³¹ Europarådet, Europakommissionen mot rasism och intolerans, ECRI: ”Tredje rapporten om Sverige”, antagen den 17 december 2004, publicerad den 14 juni 2005, CRI (2005) 26, punkt 86

³² ECRI (2005) punkt 87.

Regeringen har efter Europarådets granskning givit Skolverket ett nytt uppdrag att kartlägga de nationella minoritetsbarnens utbildningssituation. Den nya kartläggningen som presenterades i oktober 2005 bekräftar att den svåra situationen allttjämnt består för de nationella minoritetsbarnen.³³ Endast 41 procent av de elever som är berättigade till modersmålsundervisning deltar i sådan undervisning. Enligt Skolverkets intervjuer med lärare och föräldrar beror det låga deltagandet framför allt på kommunernas bristande information, inte bara när det gäller barns möjligheter att läsa de nationella minoritetsspråken, utan även när det gäller barns språkutveckling samt fördelarna med flerspråkighet. Kommunerna å sin sida, förklarar det låga deltagandet med låg efterfrågan från minoritetsgrupperna. Som orsaker till detta anges bl.a. att flera av grupperna assimilerats.

Skolverket konstaterar att olika regler gäller för de nationella minoriteterna, något som är svårmotiverat utifrån rådande minoritetspolitik. Kommunerna har svårt att rekrytera lärare i de nationella minoritetsspråken, dels för att det saknas behöriga lärare som kan undervisa, dels för att anställningsförhållandena för modersmålslärare är svåra och otrygga. Det råder enligt Skolverket stor brist på läromedel, särskilt inom samiska, meänkieli och romani chib. Detta försvårar undervisningssituationen och signalerar även den låga status som ämnet ofta har. Skolverket noterar att de nationella minoriteterna har mött och möter fortfarande fördomar, negativa attityder och diskriminering.

Skolverket drar slutsatsen att de nationella minoriteternas utbildningssituation är bekymmersam och långt ifrån tillfredsställande. Många kommuner arbetar hårt för att leva upp till lagstiftning och konventioner medan andra intar en passivare inställning. Okunskapen om minoritetspolitiken är stor både i kommunerna och i minoritetsgrupperna. Det krävs, enligt Skolverket, krafttag för att Sverige skall leva upp till intentionerna i minoritetspolitiken. Åtgärder bör vidtas skyndsamt då flera av språken kommit långt i språkbytesprocessen och riskerar att dö ut. Utbildningsväsendet spelar en viktig roll och utifrån detta föreslår Skolverket en rad åtgärder, bl.a.:

- Regeringen bör pröva möjligheterna till en tydligare harmonisering av svensk lagstiftning med intentionerna i konventionerna så att alla de fem nationella minoriteterna erbjuds

³³ Skolverket (2005).

- undervisning, även om språket inte utgör umgängesspråk eller om de inte har grundläggande kunskaper i språket.
- Regeringen bör i samband med harmonisering också pröva möjligheterna att reglera undervisningen i de nationella minoritetsspråken i en särskild bestämmelse i grundskole- och gymnasieförordningen.
 - Regeringen bör pröva möjligheten att samtliga fem nationella minoriteter erbjuds undervisning i minoritetsspråken även om antalet elever är mindre än fem.
 - Kommunerna bör förbättra villkoren för undervisningssituationen för de nationella minoritetsspråken.
 - Kommunerna bör tydliggöra ansvaret för de nationella minoriteternas utbildningssituation i sin organisation.
 - Kommunerna bör se över sina rutiner när det gäller information till de nationella minoriteterna om deras möjligheter till språkundervisning samt också se över rutinerna kring rapportering till SCB.
 - Skolverket inleder en diskussion med SCB angående möjligheter till förbättring och en utökning av rapportsystemet angående de nationella minoritetsspråken och deras förekomst i skolan.

Skolverket har i sin rapport koncentrerat sig på att redogöra för nuläget för undervisning i minoritetsspråken. Förslag som skulle förbättra möjligheterna till undervisning *på* dessa språk lämnas inte.

13.4.3 Remissynpunkter rörande delbetänkandets förslag

I delbetänkandet lämnade utredningen i maj 2005 förslag till förändringar rörande modersmålsundervisning.³⁴ Bestämmelser rörande rätt till modersmålsundervisning (2 kap. 9 och 13 §§ grundskoleförordningen (1994:1194), 5 kap. 7 och 12 §§ gymnasieskolförordningen (1992:394) för elever som tillhör nationella minoriteter skall ha samma lydelse för samtliga nationella minoriteter. Krav på dels umgängesspråk, dels tidigare kunskaper i minoritetsspråket, skall inte ställas för de nationella minoriteterna efter-

³⁴ se delbetänkandet avsnitt 7.2.7.

som det strider mot Sveriges åtaganden enligt Europarådets minoritetskonventioner. Även för finska och judiska elever skall det räcka att det finns en elev som vill ha undervisning i minoritetsspråket.

Vidare föreslogs att barns behov behöver uppmärksammas och regleras i den föreslagna lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

I delbetänkandet föreslogs även att Skolverkets tillsyn av kommunerna bör skärpas genom att myndigheter ges i uppdrag att

- genomföra riktad och regelbundet återkommande tillsynsverksamhet rörande de nationella minoriteternas möjligheter att få undervisning i minoritetsspråket,
- i sin tillsyn följa upp att bestämmelserna i läroplanen rörande nationella minoriteter förverkligas.³⁵

Det finns anledning att nämna en del av de kommentarer rörande utbildning som framkommit i samband med remissbehandlingen av delbetänkandet.

Barnombudsmannen ser med tillfredsställelse på att utredningen föreslår att barns behov på utbildningsområdet särskilt behöver uppmärksammas och regleras i den föreslagna lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Barnombudsmannen är mycket positiv till att bestämmelserna rörande rätt till modersmålsundervisning ska ha samma lydelse för samtliga nationella minoriteter och att krav på grundläggande kunskaper tas bort. Barnombudsmannen tillstyrker även förslaget att Skolverkets tillsyn bör skärpas.³⁶

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, DO, anför bl.a. i sitt remissvar att när det gäller förslagen i grundskoleförordningen samt i gymnasieförordningen anser DO att begreppet lämplig lärare är otydligt. DO föreslår att kommunerna bör vara skyldiga att anordna modersmålsundervisning i ett minoritetsspråk även om det inte finns behöriga lärare. Detta för att säkerställa de nationella minoriteternas rätt att få modersmålsundervisning. Förslaget bör kombineras med ett uppdrag till berörda myndigheter att anordna utbildning av modersmålslärare samt utveckling av stöd för de

³⁵ se delbetänkandet avsnitt 7.2.9.

³⁶ Yttrande, 30 sept 2005, JU2005/4822/D.

lärare som i dag arbetar med modersmålsundervisning, t.ex. genom Internet-baserat undervisningsmaterial.³⁷

En rad remissinstanser ger uttryck för att det, förutom de åtgärder som föreslagit i delbetänkandet, behövs ytterligare åtgärder på utbildningssidan för att finska språkets fortlevnad i Sverige skall kunna tryggas.

Sverigefinländarnas delegation och Sverigefinska riksförbundet anser att för att garantera finska språkets fortlevnad på lång sikt behövs det konkreta lagstadgade åtgärder till stöd för undervisning i och på minoritetsspråket.³⁸ Sverigefinländarnas delegation föreslår därför att möjligheten till undervisning på finska (tvåspråkig undervisning) garanteras i lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk på motsvarande sätt som gäller för förskolan.

Sverigefinska språknämnden anför i sitt remissvar att ett språk inte kan hållas levande om eleverna får en timmes undervisning i veckan och när den undervisningen ges i alltför heterogena grupper och i övrigt ogynnsamma förhållanden.³⁹ Språknämnden anser att en ny modell för modersmålsundervisning måste införas för att förbättra sverigefinska barns möjligheter att få undervisning i och på finska. Utan denna typ av undervisning kan språket inte hållas levande och utvecklas i framtiden.

Svenska språknämnden anför att man på sikt också måste överväga att stärka möjligheterna för undervisning som åtminstone delvis bedrivs på minoritetsspråk.⁴⁰

Finskt språk- och kulturcentrum vid Mälardalens Högskola anser bl.a. att det behövs ett autonomt tvåspråkigt utbildningsväsende där undervisning i och på finska bedrivs, för att finska språket skall kunna fortleva i Sverige.⁴¹

Även **Forum för nationella minoriteter**, (NAMIS), vid Centrum för multietnisk forskning (Uppsala universitet) anser att en lagstadgad rätt till tvåspråkig undervisning på minoritetsspråket bör införas i den föreslagna lagen om nationella minoriteter.⁴²

Även **Svenska Tornedalingars Riksförbund – Torniojokilaaksolaiset** anför att situationen för meänkieli är sådan

³⁷ Yttrande, 29 sept 2005, JU2005/4822/D.

³⁸ Yttrande, 27 sept 2005, JU2005/4822/D.

³⁹ Yttrande, 28 sept 2005 och 30 sept 2005, JU2005/4822/D.

⁴⁰ Yttrande, 28 sept 2005 och 30 sept 2005, JU2005/4822/D.

⁴¹ Yttrande, 29 sept 2005, JU2005/4822/D.

⁴² Yttrande, 29 sept 2005, JU2005/4822/D.

att det inte är tillnärmelsevis tillräckligt att lagstiftning inom utbildning endast tar sikte på förskolan.⁴³

Svenska kyrkan i Stockholms stift påtalar behovet av ökade resurser för undervisning för sverigefinska barn.⁴⁴ De anför att de nedskärningar som gjorts inom undervisningen i finskspråkiga klasser även märks i kyrkans verksamhet. Det har blivit färre miljöer eller grupper där sverigefinska barn och ungdomar kan umgås och fungera på finska, vilket påverkar deras möjligheter att utveckla en egen sverigefinsk identitet:

Familjers och barns önskan att utveckla och slå vakt om minoritetsidentitet och språk bör kunna ske på villkor som varken fungerar ”stigmatiserande” eller är för svaga för att möjliggöra en reell identitets- eller språkutveckling. I strävan efter att skapa förutsättningar för sverigefinska ungdomar att känna stolthet såväl över sitt hemland Sverige som över sin sverigefinska identitet har både Svenska kyrkan och det svenska samhället en uppgift.

Utökade skoltimmar i minoritetsspråket efterlyses av **Samiska rådet i Svenska kyrkan**.⁴⁵

Sameföreningen i Stockholm beskriver svårigheterna att få modersmålsundervisning i samiska och anför att formuleringen rörande lämplig lärare i 2 kap. 13 § grundskoleförordningen revideras.⁴⁶

Andra som anför att en starkare lagstadgad rätt till undervisning är bl.a. **Nätverket för finskspråkig förskolepersonal inom Stockholms län**⁴⁷, och en stor mängd lokala sverigefinska organisationer.

13.4.4 Ytterligare förslag rörande undervisning i de nationella minoritetsspråken

Mitt förslag:

Kommuner skall inte kunna neka nationella minoritetsbarn rätt till modersmålsundervisning på grund av att det inte finns en lärare. Om det inte finns en lämplig lärare lokalt, skall distansundervisning anordnas tills dess att en lärare rekryteras. Bestämmelserna i 2 kap. 13 § grundskoleförordningen (1994:1194) och 5 kap. 12 § gymna-

⁴³ Yttrande, 29 sept 2005, JU2005/4822/D.

⁴⁴ Yttrande, 12 sept 2005, JU2005/4822/D.

⁴⁵ Yttrande, 26 sept 2005, JU2005/4822/D.

⁴⁶ Yttrande, 30 sept 2005, JU2005/4822/D.

⁴⁷ Yttrande, 29 sept 2005, JU2005/4822/D.

sieförordningen (1992:394) bör därför ändras. Möjligheterna att anordna modersmålsundervisning på distans bör utvecklas ytterligare.

Regeringen bör ge Sameskolstyrelsen i uppdrag att genomföra det av myndigheten föreslagna pilotprojektet för att förbättra möjligheterna för samiska elever att få tillgång till modersmålsundervisning.

Sametinget och Sameskolstyrelsen bör, som ett led i revitaliseringsarbetet, verka för att det skapas nätverk för samiska modersmåls lärare. Arbetet med nätverk skall ge lärarna stöd i språkrevitaliseringen och även fungera som ett sätt för kommunerna att lättare finna personer som kan arbeta som modersmåls lärare.

Sametinget och Sameskolstyrelsen bör utveckla ett nära samarbete med de högskolor där samiska undervisas, för att fånga upp studenter som är intresserade av att arbeta med samisk språkrevitalisering eller med undervisning i eller på samiska.

Mot bakgrund av det som framkommit i Skolverkets förnyade kartläggning, de synpunkter som lämnats i remissvaren rörande delbetänkandet och andra synpunkter som lämnats till utredningen under arbetet med de samiska språkfrågorna finns det anledning att lämna ytterligare förslag rörande rätten till undervisning i minoritetsspråket förutom de förslag som lämnats i delbetänkandet.

Frågan om utformningen av modersmålsbestämmelserna i grundskoleförordningen och gymnasieförordningen har tagits upp av flera. Nuvarande lydelse av bestämmelserna gör det möjligt för kommunerna att neka elever rätt till modersmålsundervisning om man inte har en lämplig lärare till hands. Detta är ett påtagligt problem för samiska elever. Vid utredningens kommunbesök har det framförts från en del kommunrepresentanter att intresse från elever och föräldrar finns för modersmålsundervisning, men att det finns svårigheter att hitta lärare i samiska. Även inom förskoleverksamheten har man svårt att hitta samiskspråkig personal.

Kommuner som inte är intresserade av att anordna modersmålsundervisning skulle även genom passivitet kunna slippa erbjuda en lagstadgad rättighet. Från minoritetshåll anförs att en del kommuner inte visar intresse för att anordna modersmålsundervisning.

Numera finns det goda förutsättningar för att anordna distansundervisning. Det sker redan inom samisk modersmålsundervisning. **Myndigheten för skolutveckling** skriver i remissvaret på delbetänkandet:

För att prova nya vägar när det gäller att stödja implementeringen av modersmålsundervisningen i de fall där det saknas lämplig lärare i kommunen, har Myndigheten påbörjat utveckling av modersmålsundervisning delvis på distans. Under 2004 kommer sådan undervisning för nationella minoritetsspråk att ske i nordsamiska för några elever i Eskilstuna och i sydsamiska i Uppsala liksom arli-varieteteten av romani chib i Falköping. Här är det lärare som finns i annan kommun som svarar för undervisningen, som sker i en kombination av verkliga möten och undervisning med hjälp av datorkommunikation. Myndigheten avser att utöka denna satsning under 2006–2007 till att omfatta flera språk, fler orter och även undervisning på modersmål i olika ämnen.⁴⁸

Mot bakgrund av denna utveckling anser jag att det finns förutsättningar att ändra bestämmelserna så att kommuner inte skall kunna neka nationella minoritetsbarn rätt till modersmålsundervisning på denna grund. Om det inte finns en lämplig lärare lokalt, skall distansundervisning anordnas tills dess att en lärare rekryteras.

Det är givetvis ingen bra lösning att en elev skall behöva arbeta utan en lärare lokalt. Det är dock ännu värre att ett barn går miste om rätten att få modersmålsundervisning helt och hållet. Därmed får distansundervisning, och särskilt sådan som sker delvis på distans, anses vara en godtagbar lösning under ett övergångsskede. På många orter finns redan teknisk utrustning för att anordna videokonferens och att ha kontakt med lärare på annan ort via Internet. I de allra flesta fall kan det dessutom vara möjligt för läraren att besöka eleven med vissa tidsintervaller för att förbättra kvaliteten på undervisningen. Möjligheterna att anordna modersmålsundervisning på distans bör också utvecklas ytterligare.

Svenska språknämnden har i sitt remissvar anfört att den av utredningen föreslagna lydelsen av 2 kap. 9 § grundskoleförordningen och 5 kap. 9 § gymnasieförordningen behöver förtydligas ytterligare. I den föreslagna lagtexten bör ”i sitt minoritetsspråk” läggas till, enligt språknämnden. Jag välkomnar detta förtydligande i den föreslagna lagtexten. Jag noterar vidare att ordet ”sverige-finsk” rätteligen borde ha föreslagits i delbetänkandet, inte ”finsk”. Vidare bör man ersätta ordet ”tornedalsfinsk” med ”tornedalsk”. Den nya föreslagna lydelsen av dessa bestämmelser blir således (ändringar angivna med kursiv stil):

⁴⁸ Yttrande, 5 sept 2005, JU2005/4822/D.

**Förslag till ändring i
2 kap. 9 § grundskoleförordningen (1994:1194)**

Om en eller båda av elevens vårdnadshavare har ett annat språk än svenska som modersmål och språket utgör dagligt umgängesspråk för eleven, skall eleven få undervisning i detta språk som ett ämne (modersmålsundervisning), om

1. eleven har grundläggande kunskaper i språket och
2. eleven önskar få sådan undervisning.

En samisk, *sverigefinsk*, *tornedalsk*, romsk eller *judisk* elev skall erbjudas modersmålsundervisning i sitt *minoritetsspråk* även om språket inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Detsamma gäller en elev som är adoptivbarn och som har ett annat modersmål än svenska.

En samisk, sverigefinsk, tornedalsk, romsk eller judisk elev behöver inte heller ha grundläggande kunskaper i sitt minoritetsspråk.

I 5 kap. 2 och 3 §§ finns bestämmelser om studiehandledning på elevens modersmål.

**Förslag till ändring i
2 kap. 13 § grundskoleförordningen (1994:1194)**

En kommun är skyldig att anordna modersmålsundervisning i ett språk, endast om det finns en lämplig lärare.

En kommun är skyldig att anordna sådan undervisning om minst fem elever önskar undervisning i språket. När det gäller samiska, *sverigefinska*, *tornedalska*, romska eller *judiska* elever är kommunen skyldig att anordna modersmålsundervisning även om antalet elever är mindre än fem. *Om lämplig lärare inte finns att tillgå, skall undervisning på elevens minoritetsspråk anordnas på distans, tills en lämplig lärare hittas.*

**Förslag till ändring i
5 kap. 7 § gymnasieförordningen (1992:394)**

Om en elevs föräldrar eller vårdnadshavare eller en av dem har ett annat språk än svenska som modersmål och språket utgör dagligt umgängesspråk för eleven, skall eleven få undervisning i modersmålet som ett ämne (modersmålsundervisning), förutsatt att eleven har god kunskaper i modersmålet och att han eller hon även önskar få sådan undervisning.

En samisk, *sverigefinsk*, *tornedalsk*, romsk eller *judisk* elev har rätt att få undervisning i sitt *minoritetsspråk*, även om det inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Detsamma gäller en elev som är adoptivbarn och som har ett annat modersmål än svenska.

I kap. 5 och 6 §§ finns bestämmelser om studiehandledning på elevens modersmål.

Förslag till ändring i 5 kap. 12 § gymnasieförordningen (1992:394)

En kommun är inte skyldig att anordna modersmålsundervisning, om lämplig lärare inte finns att tillgå.

En kommun är inte heller skyldig att anordna modersmålsundervisning, om antalet elever i kommunen som önskar sådan undervisning i ett visst språk är mindre än fem.

Andra stycket gäller inte i fråga om modersmålsundervisning för samiska, sverigefinska, tornedalska, romska eller judiska elever. Om lämplig lärare inte finns att tillgå, skall undervisning på elevens minoritetsspråk anordnas på distans, tills en lämplig lärare hittas.

Sameskolstyrelsen har föreslagit regeringen att myndigheten skall ges möjligheter att genomföra en försöksverksamhet rörande samordning av modersmålsundervisning.⁴⁹ Sameskolstyrelsen har från föräldrar i kommunala grundskolor fått förfrågan om möjligheter till samordning av undervisning i samiska som modersmål för deras barn vid kommunala grundskolor. Bristen på samiska lärare är stor och detta vore ett sätt att avhjälpa bristen. Sameskolstyrelsen vill se över möjligheten att erbjuda undervisning i samiska för elever vid kommunala grundskolor samordnat med undervisning vid sameskola. Med distansundervisning genom modern teknik och kontinuerliga kortare sammankomster vid en sameskola, som erbjuder undervisningen, skulle flera samiska barn få ta del av undervisning i samiska. Undervisning skulle kunna erbjudas oavsett barnets bostadsort. Detta pilotprojekt skulle kunna utgöra grunden för en undervisningsmodell som på sikt skulle kunna ge många fler samiska barn möjligheter till undervisning i samiska. De beräknade kostnaderna för projektet är låga (660 tkr) per år.

Mot bakgrund av de allvarliga problem som kvarstår för samiska elevers möjligheter att erhålla modersmålsundervisning och samiskans hotade ställning, bör alla tänkbara modeller undersökas. Jag anser därför att regeringen bör överväga möjligheten att ge Sameskolstyrelsen i uppdrag att genomföra ett pilotprojekt på föreslaget sätt. Det är angeläget att Sameskolstyrelsen med sin långa erfarenhet från undervisning av samiska barn försöker finna nya metoder för att fler samiska barn skall få tillgång till modersmålsundervis-

⁴⁹ Förslaget har lämnats i Sameskolstyrelsens budgetunderlag för 2005-2007.

ning och att fler kommuner skall kunna erbjuda undervisningen. Med tanke på samernas särställning i Sverige är det även viktigt att framtida utbildningsinsatser för samer utformas från ett urfolksperspektiv. Det vore därför naturligt att ge Sameskolstyrelsen detta uppdrag och att samiska barns möjligheter att utveckla en egen kulturell urfolksidentitet också kan beaktas i sammanhanget.

Ett sätt att förbättra kunskaperna om tillgängliga lärare i samiska vore att skapa nätverk för samiska modersmållärare. Om det fanns samlad kunskap om personer som kan undervisa i och på samiska, skulle kommuner kunna nyttja den för att hitta en lärare, vilket skulle förbättra samiska elevers möjligheter att få modersmålsundervisning. Nätverket skulle även kunna stödja enskilda modersmållärare i deras arbete att stärka och revitalisera barn och ungdomars samiska. Sametinget och Sameskolstyrelsen bör därför som ett led i revitaliseringsarbetet verka för att det skapas nätverk för samiska modersmållärare.

Av samma anledning vore det värdefullt om Sametinget och Sameskolstyrelsen inledde ett nära samarbete med universitet och högskolor där samiska undervisas och där lärare utbildas. På detta sätt skulle intresserade studenter kunna fångas upp för att på olika sätt är arbeta med samisk språkrevitalisering eller med undervisning i eller på samiska. Dessa studenter som studerar samiska på universitetet har gjort ett medvetet val att förkovra sig i samiska och bland dessa finns sannolikt många människor som skulle kunna och vilja delta i språkrevitaliserande arbete.

Genom inrättandet av samiska språkcentra kommer det att finnas stora möjligheter att arbeta ute på lokal nivå med samiskt språkarbete på olika nivåer. Universitetens arbete och studenternas intresse skulle kunna fungera som ett ytterligare stöd i det samiska språkarbetet. Kanske finns det också projekt med lokal anknytning som kan bli en del i den forskning som bedrivs på universitetet. Samtidigt skulle studenterna se att det finns framtida möjligheter att få arbeta med språklig revitalisering och arbete med anknytning till sådant arbete. I dag tvekar många unga på att satsa på samiska universitetsstudier för man ser inte så många möjligheter att få ett framtida arbete inom området. Därför tror jag att nätverksarbete av detta slag vore mycket värdefullt.

13.5 Undervisning på de nationella minoritetsspråken

13.5.1 Undervisning på minoritetsspråket har stora fördelar

Språkets är ett redskap för inläring och det har betydelse för barnet om inläringen sker på modersmålet eller ett senare inlärt språk. Undervisning på minoritetsspråket kan därmed ge barnet bättre förutsättningar än undervisning på majoritetsspråket. Myn-digheten för skolutveckling har poängterat att barn som ges möj-lighet att utveckla baskunskaper på sitt första språk har lättare att dels fånga den begreppsapparatur som är en förutsättning för den kognitiva utvecklingen, dels tillägna sig ett ytterligare språk.

I skolans undervisning är det i första hand som tankeredskap som språket används. Det är ju för att tillägna sig kunskaper barnet går i skolan, inte för att i största allmänhet samtala och kommunicera. Det innebär att språket används på ganska olika sätt i umgänge och i studier.

Barnets modersmål har från början ett försprång framför andra språk, även som tankeredskap. En människa tänker, associerar och drar slutsatser med de språkliga medel hon har till sitt förfogande. Det språk som har utvecklats längst fungerar bäst för tänkande. Det blir alltså lättare att dra slutsatser och lära sig nya saker om man får använda det eller de språk som man har utvecklat längst.

Om man i skolan vill att barnet enbart håller sig till det nya språket med tanken att barnet då lär sig det språket snabbast, så försvårar man barnets lärandeprocess.⁵⁰

Att byta undervisningsspråk kan också ha negativa konsekvenser för den enskilda eleven.

En avstannad utveckling i ett förstaspråk innebär därför också ett avbrott i begreppsutvecklingen. Och det tar lång tid för ett nytt språk att fungera i den fortsatta begreppsutvecklingen. Under denna tid har ett barn som abrupt byter språk alltså inget effektivt redskap vare sig för kommunikation eller för sitt eget tänkande.⁵¹

I en rapport från Skolverket år 2002 dras följande slutsats i en forskningsöversikt över modersmålsundervisning:

Eleverna i...tvåspråkiga undervisningsmodeller uppnår i regel högre färdigheter i sitt modersmål än elever i svensk klass med modersmåls-

⁵⁰ Gunilla Ladberg (2003) s 100.

⁵¹ Kenneth Hyltenstam, Veli Tuomela: "Hemspråksundervisningen", i Kenneth Hyltenstam (red.): Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige" (1996).

undervisning. Man måste ställa sig frågan om modersmålsstödet i förskolan och modersmålsundervisningen i svensk klass är tillräckliga undervisningsinsatser för att eleverna ska kunna uppnå goda färdigheter i modersmålet. De tvåspråkiga undervisningsmodellerna, och över huvud taget undervisning på modersmålet i andra ämnen än modersmål, bör därför uppmärksammas i betydligt större omfattning än vad som görs i dag. De kan utgöra ett välbehövligt alternativ respektive komplement till modersmålsundervisningen och studiehandledningen. Deras betydelse för exempelvis elevernas kunskapsutveckling i olika ämnen bör belysas liksom för den allmänna skolframgången och identitetsutvecklingen.⁵²

Därför finns det mycket som talar för att barn även inom skolans värld borde få använda det språk som de kan bäst. Om man verkligen vill gynna nationella minoritetsbarns möjligheter att tillägna sig sitt minoritetsspråk bör man överväga förbättringar i möjligheterna att få tillgång till undervisning på minoritetsspråket. Organiserad undervisning på minoritetsspråket ger möjligheter att skapa minoritetsspråkiga miljöer för barnen som stimulerar deras språkutveckling. Eftersom det svenska språkets dominans är så stort i samhället (omgivningen, kompisar, media, barnkultur, barnböcker etc.), behövs minoritetsspråkiga miljöer. Annars finns det risk för att barnets fortsatta språkutveckling i många fall sker på bekostnad av minoritetsspråket. Aktiv additiv tvåspråkighet blir mycket svårt att uppnå om barnet inte har tillgång till minoritetsspråkiga miljöer och om skolan inte kan stödja barnets språkutveckling i tillräcklig grad.

13.5.2 Tvåspråkig undervisning

Min bedömning:

Om förutsättningarna för att få tillgång till undervisning på de nationella minoritetsspråken inte förbättras avsevärt, kommer det inte att genereras tillräckligt med nya talare som behärskar språket fullt ut i framtiden. För särskilt hotade språk behöver denna förbättring av möjligheterna till undervisning på minoritetsspråket ske omgående.

⁵² Skolverket: "Flera språk – fler möjligheter – Utveckling av modersmålsstöd och modersmålsundervisning – ett regeringsuppdrag 2002", bilaga 4, Veli Tuomela: "Modersmålsundervisningen - en forskningsöversikt" s 60.

Endast ett litet antal utav de nationella minoritetsbarnen har möjligheter att få undervisning på minoritetsspråket, trots att det finns en efterfrågan på sådan undervisning. Minoritetsspråklig verksamhet/undervisning skall ges för

- samiska, sverigefinska och tornedalska förskolebarn inom nuvarande förvaltningsområden (helt eller delvis på minoritetsspråket), och
- samiska barn inom sameskolan som finns på 6 orter i landet.

Möjligheten att anordna undervisning på annat språk än svenska regleras i grundskoleförordningen:

2 kap. 7 § grundskoleförordningen (1994:1194)

För elever som har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk med en eller båda vårdnadshavarna får en kommun anordna delar av undervisningen i årskurserna 1–6 på umgängesspråket (tvåspråkig undervisning). För elever med finska som umgängesspråk får sådan undervisning anordnas även i årskurserna 7–9.

Under den sammanlagda tid som tvåspråkig undervisning anordnas får högst hälften anordnas på umgängesspråket. Undervisningen skall planeras så att undervisningen på svenska successivt ökar under utbildningstiden.

I 8 kap. sameskoleförordningen (1995:205) finns bestämmelser om integrerad samisk undervisning i grundskolan.

För övriga nationella minoriteter finns möjlighet att som försöksverksamhet anordna undervisning på språket enligt förordning (2003:306) om försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning i grundskolan. Denna möjlighet är tidsbegränsad t.o.m. den 30 juni 2007.

Kommunerna saknar incitament att anordna tvåspråkig undervisning, trots att möjligheten därtill finns och trots att föräldrar efterfrågar sådan utbildning. På enstaka orter finns tvåspråkiga klasser kvar och det finns ett litet antal minoritetsspråkiga friskolor i landet. Detta medför att de yngre talarnas möjligheter att tillägna sig ett komplett minoritetsspråk med läs- och skrivfärdigheter är små, vilket försämrar de nationella minoritetsspråkens chanser att överleva. För särskilt hotade språk, som sydsamiskan, måste åtgärder vidtas omgående. I många andra länder har nationella minoriteter bättre möjligheter till undervisning på minoritetsspråket.

Som anförts av företrädare för samer, sverigefinnar och tornedalingar i remissvaren och i andra sammanhang, och som anförts i en

rad andra remissvar, efterfrågas förbättrade möjligheter till undervisning på minoritetsspråket. Även Europarådet har efterlyst förändring och nytänkande från Sveriges sida i denna fråga. Europarådets rådgivande kommitté noterade i sin rapport om Sverige att det finns en uttalad efterfrågan på undervisning på de nationella minoritetsspråken.

The Advisory Committee notes that there is a clear demand in Sweden amongst persons belonging to national minorities to receive bilingual education. However, no guarantees exist in legislation to receive such teaching in minority languages other than Sami.⁵³

Det bör dock påpekas att samiska barn i Sverige har begränsade möjligheter att gå på sameskola, eftersom antalet skolor endast är sex stycken och skolorna endast finns på vissa orter i norra Sverige. Det totala antalet barn som går i sameskola uppgår till ca tvåhundra elever. Så inte ens samiska barns möjligheter att få undervisning på minoritetsspråket är därmed särskilt bra.

Europarådets rådgivande kommitté kritiserade Sverige för att det inte finns någon lagstadgad skyldighet för kommunerna att anordna undervisning på de nationella minoritetsspråken. De finns dessutom en negativ trend i riktning mot allt mer begränsade möjligheter till tvåspråkig undervisning. Sverige uppmanades att **överväga lagstiftningsåtgärder och andra incitament** för att tvåspråkig undervisning skall komma till stånd för de nationella minoriteterna inom det kommunala skolsystemet.

The Advisory Committee finds that there exists no legislative guarantees to receive bilingual education in minority languages other than Sami and even the possibility to provide bilingual public education in grades 7–9 in minority languages is excluded by law except for the Finnish language. It further finds that in practice the number of bilingual classes in public schools have continuously decreased. The Advisory Committee considers that instruction in minority languages within the public school system **merits considerably more attention both in legislation and practice** and that Sweden should consider the introduction of positive obligations to provide bilingual teaching in public schools under certain circumstances and the provision of incentives for municipalities to improve their efforts in this sphere.⁵⁴

Europarådets expertkommitté konstaterade rörande den sverigefinska minoriteten att det nästan inte finns några tvåspråkiga

⁵³ Advisory Committee (2002) s 15.

⁵⁴ Advisory Committee (2002) s 19.

kommunala klasser kvar längre. De tvåspråkiga friskolorna utgör därmed den enda modellen som erbjuder en stark tvåspråkig undervisning för sverigefinska barn. Expertkommittén konstaterade vidare att friskolor uppfattas som konkurrenter till kommunala skolor och att en del kommuner därför motsätter sig sådana skolor. Samtidigt görs det mycket lite för att uppmuntra tvåspråkig undervisning inom den kommunala skolan. Expertkommittén uttalade följande rörande implementeringen av artikel 7.1.f i minoritetsspråkskonventionen:

There appears to be little effort directed towards promoting bilingual education outside the independent sector thereby finding a method of implementing the Charter which coincides with the political trends in Sweden. There is a danger that this will leave a vacuum, as there is no bilingual education in the municipal school system. If it is not feasible to support independent schools providing bilingual education, then provisions need to be made for the possibility of bilingual education in the municipal school system.⁵⁵

Expertkommittén uppmanade därför svenska myndigheter att mer aktivt beakta sverigefinnars behov på utbildningsområdet och särskilt undersöka sätt att garantera tvåspråkig undervisning inom den kommunala skolan.⁵⁶

13.5.3 Förskola, sameskola och integrerad samisk undervisning

För samiska barn finns samiskspråkig förskola, sameskola och integrerad samisk undervisning.

Förskola

I dag är kommunerna inom förvaltningsområdet för samiska skyldiga att ge barn möjlighet till förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på samiska (8 § lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndighet och domstolar).

Enligt 2 kap. 3 § sameskolförordningen (1995:205) får Sameskolestyrelsen efter avtal med en kommun fullgöra kommunens uppgif-

⁵⁵ Report of the Committee (2003) s 12.

⁵⁶ Report of the Committee (2003) s 12.

ter inom förskoleklassen och förskole- och fritidhemsverksamheten för samiska barn. Stadgandet undantar dock inte kommunerna inom förvaltningsområdet för samiska från skyldigheten att anordna förskola helt eller delvis på samiska för barn vars vårdnadshavare begär det. Däremot kan förskoleverksamheten anordnas genom sameskolans försorg. Verksamheten inom den samiska förskolan skall bedrivas enligt samma mål som för den kommunala verksamheten men förskolan skall även arbeta för att bevara och stärka det samiska språket, kulturen, identiteten, traditionerna och värderingarna.

Sameskolstyrelsen har för närvarande avtal om samisk förskola i Karesuando, Kiruna, Gällivare och Jokkmokk. Under 2004 var 73 barn inskrivna i dessa förskolor, vilket är en ökning från föregående år.⁵⁷ I de kommuner där sameskolan bedriver förskola hänvisar man ofta till denna vid önskemål om barnomsorg på samiska.⁵⁸ Skolverket har i sin granskning av samiska förskolan påpekat att det finns problem med rekrytering av samisktalande förskolepersonal.⁵⁹

Den samiska förskolan ses av Sameskolstyrelsen som en mycket viktig del i utbildningsverksamheten. På de orter där samisk förskola finns är den en självklar rekryteringsbas till sameskolan.⁶⁰ Sametinget har för regeringen påtalat att etableringen av samiskspråkiga förskolor behöver stimuleras.⁶¹

Europarådets rådgivande kommitté fann, vid sin granskning av Sveriges uppfyllelse av minoritetsspråkskonventionens bestämmelser, att undervisningen på och i samiska gradvis har utvecklats i Sverige. Samtidigt ansåg kommittén att ytterligare förbättringar är möjliga, särskilt i områden utanför kommunerna Gällivare, Jokkmokk och Kiruna.⁶²

Europarådets expertkommitté noterade i sin granskning av artikel 8.1.a.iii. i minoritetsspråkskonventionen att möjligheterna till samiskspråkig förskola till stor del är beroende av politisk vilja på lokal nivå. Kommunerna måste, enligt expertkommittén, stödja minoritetsspråkig förskoleverksamhet dels genom att bemöta föräldrar som begär sådan förskola på ett positivt sätt, dels genom att

⁵⁷ Sameskolstyrelsen: "Årsredovisning 2004" s 4.

⁵⁸ Skolverket (2005) bil. 1 s 2.

⁵⁹ Skolverkets beslut "Tillsyn av sameskolan och Sameskolstyrelsen", 4 sept 2003, Dnr. 56-2003:0152.

⁶⁰ Skolverket (2003) s 7.

⁶¹ Sametingets skrivelse till regeringen: "Hemställan om en samordnad språkpolitik för det samiska språket och om aktuella insatser", 28 jan 2005, JU2005/987/D.

⁶² Advisory Committee (2002) s 19.

aktivt främja sådan förskoleverksamhet. Expertkommittén uppmanade därför svenska myndigheter och kommunerna i förvaltningsområdet för samiska att informera bättre om samiskspråkig förskola samt att underlätta för Sameskolstyrelsen att anordna samiskspråkig förskola. Sveriges åtagande enligt artikel 8.1.iii. minoritetsspråkskonventionen ansågs därför endast delvis uppfyllt.⁶³

Sameskolan

Enligt skollagen (1985:1100) får samers barn fullgöra sin skolplikt i sameskolan istället för i den kommunala grundskolan. Syftet med sameskolan är, enligt skollagen, att ge samiska barn en utbildning med samisk inriktning som i övrigt motsvarar utbildningen till och med årskurs 6 i grundskolan. Staten är huvudman för sameskolan. Sameskolstyrelsen utses på förslag av Sametinget. Sameskolstyrelsen fastställer sameskolans skolplan och skall genom yttranden och förslag även främja och utveckla samiska undervisningsinslag i det offentliga skolväsendet för barn och ungdomar samt främja utveckling och produktion av läromedel för samisk undervisning.

De mål som fastställts i grundskolans läroplan och kursplaner skall även uppnås i sameskolan. Läroplanen (Lpo-94) och kursplanerna för grundskolan gäller för sameskolan och förutom detta skall varje elev efter genomgången sameskola vara förtrogen med det samiska kulturarvet och kunna tala, läsa och skriva samiska. I sameskolan sker undervisning på svenska och samiska. Ämnet samiska skall förekomma i samtliga årskurser.

I dag finns sex sameskolor i Sverige, i Karesuando, Lannavaara, Kiruna, Gällivare, Jokkmokk och Tärnaby. Vid fem av de sex sameskolorna finns förskoleklass och fritidshem som drivs genom avtal med barnens hemkommuner. Det saknas samisktalande fritidspedagoger enligt Sameskolstyrelsen.⁶⁴ Sameskolorna har svårigheter att få tag på personal som har både formell utbildning och kunskaper i samiska.⁶⁵

Enligt lärarna är ett av de främsta målen för sameskolan och den samiska integreringen att stärka den samiska identiteten hos eleverna. Det vill man förmedla genom att eleverna får goda kunskaper i samiska, i och om samisk kultur t.ex. sameslöjden, musik,

⁶³ Skolverket (2005) bil 1.s 1; se även Report of the Committee (2003) s 15.

⁶⁴ Skolverket (2003) s 7.

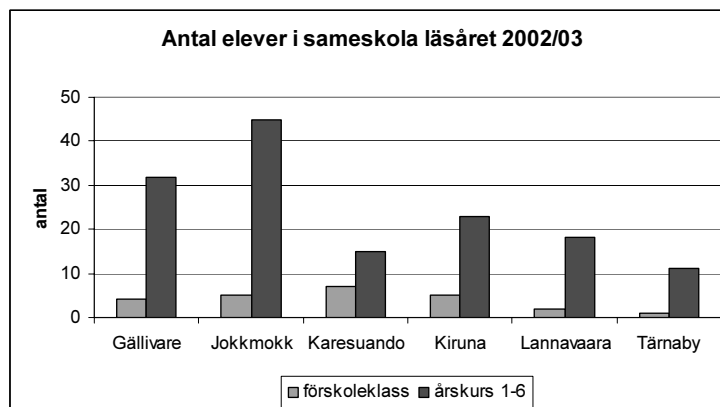
⁶⁵ Skolverket (2003) s 15.

praktisk renskötsel och aktuella samefrågor. Aktiv tvåspråkighet försöker man förmedla genom att eleverna får höra och tala samiska så mycket som möjligt.

Skolorna är i dag relativt små och har i genomsnitt haft 19 elever per skola som lägst (1993/94) och som högst 27 elever per skola (2000/01). Alla sameskolor har förskoleklass och under 2004 var 23 elever inskrivna i verksamheten.⁶⁶

Det totala antalet elever i sameskola uppgick till 168 elever läsåret 2002/2003 fördelade på respektive orter framgår av figuren.

Figur 1 Antal elever i sameskolan läsåret 2002/03

Källa: Skolverket (2003) s 8

I en tillsynsrapport 2003 noterar Skolverket att Sameskolsstyrelsen får ca 30 miljoner kronor per år från staten och att anslaget inte har ökats sedan 1997, annat än genom indexering.⁶⁷

I Jokkmokk finns det enda gymnasiet, Bokensskolan, med samisk inriktning. Samiska språket ingår som obligatoriskt ämne.

Skolverket skriver i sin nyligen gjorda kartläggning att många som myndigheten varit i kontakt med uppger att informationen från kommuner och sameskolan brister och att detta är den främsta orsaken till att få elever efterfrågar modersmålsundervisning eller söker sig till sameskolan. Ofta innebär den bristande informationen att föräldrar måste driva frågorna själva och detta kräver en hög medvetenhet. Flera av de Skolverket intervjuat tror att den bris-

⁶⁶ Skolverket (2005) bil 1 s 3.

⁶⁷ Skolverket (2003) s 8.

tande informationen från kommunernas sida beror på ovilja och små ekonomiska resurser.⁶⁸

Vid en jämförelse med Norge och Finland kan man se att samiska barn har bättre lagstadgade möjligheter att få undervisning på samiska i dessa länder. Antalet samiska barn i Finland som får samisk undervisning är dessutom högre än i Sverige, trots att antalet samer i Finland endast uppgår till drygt en tredjedel jämfört med Sverige.

Tabell 1 Samisk undervisning i den obligatoriska skolan (compulsory schooling) under 2003–2004 ⁶⁹

	Sverige	Finland	Norge
samiska i skolan	6 sameskolor (likvärdiga med grundskolans årskurs 1–6) - integrerad samisk undervisning - modersmålsundervisning	samisk undervisning i grundskolan (samiska och finska klasser arbetar sida vid sida i skolan) inom förvaltningsområdet för samiska	- 2 statliga sameskolor i det sydsamiska området (Snåsa, Hattfjelldal) - 1 kommunal sameskola (statlig finansierad) i det nordsamiska området (Målselv) - undervisning i och på samiska i kommunala grundskolan (samiska och norska klasser arbetar sida vid sida i skolan). Utanför förvaltningsområdet krävs visst antal elever.
samiska varieteter som undervisas	nord-, lule- och sydsamiska	nord-, enare- och skoltsamiska	nord-, lule- och sydsamiska
antal elever i det obligatoriska skolväsendet: - undervisning i och på samiska; - undervisning om samiskt språk och kultur	476	486	2834

Källa: Aikio-Puoskari (2005) s 26

⁶⁸ Skolverket (2005) bil. 1 s

⁶⁹ utdrag ur Ulla Aikio-Puoskari: "The Education of the Sámi in the Comprehensive Schooling of Three Nordic Countries: Norway, Sweden and Finland", gáldu čála nr 2/2005, utgiven av Kompetansesentret for urfolksrettigheter, s 26-28.

Integrerad samisk undervisning

Integrerad samisk undervisning påbörjades som försöksverksamhet läsåret 1983/84 och permanentades hösten 1987. Integrerad samisk undervisning får anordnas efter avtal mellan kommun och Sameskolstyrelsen, enligt 8 kap. sameskolförordningen (1995:205). Kommunen äskar därefter medel för undervisningen av Sameskolstyrelsen.

Ett krav på kommunen som önskar bedriva integrerad verksamhet är att skolan dessutom har undervisning i samiska. Sameskolstyrelsen har genom avtalen med kommunerna insyn i och möjlighet att påverka innehållet i den integrerade samiska undervisningen. Däremot har man inte inflytande över modersmålsundervisningen. Det har lett till att Sameskolstyrelsen inte har kännedom om organisationen och omfattningen av undervisningen av samiska som modersmål och den har heller inte ansvar för att stödja den pedagogiska utvecklingen för modersmålsundervisningen utanför sameskolorna.⁷⁰

Med integrerad samisk undervisning avses undervisning med samiska inslag och undervisning i samiska utöver den undervisning som anordnas i samiska som modersmålsundervisning. Vanligt förekommande ämnen är samiska, sameslöjd och samhällsorienterande ämnen. Även naturorienterande ämnen, hemkunskap, musik och bild förekommer i varierande grad. Samiska används ofta som undervisningsspråk i de integrerade ämnena. Undervisningen skall integreras med motsvarande undervisning för andra elever i grundskolan. Den integrerade undervisningen skall ses som ett komplement till sameskolorna för de elever som inte har möjlighet att välja sameskola.

Integrerad samisk undervisning anordnas i följande kommuner: Kiruna, Gällivare, Jokkmokk, Sorsele, Storuman, Vilhelmina, Krokomb, Härjedalen och Älvdalen. Antalet skolor med denna typ av undervisning uppgick till 18 under 2004 och antalet elever som deltog under läsåret 2003/04 var 203 stycken.⁷¹

Ett problem som finns inom den integrerade undervisningen är att de elever som deltar i undervisningen ofta drabbas av dubbel arbetsbörda. Lärarna i samhällsorienterande ämnen ställer krav på att barn som går i integrerad undervisning även skall behärska det stoff de "missar" i den vanliga undervisningen medan de deltar i

⁷⁰ Skolverket (2001) s 18.

⁷¹ Skolverket (2005) bil. 1 s 4.

integrerad undervisning. En del samiska barn väljer att sluta i den integrerade undervisningen på grund av den dubbla arbetsbördan.⁷²

I Skolverkets tillsynsrapport framkommer också att föräldrar påtalat att den integrerade samiska undervisningen inte fungerar bra på en del orter. Med anledning av det har en del föräldrar framfört önskemål om att den integrerade undervisningen skulle bedrivas i sameskolans regi för att fungera bättre. Sameskolstyrelsen har anfört att deras enda påtryckningsmedel för att situationen skall förbättras är genom föräldrinflytande och att en lösning på problematiken vore att förordningen ändrades så att de kunde få huvudmannaskapet för den integrerade undervisningen.⁷³

Skolverket har tidigare påpekat att den integrerade samiska undervisningen som bedrivs är en angelägenhet för alla i de berörda skolorna och inte bara de samiska lärarna och de samiska familjerna. Samarbete mellan integreringslärarna och andra på de olika skolorna måste därför stöttas och eventuella problem måste undanröjas.⁷⁴

Enligt Sameskolstyrelsen finns det önskemål från föräldrar om integrerad samisk undervisning på ytterligare platser, men det finns inte ekonomiska medel för detta.⁷⁵

13.5.4 Synpunkter från besök hos Sameskolstyrelsen

Utredningen har i november 2005 besökt Sameskolstyrelsen i Jokkmokk och träffat bland annat skolchefen. En rad synpunkter framfördes rörande Sameskolstyrelsen och sameskolornas verksamhet.

Samiskspråkig förskoleverksamhet är viktigt för samiskans fortlevnad eftersom barnens lärande börjar i förskoleåldern. För att föräldrarna skall kunna göra medvetna val behöver de ha tillräckligt med kunskap för att kunna göra rätt språkliga val för sina barn. Det finns ett mycket stort behov av kunskap och även verktyg bland föräldrar. Många samer har i dag hamnat i en situation där de förlorat språket och det har i allmänhet inte berott på medvetna val från deras egen sida, ofta inte ens medvetna val som deras föräldrar

⁷² Skolverket (2003) s 25, se även Skolverket (1994) s 19, 52.

⁷³ Skolverket (2003) s 26.

⁷⁴ Skolverket: "Samebarnens skolsituation – Sameskolor, skolor med integrerad samisk undervisning" (1994) s 53.

⁷⁵ Skolverket (2003) s 24. Detta har även framförts vid utredningens besök hos Sameskolstyrelsen.

gjorde. Från Sameskolstyrelsens sida brukar man i diskussioner med föräldrar anföra att det finns utrymme att göra olika språkliga val för sitt barn och det finns möjligheter att ge barnen aktiv tvåspråkighet. Det är viktigt att föräldrarna fattar ett beslut som håller. Barn som inte får lära sig samiska kommer kanske att fråga sina föräldrar senare varför de inte givits möjligheten att lära sig samiska. Då är det viktigt att föräldrarnas argument håller.

Sameskolstyrelsen driver fyra förskolor i dag. Sameskolstyrelsen har svårt att få ekonomin att gå ihop när det gäller förskoleverksamheten.⁷⁶ Den ersättning kommunerna betalar täcker inte kostnaderna för verksamheten. Detta trots att kommunerna inom det samiska förvaltningsområdet får *extra* medel (stadsbidrag) för merkostnader för samisk förskoleverksamhet.

I t.ex. Mittådalen (det sydsamiska området) vill samiska föräldrar starta en förskola, men det är svårt att få igång en verksamhet. Det verkar finnas en motvilja hos en del kommuner att satsa på samisk förskola. Om det samiska språket skall kunna bevaras, måste det bli lättare att starta samiska förskolor. Ett sätt att underlätta situationen vore att skaffa fram fler samiska dagbarnvårdare. Detta har Sameskolstyrelsen även föreslagit. Det skulle även ge föräldrarna större valmöjligheter.

Sameskolstyrelsen skulle vilja fungera som en stödfunktion gentemot kommuner när det gäller modersmålsundervisning i samiska (se förslag ovan under avsnitt 13.4.4), vilket man föreslagit departementet. Man tror att det skulle förbättra samiska barns möjligheter till modersmålsundervisning och även ge dem möjligheter till bättre undervisning, dels därför att myndigheten har stor personkännedom när det gäller tillgängliga lärare, dels har man lång erfarenhet av att undervisa i samiska.

Den integrerade samiska undervisningen är värdefull för de samiska eleverna därför att endast modersmålsundervisning i allmänhet inte räcker för att alla barn skall kunna tillägna sig samiska i tillräcklig grad. Om barn får tillgång till integrerad undervisning kan antalet timmar i samiska bli fler. Det finns även bättre möjligheter att skapa en samiskspråkig miljö för eleverna. Samtidigt gynnar det eleverna eftersom det samiska språkets status på skolan höjs genom att man anordnar integrering istället för bara modersmålsundervisning. Från Sameskolstyrelsens sida upplever man dock ett

⁷⁶ Sameskolstyrelsen: "Budgetunderlag 2005-2007"

motstånd i en del kommuner mot att anordna undervisning åt eleverna.

Det framfördes att det finns ett stort behov av svenska läromedel i samiska. På nordsamiska finns fler läromedel än för de övriga varieteterna. Det finns norska läromedel, men dessa är inte lämpliga för de yngre. Läromedel för de lägre åldrarna måste vara kopplade till svenska. De är heller inte anpassade till den svenska läroplanen eller timplanen. Det är därför viktigt att avsätta mer medel för läromedelsproduktion. Ett annat problemområde är att man har för lite medel till kompetensutveckling av lärarna och övrig personal.

Läraryrket upplevs som ett stort problem i dag. De som har ansvaret för läraryrket tycks inte ta sitt ansvar för att få fram fler lärare. Det behövs olika typer av incitament för att få fram fler lärarstudenter. Enligt Sameskolstyrelsens företrädare finns det behov av en gemensam läraryrkesutbildning inom Sápmi. Den svenska läraryrkesutbildningen upplevs som snäv och den fungerar inte särskilt bra ute på fältet. Samerna är ett urfolk och därmed har de en särställning som också måste beaktas i det svenska samhället och i undervisningsväsendet. Det är viktigt att ett urfolksperspektiv och ett samiskt perspektiv finns med i undervisningen och i pedagogiken. I den svenska läraryrkesutbildningen finns ingen undervisning om urfolkskunskap för studenterna.

Från Sameskolstyrelsen lyfter man även fram myndighetens möjligheter att vara en värdefull aktör i revitaliseringsarbetet för det samiska språket. Man anordnar redan i dag språkläger för samiska barn. Skolorna har en infrastruktur som skulle kunna nyttjas i större utsträckning i revitaliseringsarbetet. Det finns även önskemål om att anordna integrerad samisk undervisning i fler, i vart fall tre, kommuner än i dag, enligt Sameskolstyrelsen.

När det gäller samiska elevers behov behövs det ytterligare insatser inom elevhälsan. Det finns bl.a. ett stort behov av en samisktalande kurator som är insatt i samers livssituation. I ett utsatt läge är det viktigt att kunna tala om svåra frågor med någon som förstår det egna modersmålet och även förstår de påfrestningar samer möter i dag. På det individuella planet kan det finnas ett motstånd att tala om känsliga saker med någon utomstående som endast talar svenska. Behovet har framförts av rektorer i det sydsamiska området. Motsvarande samiska kuratorer finns på norsk sida. Det skulle behövas ett stödteam där logoped, kurator med flera ingår och flera kommuner skulle kunna dela på denna tjänst.

13.6 Förslag till utbildningsåtgärder för barn och ungdomar

13.6.1 Åtgärder för samiska barn och ungdomar

Min bedömning:

Fler samiska barn måste ges möjlighet att delta i undervisning i och på samiska.

Mitt förslag:

Möjligheterna att anordna integrerad samisk undervisningen bör utökas och förbättras. Fler elever måste ges möjlighet att delta. Detta är särskilt viktigt i det sydsamiska området. De ekonomiska medlen som avsätts för integrerad samisk undervisning behöver utökas avsevärt för att förbättra möjligheterna för samiskan i Sverige.

En samisk studievägledartjänst bör insättas.

Sameskolorna har ett svårt pedagogiskt uppdrag att fylla. Uppdraget skall genomföras i ett glesbygdsområde med alla de svårigheter som långa avstånd, rekrytering av personal etc. kan innebära. Undervisningen sker ofta i åldersintegrerade grupper, där eleverna har varierande förkunskaper i samiska. Eleverna talar dessutom olika varieteter av samiska och inte ens ortografin är gemensam. Skolverket konstaterade följande 2003:

Vid besöken och intervjuerna på skolorna framkom ett flertal svårigheter när det gäller val av undervisningsspråk. En av dessa är att det samiska språket har tre varieteter, som är så pass åtskilda att det endast i undantagsfall finns lärare som behärskar mer än en av varieteterna. Med tanke på att det i nästan alla skolor finns elever från två eller tre varieteter leder uppgiften att ge undervisning på samiska till stora problem för barnen, särskilt om några elever talar en annan samisk varietet än läraren. En ytterligare svårighet är att elevernas kunskaper i samiska varierar från ren nybörjarnivå till att ha samiska som modersmål.⁷⁷

Sameskolorna brottas även med brist på lämpliga läromedel för de olika varieteterna av samiska och lärarna får lägga mycket tid på att ta fram eget undervisningsmaterial. Det råder dessutom brist på lärare i samiska. Undervisningen bedrivs ofta i gamla internatskolor där lokalerna inte alltid är anpassade till verksamhetens behov.

⁷⁷ Skolverket (2003) s 21.

Trots dessa svårigheter lyckas man genom stort lärar- och föräldra-engagemang att ge eleverna kunskaper i samiska.⁷⁸ Skolverket noterade 2001 att sameskolans undervisning präglades av optimism som tycktes genomströmma undervisningen och att eleverna var positiva. Situationen vid den samiska integreringen skiftade däremot mellan kommunerna och det fanns behov av pedagogisk utveckling och reflektion.⁷⁹

Det nuvarande elevantalet inom den samiska förskolan, sameskolan och den integrerade samiska undervisning är så litet att andelen barn som kan tillägna sig läs- och skrivkunskaper i samiska inte är tillräckligt, för att samiskan på sikt skall kunna bestå som ett levande språk i Sverige. Jag anser därför att samiska barns tillgång till undervisning på samiska måste förbättras och alla samiska barn som vill tillägna sig samiska skall ges möjlighet till det. För sydsamiskans del är läget akut. Omedelbara åtgärder krävs inom utbildningsområdet för att fler barn skall kunna tillägna sig sydsamiska. Antalet barn med tillgång till sydsamiska i förskolan och skolan måste utökas radikalt och det måste ske omgående. Utan ökade insatser på utbildningssidan kommer sydsamiskan inte att kunna fortleva eftersom den språkliga basen blir för liten. Situationen för lulesamiska och nordsamiska är också svår eftersom den språkliga basen krymper.

Ett sätt att omgående öka samiska barns möjligheter att tillägna sig samiska vore att utöka möjligheterna till samisk integrerad undervisning. I budgetunderlaget för 2005–2007 föreslog Sameskolstyrelsen därför en utökning av anslag för integrerad samisk undervisning. Det finns ett intresse att utöka dels befintlig samisk integrerad undervisning, dels anordna integrerad undervisning på nya orter. Intresset har ökat under de senaste åren men myndigheten saknar medel för utökning av verksamheten. Sameskolstyrelsen anser att genom ett ökat anslag på en miljon kronor skulle utökning av verksamheten kunna ske på ytterligare fyra orter samt ökning av omfattning på undervisning på skolor som i dag inte får utökad tid för integrerad samisk undervisning.⁸⁰

Mot denna bakgrund anser jag att den samiska integrerade undervisningen bör utökas och förbättras. Verksamheten bör utökas till de orter som uttryckt intresse för detta. Fler elever

⁷⁸ Skolverket (2003) s 22.

⁷⁹ Skolverket: "Undervisning i och på de nationella minoritetsspråken kartläggning av situationen 2001", 2001 s 22

⁸⁰ Sameskolstyrelsen: "Budgetunderlag 2005-2007"

måste ges möjlighet att delta. Detta är särskilt viktigt i det syd-samiska området. De ekonomiska medlen som avsätts för integrerad samisk undervisning måste utökas avsevärt för att samiskan skall kunna överleva som ett levande språk vars talare kan läsa och skriva på samiska.

Vidare har det anförts av samiska ungdomsförbundet Sáminuorra att det finns behov av en samisk studievägledare.⁸¹ Studievägledaren skulle dels kunna informera föräldrar och elever om rätten till undervisning i och på samiska, dels bistå med information om de möjligheter som finns inom grundskolan, gymnasieskolan och högskolan att studera i och på samiska. Det finns behov av denna typ av stödjande och informerande tjänst.⁸² Att inrätta en studievägledartjänst vore en viktig del av den språkrevitaliserande satsning som behöver göras för samiska språkets del. Samiska familjer behöver korrekt och kunnig information om de möjligheter som finns och de rättigheter lagen ger, för att kunna fatta medvetna beslut om barnens fortsatta språkutveckling i samiska och de möjligheter kunskaper i samiska kan ge enskilda. Kommunala studievägledare i ordinarie skolväsendet har inte denna kunskap som rör samiskan och dess möjligheter.

Jag föreslår därför att regeringen överväger möjligheterna att utöka Sameskolstyrelsens eller Sametingets anslag så att en samisk studievägledartjänst kan tillsättas.

Förutom det ovanstående lämnas även förslag i avsnitt 13.6.3 som berör samiska barns och ungdomars möjligheter till undervisning på samiska.

⁸¹ se avsnitt 7.1.5.

⁸² se även synpunkter som inkommit från Stockholms Sameförening.

13.6.2 Åtgärder rörande samiska och andra läromedel

Min bedömning:

Bristen på samiska läromedel har förelegat under mycket lång tid och vidtagna åtgärder har inte varit tillräckliga. Detta försvårar samiska barns möjligheter att tillägna sig det samiska språket. Att behöva använda läroböcker skrivna på norska försvårar barns inläring av samiska. Möjligheterna att få fram nya läromedel begränsas av att avsatta ekonomiska medel är för små.

Mitt förslag:

Sverige måste ta sitt ansvar för att få fram svenska läromedel på samiska. Åtgärder måste vidtas omgående för att förbättra tillgången på samiska läromedel. Tillgängliga medel för läromedelsproduktion måste ökas avsevärt, åtminstone under ett antal år framåt.

Egentillverkat läromedelsmaterial, som tagits fram av t.ex. sameskolor och modersmållärare, bör omgående göras tillgängligt för fler genom systematisk spridning.

Myndigheten för skolutveckling bör ges utökade resurser för att omgående utveckla undervisningsmaterial för "Tema Modersmål" på sydsamiska.

Regeringen bör ta fram informationsmaterial främst för skolbruk rörande övriga nationella minoriteter och minoritetsspråk på samma sätt som gjorts 2004 rörande samer, samt informationsmaterial till ungdomar rörande Europarådets minoritetskonventioner.

Frågan om bristen på läromedel på samiska förefaller ha varit en konstant problem under mycket lång tid. Redan Sameutredningen konstaterade i sitt betänkande 1975 att produktionen av läromedel haft otillräcklig omfattning efter 1962 års nomadskolereform och att behovet av läromedel var utomordentligt stor.⁸³ Utredningen framhöll vikten av att få fram olika typer av läromedel och föreslog därför särskilda statsbidrag för läromedelskostnader:

För att åstadkomma en utveckling på läromedelsområdet fordras att man har tillgång till författare som både behärskar det samiska stoffet och som har nödvändiga pedagogiska förutsättningar att ge läromedlen den uppläggnings som de enskilda inläringssituationerna kräver. Ett

⁸³ SOU 1975:99 s 193.

annat problem när det gäller framställning av läromedel för samiska skolor och samisk utbildning över huvud taget är den ringa efterfrågan upplagemässigt som föreligger. Att framställa läromedel för så små grupper som det här är frågan om kan endast ske med omfattande subventioner, eftersom läromedlen utan sådant produktionsstöd skulle ställa sig alltför dyrt i inköp.⁸⁴

Bristen på lämpliga läromedel kvarstår än i dag och försvårar samiska barns möjligheter att tillägna sig samiska. Skolverkets nyligen gjorda kartläggning visar att detta fortfarande är ett problem:

När det gäller samiska så finns det, enligt de intervjuade, norsk litteratur att tillgå och som man använder sig av i brist på annan. Den norska litteraturen är dock inte anpassad till svenska förhållanden vilket gör den svår att använda i Sverige. Den litteratur som produceras i Sverige, produceras i små kvantiteter varför den blir mycket kostsam. Att tillgången till läromedel är begränsad ger signaler till eleverna att detta är ett område som det inte satsas på menar en av de intervjuade.⁸⁵

Produktion av läromedel pågår på olika håll men situationen beskrivs som akut. De lärare som undervisar i minoritetsspråket i ämnet modernt språk (språkval) har en speciellt problematisk situation. Detta "kräver" en dialog, som en lärare uttrycker det. Det är omöjligt att undervisa på denna nivå utan skriftliga läromedel hävdar de lärare som undervisar på denna nivå.⁸⁶

Enligt samiska pedagoger som arbetat med undervisning i och på samiska under mycket lång tid har de insatser som gjorts på läromedelssidan inte varit tillräckliga. Problemet kvarstår för **samtliga varieteter** av samiska. Det är dessutom skillnad på tillgången på böcker i de olika varieteterna. På nordsamiska finns flest böcker och på sydsamiska finns mycket få böcker.⁸⁷

I Jokkmokks kommun har man bestämt sig för att använda en del av statsbidraget till förvaltningsområdeskommunerna för att stärka läromedelsproduktionen lokalt i kommunen. Även detta är ett tecken på att det finns stora behov på läromedelssidan.

Europarådets rådgivande kommitté påpekade i sin granskning av Sveriges uppfyllande av minoritetsåtagandena, att det råder brist på läromedel på minoritetsspråken, bl.a. på syd- och lulesamiska. Kommittén uppmanade därför Sverige att vidta åtgärder för att komma till rätta med denna brist.⁸⁸

⁸⁴ SOU 1975:99 s 215.

⁸⁵ Skolverket (2005) s 34

⁸⁶ Skolverket (2005) s 34.

⁸⁷ Skolverket (1994) s 22.

⁸⁸ Advisory Committee (2002) s 19.

Enligt min bedömning är det inte acceptabelt att de åtgärder som vidtagits för att komma till rätta med bristen på läromedel inte har löst problemet på ett tillfredställande sätt. Problemet har varit känt länge. Av 1 kap. 2 § först stycket skollagen (1985:1100) framgår:

Alla barn och ungdomar skall oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning inom det offentliga skolväsendet. **Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig**, varhelst den anordnas i landet...

Kravet på likvärdighet innebär att det bl.a. det skall finnas lämpliga läromedel inom sameskolan på den varietet av samiska som är barnets språk. Bristen på svenska läromedel avsedda för undervisning i samiska innebär att samiska barn ges sämre förutsättningar att tillgodogöra sig det de behöver lära sig i grundskolan. Det är oacceptabelt att samiska barn skall hamna i ett sämre läge utbildningsmässigt, än andra barn i Sverige, därför att frågan om läromedel inte lösts. Det kan också ifrågasättas om skolformen kan anses vara likvärdig om det inte finns lämpliga läromedel för undervisningen. Det är inte acceptabelt att samiska barn i Sverige skall behöva använda norska läromedel som försvårar deras inläring.

Sameskolstyrelsen har uppdrag att utveckla och främja produktion av läromedel för samisk undervisning. Rörande Sameskolans uppdrag kan noteras att myndighetens uppdrag försvåras av att läromedel måste framställas på tre olika varieteter av samiska och att prioriteringar måste göras mellan dessa varieteter. I sin årsredovisning uppger Sameskolstyrelsen att behovet av utveckling och produktion av läromedel för samisk undervisning är stort.

Vid genomförande av nya projekt måste alltid prioritering av projekt göras. Förutsättningar för genomförande påverkas främst av ekonomiska och personella resurser... De senaste åren har läromedelskonsulenterna också ansvarat för arbetet med hemsidan på Temaplats modersmål hos Myndigheten för skolutveckling.⁸⁹

Myndighetens kostnader för läromedel uppgick till 928 000 kronor under 2004. Med tanke på att detta avser tre olika varieteter av samiska måste resurserna anses vara mycket små. Sameskolstyrelsen beskriver åtgärder för ökad måluppfyllelse och framtida behov enligt följande:

Arbetet med läromedelsutveckling stärks genom att externa medel, främst EU-finansierade projekt påbörjats och/eller pågår. Med enbart

⁸⁹ Sameskolstyrelsen (2005) s 17.

de medel som av anslaget har kunnat budgeteras för utveckling och produktion av samiska läromedel blir inte arbetet omfattande... Det tar längre tid att genomföra projekt än vad som har planerats. För att framtida behov av utveckling och produktion av samiska läromedel ska kunna ske, måste mera medel tillföras.⁹⁰

Från samiskt håll har det bland annat framförts till utredningen att det saknas sydsamiska läsetexter på olika nivåer. På sameskolorna framställer man ofta eget undervisningsmaterial för att fylla de behov som finns, vilket är mycket tidskrävande. Det är viktigt att sameskolorna och även modersmållärare har möjlighet att dela med sig och sprida sådant undervisningsmaterial som redan tagits fram. Om materialet kunde göras allmänt tillgängligt via t.ex. Internet, skulle situationen underlättas på kort sikt. Förbättrad tillgänglighet till befintligt material skulle även göra det lättare för intresserade föräldrar att stödja sina barns språkutveckling i hemmet. Föräldrar har ofta svårt att hitta material att arbeta med hemma eftersom antalet barn- och ungdomsböcker på samiska är begränsat.⁹¹

Regeringen har i november 2005 beslutat att uppdra åt Myndigheten för skolutveckling att i samarbete med Sameskolstyrelsen främja utveckling och produktion av läromedel i samiska, med särskild fokus på sydsamiska. För ändamålet får högst 1,5 Mkr användas under budgetåret 2006.⁹² Enligt Myndigheten för skolutveckling kommer detta arbete bl.a. att bestå av att göra mer material tillgängligt via webbportalen Tema Modersmål, att utveckla material och metoder för att stärka föräldrarna i sin uppgift att stödja barnens språkutveckling, utarbetande av former för att anordna lägervecka med språkbud för elever i årskurs 5–8 och även ge stöd åt modersmållärare.⁹³

I den språkpolitiska propositionen skriver regeringen:

Myndigheten för skolutveckling har utvecklat och driver webbplatsen "Tema modersmål" som innehåller information och kommunikationsverktyg riktade främst till verksamma inom området men även till föräldrar och elever. Ambitionen med webbplatsen är främst att stimulera till nätverksbyggande och lyfta fram goda pedagogiska resurser. Nyligen har även ett arbete med att utveckla stöd till distansundervisning inletts. Webbplatsen har temaplats för olika språk som drivs av

⁹⁰ Sameskolstyrelsen (2005) s 20-

⁹¹ se även avsnitt 14.2.

⁹² Utbildnings- och kulturdepartementet: "Uppdrag till Myndigheten för skolutveckling att främja utveckling och produktion av läromedel i samiska", 17 nov 2005, U2005/8408/S.

⁹³ enligt uppgift från Myndigheten för skolutveckling, 30 jan 2006.

aktiva modersmållärare och i nuläget finns 28 språk på webbplatsen. Vi anser det mycket viktigt att stödja innovativa metoder och användandet av nätbaserad undervisning för att stärka språkutvecklingen för elever med annat modersmål än svenska och nationella minoritetsspråk. Mot denna bakgrund har regeringen under 2005 beslutat att avsätta 2 miljoner kronor för fortsatt utveckling av webbplatsen.⁹⁴

På webbplatsen Tema modersmål finns egna ”språkrum” för en rad språk och bl.a. de nationella minoritetsspråken. Innehållet består, förutom fakta om modersmål avsedda för lärare och föräldrar, av ett urval av länkar till andra webbplatser där det finns lämpligt material i form av t.ex. bilder och ljud för modersmålsundervisning.⁹⁵

Jag konstaterar att Tema Modersmål är ett värdefullt verktyg för lärare och även föräldrar. Det kan dock inte **ersätta** produktion av läromedel för samiska eller något annat nationellt minoritetsspråk. Däremot kan det vara ett **komplement** och stöd i arbetet samt ett sätt att sprida egentillverkade läromedel till andra. I dag finns det ”språkrum” för nord- och lulesamiska och sidor för sydsamiska bör också tas fram snarast.

Jag välkomnar regeringens beslut att avsätta ytterligare medel för utvecklingen av läromedel i samiska. Det arbete som pågår för att förbättra läromedelsituationen och för att utveckla nya arbetssätt är mycket angeläget med tanke på den situation det samiska språket befinner sig i. Arbetet behöver därför fortsätta, i vart fall i samma omfattning, ett antal år framöver.

Det måste även påpekas att bristen på läromedel inte enbart rör de samiska eleverna, även om utredningen valt att belysa detta. Europarådet har i sin granskning tagit upp bristen på läromedel även för romani chib och meänkieli⁹⁶ och även Skolverket har påtalat detta.⁹⁷ Frågan om läromedel på meänkieli har även tagits upp i Pajala kommun, som i sitt remissvar på delbetänkandet, efterlyser statligt ansvarstagande på läromedelsområdet.⁹⁸ Åtgärder behöver således vidtas även rörande dessa språk.

Slutligen finns det anledning att föra fram vad Myndigheten för skolutveckling föreslagit i sitt remissyttrande. Myndigheten föreslår att informationsmaterial för skolbruk tas fram rörande övriga nationella minoriteter och minoritetsspråk på samma sätt som

⁹⁴ prop 2005/06:2 s 41.

⁹⁵ Myndigheten för skolutveckling, remissyttrande, 5 sept 2005, JU2005/4822/D.

⁹⁶ Report of the Committee (2003) s 12 och 48.

⁹⁷ Skolverket (2005) s --

⁹⁸ Yttrande, dnr 2005/30

gjorts 2004 rörande samer⁹⁹, samt informationsmaterial till ungdomar rörande Europarådets minoritetskonventioner. Jag anser att det är ett mycket bra förslag.

Som påpekats i delbetänkandet är det angeläget att öka medvetenheten och kunskaperna om de nationella minoriteterna i det svenska samhället.¹⁰⁰ Europarådet har påtalat att Sverige inte i tillräcklig grad följt upp huruvida kommunerna uppfyller sin skyldighet enligt läroplanen att förmedla kunskaper till eleverna om de nationella minoriteterna.¹⁰¹ En nyligen gjord granskning vid Dalarnas högskola visar att svenska läromedel avsedda för högstadiet och gymnasiet saknar information om de nationella minoriteterna. I dryga 5000 sidor granskad läromedelstext återfanns elva rader text om finsktalande i Sverige, sju rader om meänkielitalande i Sverige och ingenting om romani chib eller jiddischtalande i Sverige.¹⁰² Det finns således stor anledning att ta fasta på det förslag som Myndigheten för skolutveckling lämnar. Informationsmaterial för skolbruk behöver uppenbarligen tas fram.

13.6.3 Behov av förbättrad rätt till undervisning på nationellt minoritetsspråk

Min bedömning:

Erfarenheterna visar att undervisning på de nationella minoritetsspråken inte kommer till stånd inom det kommunala skolväsendet. De nationella minoriteterna har inte heller politisk makt att driva igenom beslut om sådan undervisning, om kommunerna inte är intresserade. Ambitionsnivån och aktivitetsgraden från samhällets sida måste höjas avsevärt på utbildningssidan för att minoritetsspråken skall kunna bevaras. Denna ambitionshöjning behövs omgående om vissa av språken skall kunna fortleva.

Mitt förslag:

Regeringen bör tillsätta en utredning som analyserar möjligheterna att införa ett **bevarandeprogram för de nationella minoritetsspråken inom utbildningsväsendet**. Bevarandeprogrammet skall ha till syfte att stabilisera och utveckla de nationella minoritets-

⁹⁹ se Jordbruksdepartementet: "Samer – ett ursprungsfolk i Sverige" (2004); Jordbruksdepartementet: "Same, same but different" (2004).

¹⁰⁰ se delbetänkandet avsnitt 6.6.

¹⁰¹ Advisory Opinion (2002) s 13.

¹⁰² Univ. lektor Antti Ylikiekkilä, Dalarnas högskola, intervju i SVT Utuset den 5 dec 2005.

barnens minoritetsspråk samtidigt som barnen får lära sig svenska. Den föreslagna utredningen bör få i uppdrag att se över möjligheterna att införa lagstadgad skyldighet att anordna undervisning på samtliga nationella minoritetsspråk i hela landet. Utgångspunkten för arbetet bör vara bevarandet och revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken. Utredningen bör även få i uppdrag att analysera Sveriges förutsättningar och möjligheter att åta sig ett högre åtagande enligt artikel 8.a., 8.b. och 8.c. minoritetsspråkskonventionen.

Eftersom det är angeläget att en förbättring kommer till stånd omgående när det gäller de nationella minoriteternas möjligheter till undervisning på minoritetsspråket, bör regeringen under tiden frågan utreds och bereds, bistå med ett statligt stimulansbidrag under en övergångsperiod för att få till stånd mer tvåspråkig undervisning. Stimulansbidrag bör kunna utgå till kommuner tills ett nationellt bevarandeprogram för de nationella minoritetsspråken inom utbildningsväsendet kan börja gälla. Myndigheten för skolutveckling bör därför ges i uppdrag att föra en aktiv dialog med de nationella minoriteterna och kommuner för att få till stånd en övergångslösning.

Mot bakgrund av det som anförts om fördelarna med och behovet av tvåspråkig undervisning, samt Europarådets och en rad remissinstansers synpunkter, finns det anledning för regeringen att överväga sätt att förbättra rätten till tvåspråkig undervisning. De möjligheter som står de nationella minoriteterna till buds i dag är inte tillräckliga.

Kommunerna har under flera år haft möjlighet att anordna tvåspråkig undervisning, men sådan undervisning kommer inte till stånd. Trenden är snarare den motsatta. Att minoriteters möjligheter på utbildningssidan försämras efter att en stat ratificerat minoritetsspråkskonventionen, hör enligt Europarådet till ovanligheterna.¹⁰³ På många orter kämpar föräldrar för att kvarvarande befintlig undervisning inte skall läggas ned. Att snabbt få fram ett stort antal nya friskolor med minoritetsspråkig inriktning förefaller inte heller vara en framkomlig väg.

För att tydligt visa att Sverige menar allvar med åtagandet att bevara de nationella minoritetsspråken som levande språk, måste ambitionsnivån och aktivitetsgraden från samhällets sida höjas

¹⁰³ Report of the Committee (2003) s 32.

avsevärt så som Europarådet efterlyst. Det behövs, enligt min bedömning, ett medvetet **nationellt bevarandeprogram för de nationella minoritetsspråken inom utbildningsväsendet**. Programmet skall syfta till att stabilisera och utveckla barns minoritetsspråk och svenska.¹⁰⁴ Inom utbildningsväsendet behöver således antalet undervisningstimmar på minoritetsspråket utökas och sådan undervisning behövs under hela skoltiden.

Problematiken med de nationella minoriteternas demokratiska underläge har belysts i delbetänkandet.¹⁰⁵ Eftersom det inte finns någon lagstadgad rätt till undervisning på minoritetsspråken och eftersom de nationella minoriteterna inte har tillräcklig politisk makt att driva igenom sådana beslut på lokal nivå, blir det ingen undervisning på minoritetsspråken. De allra flesta föräldrar har inte heller möjligheter eller kraft att starta en egen friskola. Med tanke på Sveriges åtaganden enligt minoritetskonventionerna, skall möjligheterna att få stöd i det ordinarie skolväsendet säkerställas, och föräldrar skall inte behöva starta en helt ny friskola.

Skolverkets nyligen gjorda kartläggning (även om den mest koncentrerar sig på undervisning i minoritetsspråken) visar att situationen inte har blivit bättre. Med beaktande av att kommunerna inte tar ansvar för att förbättra möjligheterna till tvåspråkig undervisning som riktar sig till de nationella minoriteterna, behöver ett tydligare statligt åtagande övervägas. På samma sätt som kommunerna inom förvaltningsområdena för samiska, finska och meänkieli i dag får statsbidrag för merkostnader som uppstår med anledning av minoritetsspråkslagstiftningen, bör en motsvarande modell kunna utarbetas på utbildningssidan.

Jag anser därför att frågan om införandet av ett nationellt bevarandeprogram inom utbildningsväsendet behöver utredas närmare. Denna fråga ligger, enligt min mening, utanför det uppdrag som Utredningen om finska och sydsamiska språken givits. Frågan om lagstadgad rätt till undervisning på minoritetsspråket ligger också utanför Sveriges nuvarande åtaganden enligt minoritetsspråkskonventionen.

Den utredning som här föreslås bör få i uppdrag att se över möjligheterna att införa lagstadgad rätt till undervisning inom förskolan och grundskolan på samtliga nationella minoritetsspråk i hela

¹⁰⁴ Bevarandeprogram till skillnad från övergångsprogram. Se Kenneth Hyltenstam, Christopher Stroud: "Språkbyte och språkbevarande – Om samiskan och andra minoritetsspråk", 1991, s 89.

¹⁰⁵ se delbetänkandet avsnitt 6.8.1.

landet. På sikt räcker det inte att endast ge kommunerna ekonomiska incitament att anordna undervisning på minoritetsspråket. Den enskilda individen behöver kunna hävda sin rätt till undervisning genom att frågan regleras i lag.

Modeller för lagstadgad rätt till undervisning på minoritetsspråket för nationella minoriteter finns i andra länder, och Sverige bör studera och ta lärdom av dessa erfarenheter. Sådana modeller med lagstadgad rätt till respektive skyldighet att anordna tvåspråkig undervisning finns i en rad länder. Flera europeiska länder har dessutom tagit ett betydligt större ansvar än Sverige för nationella minoriteters utbildningssituation enligt minoritetsspråkskonventionen.

Tabell 2 Olika länders åtaganden enligt artikel 8 Europarådets minoritetsspråkskonvention rörande utbildning i och på landsdels- eller minoritetsspråket

Stat	a)				b)				c)			
	i	ii	iii	iv	i	ii	iii	iv	i	ii	iii	iv
Sverige			X					X				X
Armenien				X				X				X
Österrike	X			X		X					X	
Kroatien			X					X				X
Danmark			X					X			X	X
Finland	X				X				X			
Frankrike			X					X				X
Tyskland	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X
Ungern				X				X				X
Nederländerna		X				X					X	
Norge			X					X				X
Slovakien	X	X	X		X	X	X		X	X	X	
Slovenien	X	X	X						X	X	X	
Spanien	X				X				X			
Storbritannien	X		X		X			X	X			X

Källa: Europarådets hemsida, olika länders ratifikationer, se www.coe.int

Förklaring: Varje land väljer vilka språk som ges skydd enligt del III i konventionen samt graden av åtagandet. Artikel 8 a) avser förskola, artikel 8 b) de lägre årskurserna i grundskolan, och artikel 8 c) avser grundskolans högre årskurserna i grundskolan och gymnasieskolan. Det högsta åtagandet i artikel 8 a)-c) är i och det lägsta är iii eller iv. För innehållet i respektive artikel se bilaga 4.

- T.ex. anges för förskoleundervisning enligt artikel 8 a) avses med
- i - tillhandahålla förskoleundervisning på landsdels- eller minoritetsspråket,
 - ii - tillhandahålla en väsentlig del av förskoleundervisning på landsdels- eller minoritetsspråket,
 - iii - erbjuda förskoleundervisning antingen enligt i eller ii, och
 - iv – gynna och/eller uppmuntra åtgärder som avses i ovan enligt i-iii.

Exempel:

Sveriges åtagande rörande förskola är iii. En rad länder har ett högre åtagande: Österrike, Finland, Tyskland, Nederländerna, Slovakien, Slovenien, Spanien och Storbritannien.

Kommentar: I vissa stater har olika åtagandenivåer valts för olika språk. I tabellen anges de åtagandenivåer som valts.

Utgångspunkten för den föreslagna utredningens arbete bör, enligt min mening, vara bevarandet och revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken. Utredningen bör därför även få i uppdrag att analysera Sveriges förutsättningar och möjligheter att åta sig ett mer långtgående åtagande enligt artikel 8.1.a. (se ovan avsnitt 13.3.2. rörande förskola), 8.1.b. och 8.1.c. i minoritetsspråkskonventionen, dvs. ändra åtagandet från t.ex. 8.1.b iv till 8.1.b.ii.

När det gäller sameskolan anser jag att den har en mycket viktig roll och att den behövs även i fortsättningen i dess nuvarande form. Tiden då samiska barn skall behöva bo på internat är dock förbi och även samiska barn som bor långt från en sameskola eller utanför Sápmi har rätt till sitt minoritetsspråk och en urfolksidentitet. Den föreslagna utredningen behöver därför se över förutsättningarna för att utöka samiska barns möjligheter att få tillgång till undervisning på samiska. I det sammanhanget kan Sameskolstyrelsen fungera som ett resurscentrum för kommunala skolor när det gäller undervisningen i och på samiska (se även förslag rörande Sameskolans föreslagna roll som lämnas under avsnitt 13.6.1).

Den nuvarande tvåspråkiga undervisningen, enligt 2 kap. 7 § grundskoleförordningen (1994:1194), har närmast tillkommit som ett **övergångsprogram**, dvs. syftet med undervisningen är att underlätta minoritetsbarns övergång från minoritetsspråket till svenska (dvs. assimilering).¹⁰⁶ Utbildning för de nationella minoriteterna, som har till syfte att fungera som övergångs-

¹⁰⁶ Ett primärt syfte med undervisningen på minoritetsspråket i ett **övergångsprogram** är att möjliggöra kunskapsinhämtning under en period då barnet ännu inte behärskar majoritetsspråket tillräckligt väl för att tillgodogöra sig undervisningen på detta språk. Ett annat viktigt mål med undervisningen på minoritetsspråket är att underlätta inläringen av majoritetsspråket. Se Hyltenstam (1991) s 89.

program, är knappast förenliga med artikel 5 i ramkonventionen, som uttryckligen förbjuder åtgärder i syfte att assimilera nationella minoriteter.

Ett tvåspråkigt utbildningsalternativ för de nationella minoriteterna måste istället utgå från ett **revitaliserings- och bevarandeperspektiv** där syftet skall vara att uppnå additiv tvåspråkighet och att ge eleverna möjligheter att utveckla en kulturell minoritets- eller urfolksidentitet, i enlighet med Sveriges åtaganden enligt Europarådets minoritetskonventioner och barnkonventionens artiklar 29 och 30.

Den nuvarande regeln om att antalet minoritetsspråkliga timmar inte skall överskrida mer än hälften bör också ses över av den föreslagna utredningen. För de yngre eleverna är det viktigt att kunna ge fler minoritetsspråkiga timmar i början för att stärka grunden i språket. Många yngre barn behöver således ett intensivt språkbad i början. Nuvarande regler försvårar tillägnet av minoritetsspråket.¹⁰⁷

Det är viktigt att de nationella minoriteterna ges möjlighet att vara delaktiga i den föreslagna utredningen, eftersom utbildningens utformning måste utgå från respektive grupps behov och eftersom ramkonventionen stadgar att minoriteterna skall ges möjlighet att påverka i frågor som berör dem. Knappast någon fråga kan anses vara så betydelsefull för minoriteternas möjligheter att bevara sitt språk som utbildningsfrågorna.

Den föreslagna utredningen bör även ges i uppdrag att studera utländska erfarenheter från revitalisering av urfolks- och sitt språk inom skolväsendet.

Det är angeläget att det **omgående sker en förändring till det bättre** när det gäller elevers möjligheter till undervisning på de nationella minoritetsspråken. Under tiden som frågan utreds och bereds bör regeringen, enligt min uppfattning, därför redan nu vidta åtgärder för att förbättra utbildningssituationen. Syftet med dessa åtgärder är att nationella minoritetsbarn inte skall gå miste om möjligheten att få utveckla sitt minoritetsspråk under tiden frågan utreds och bereds. För särskilt utsatta språk, så som sydsamiska, vore förlusten av potentiella talare förödande. Pajala kommun har uttryckt detta behov på utbildningsområdet i remissvaret på delbetänkandet på följande sätt:

¹⁰⁷ Bl.a. har Skolverket kritiserat Sameskolstyrelsen för att man inom sameskolan velat ge de yngre barnen mer samiska i början av skolan för att befästa språkkunskaperna. Se Skolverket (2003) s 20-

”Pajala kommun anser att det här förslaget [om modersmålsundervisning] är ett uttryck för sann vilja att värna de nationella minoriteterna. I det hotade läge som deras språk [befinner] sig i kan man inte försumma att fånga upp varje enskilda elev som visar intresse för sitt nationella minoritetsspråk!”¹⁰⁸

Jag föreslår därför att regeringen under en övergångsperiod bistår kommuner med ett stimulansbidrag för att få till stånd tvåspråkig undervisning enligt 2 kap. 7 § grundskoleförordningen (1994:1194) och enligt förordning (2003:306). Statliga medel bör kunna utgå för i vart fall de merkostnader som skulle uppkomma för kommunerna med anledning av detta. Sådana stimulansbidrag bör kunna utgå tills ett nationellt bevarandeprogram för de nationella minoritetsspråken inom utbildningsväsendet kan börja gälla.

Det är särskilt viktigt att tvåspråkig undervisning kommer igång på fler orter inom förvaltningsområdena för samiska, finska och meänkieli. Nationella minoritetsbarn som i dag ges lagstadgad rätt till förskola helt eller delvis på minoritetsspråket behöver ha möjlighet att få **fortsatt stöd för utveckling av minoritetsspråket** när de börjar skolan. Förslaget möjliggör en kontinuitet i språkstödet för de nationella minoritetsbarnen.

Om tvåspråkig undervisning inte kan åstadkommas fullt ut i egna tvåspråkiga klasser, bör man sträva efter att ge de nationella minoritetsbarnen undervisning på minoritetsspråket i något eller några ämnen. Att kunna få utökade timmar undervisning i minoritetsspråket vore mycket önskvärt. Enligt min bedömning skulle detta förslag leda till att nationella minoritetsbarns möjligheter att utveckla minoritetsspråket stärks omgående och revitaliseringen påskyndas.

De ekonomiska konsekvenserna av en sådan lösning skulle inte heller behöva bli särskilt stora. Det skulle kunna jämföras med den integrerade samiska undervisningen där kostnaden per elev och år är relativt låg.

För att denna övergångslösning skall kunna vara möjlig föreslår jag att Myndigheten för skolutveckling ges i uppdrag att föra en aktiv dialog med företrädare för de nationella minoriteterna och företrädare för kommuner, för att få till stånd en övergångslösning som gynnar de nationella minoritetsbarnens möjligheter att tillägna sig och utveckla minoritetsspråket.

¹⁰⁸ Yttrande, 5 okt 2005. JU 2005/4822/D.

13.7 Lärartillgång i de nationella minoritetsspråken

Mitt förslag:

Regeringen bör se över möjligheterna att förbättra utformningen av lärarutbildningen och även möjligheterna att rekrytera studenter till utbildningen.

Som nämnts ovan råder det i dag brist på behöriga lärare i flera av minoritetsspråken, vilket försvårar möjligheterna att undervisa i och på minoritetsspråken.

Enligt artikel 8.1.h. minoritetskonventionen skall Sverige för samiska, finska och meänkieli tillhandahålla grundutbildning och fortbildning av lärare som behövs för att genomföra de åtaganden på utbildningsområdet som man ratificerat. Europarådets expertkommitté har i sin granskning påtalat att bristen på lärare försvårar Sveriges möjligheter att kunna leva upp till utbildningsåtagandena samt att Sverige i dag *inte* lever upp till konventionens krav rörande lärarutbildning för vare sig samiska, finska eller meänkieli.¹⁰⁹ Även rörande romani chib har Europarådets expertkommitté uppmanat Sverige att vidta åtgärder för att förbättra lärarsituationen.¹¹⁰

Hyltenstam och Milani konstaterar i rapporten till konstitutionsutskottet att ett särskilt ansvar har lagts hos en viss högskoleenhet, men där sker ingen lärarutbildning på grund av att det saknas sökande till utbildningen:

Man får ett intryck av att myndigheterna och ansvariga institutioner passivt nöjer sig med att möjligheterna till lärarutbildning existerar utan att tillräckligt noggrant analysera skälen till varför den inte kommer till stånd. Viktigt att analysera specifikt är hur informationsspridning sker.¹¹¹

Skolverket konstaterar i sin nyligen lämnade rapport att kommunerna har svårt att rekrytera lärare i de nationella minoritetsspråken med undantag för finska.¹¹² Orsakerna till detta är flera, bl.a. de svåra och otrygga arbetsförhållandena som modersmålslärarna har (deltids- och visstidsanställningar, stort antal olika arbetsplatser, står utanför ordinarie arbetslag etc.) och brist på behöriga lärare som beror på att det saknas relevant högskoleutbildning. Luleå tekniska universitet har ett särskilt uppdrag att erbjuda grundskol-

¹⁰⁹ Report of the Committee (2003) s 19, 35, 50.

¹¹⁰ Report of the Committee (2003) s 12.

¹¹¹ Hyltenstam (2005) s 61.

¹¹² Skolverket (2005) s 42-

lärarutbildning i samiska, finska och meänkieli. Någon sådan har dock inte bedrivits under senare år därför att det saknas sökande till utbildningen. Enligt Skolverket finns det inte någon **samlad nationell strategi** för hur utbildningar på högskolenivå i och på de nationella minoritetsspråken skall utvecklas. Vid Skolverkets kartläggning har det även framkommit att en del kommuner på ett framgångsrikt sätt bildat nätverk för att genom samordning förbättra rekryteringen. Ett annat sätt att arbeta med dessa frågor kan vara att anordna undervisning på distans.

Mot bakgrund av detta föreslår Skolverket bl.a. att en strategi bör utvecklas för universitetsutbildningar i de nationella minoriteternas språk och kultur, att Myndigheten för skolutveckling ges möjlighet att fortsätta utveckla undervisning delvis på distans, samt att kommunerna bör undersöka möjligheterna att utveckla arbetsätt för att kompensera effekterna av problem med rekrytering av lärare och för att förbättra modersmålslärares arbetssituation.

Myndigheten för skolutveckling understryker i sitt remissvar på delbetänkandet behovet av grundutbildning av lärare med modersmålskompetens i minoritetsspråket och behovet av kompetensutveckling för verksam personal. Vissa satsningar har gjorts rörande kompetensutveckling i flerspråksdidaktik men behovet av utbildningsinsatser är fortfarande stort.¹¹³ Luleå tekniska universitet skriver i remissvaret på delbetänkandet:¹¹⁴

Rekrytering samt utbildning av lärarstudenter med minoritetsbakgrund bör vara ett prioriterat område. Det är universitetets erfarenhet, att blivande tvåspråkiga lärare uttrycker entusiasm för minoritetsspråk men samtidigt en oro för möjligheterna att få arbete efter avslutade studier. Denna bild hos studenterna förstärks av att kurserna i minoritetsspråk har svårt att hävda sig i dagens högskolevärld, då både status och ekonomi verkar mot inrättande och genomförande av kurser. Vi föreslår därför att erforderliga medel tillskjuts för uppbyggnad av ett speciellt rekryterings- och utbildningsprojekt där landet lärosäten gemensamt arbetar i syfte att utveckla minoritetsspråksutbildning.

Mot bakgrund av den nuvarande situationen finns det stor anledning att se över frågan om lärarförsörjning. Jag föreslår därför att regeringen ser över möjligheterna att förbättra utformningen av lärarutbildningen och även möjligheterna att rekrytera studenter till utbildningen. Uppenbarligen finns det intresserade studenter

¹¹³ Yttrande, 5 sept 2005, JU2005/4822/D.

¹¹⁴ Yttrande, 3 okt 2005, JU2005/4822/D.

och kommunerna har behov av sådana lärare. Det är viktigt att lärarutbildningen dimensioneras rätt i förhållande till de insatser som görs och kommer att behöva göras på undervisningssidan. En samlad nationell strategi för utbildningar på högskolenivå i och på de nationella minoritetsspråken behöver utvecklas. Behovet av att inrätta en gemensam lärarutbildning i samiska språket och andra samiska ämnen inom Sápmi bör också undersökas närmare. Studenter möjligheter att kombinera universitetsstudier i ett minoritetsspråk med resten av lärarutbildningen bör också underlättas.

13.8 Behov av ytterligare utbildningsåtgärder för vuxna samer

Min bedömning:

Det är en grundläggande rättighet för alla vuxna att kunna läsa och skriva på sitt eget modersmål. Möjligheterna att delta i alfabetiseringskurser får aldrig vara beroende av enskilda samers ekonomiska förutsättningar. Alla vuxna samer som vill lära sig läsa och skriva på samiska skall ges möjlighet till det.

Mitt förslag:

Regeringen måste säkerställa alla vuxna samers möjligheter till alfabetisering så länge behovet kvarstår. Att kunna läsa och skriva på sitt modersmål är en grundläggande rättighet. Möjligheterna att finansiera sådana kurser och stödja enskildas deltagande måste således garanteras. Sametinget bör få en roll att administrera statliga bidrag vid korttidsstudier.

Vuxna samer som vill lära sig samiska eller förbättra sina kunskaper i samiska skall också ges ekonomiska möjligheter till det.

Rätten för vuxna samer att få en grundläggande undervisning i samiska har framförts i olika sammanhang under en längre tid. Samerättsutredningen¹¹⁵ föreslog att en sådan rätt skulle föreskrivas för samer som inte fått en sådan undervisning i sameskola eller genom hemspråksundervisning (modersmålsundervisning). Någon form av vuxenstudiestöd borde då utgå. Regeringen valde dock att inte göra samma bedömning.¹¹⁶

¹¹⁵ Yttrande, 3 okt 2005, JU2005/4822/D.

¹¹⁶ prop. 1992/93:32.

Vuxna samers önskemål om att vidga sina samiska språkkunskaper har en stor spännvidd, från möjligheter till att lära sig språket från grunden till att kunna komplettera sin samiska med läs- och skrivkunskaper (alfabetisering)¹¹⁷. Utredningen har berört flera av de bakomliggande faktorerna till dagens situation med bristande kunskaper hos vuxna samer. För att vända språkbytesprocessen måste detta behov uppmärksammas. Grundläggande språkutbildning, inklusive alfabetisering, bör drivas och utvecklas genom olika insatser: uppsökande informationsåtgärder som underlättar den enskildes ställningstagande, tillhandahållande av ekonomiska möjligheter att kunna delta i kurser samt medverkan av kommuner, studieförbund och andra utbildningsanordnare för själva undervisningen.

Under senare år har antalet nybörjarkurser ökat, ofta genom lokala initiativ inom sameföreningar och samebyar. Studiecirkeln har varit en naturlig form för dessa aktiviteter. Den kommunala vuxenutbildningen med möjligheter till lokala kurser bör kunna erbjuda grundläggande utbildning, inte minst för att ge kontinuitet och stadga. Möjligheter till samverkan mellan kommuner får inte heller förbises. Kiruna kommun har som en av få kommuner i landet kontinuerliga kurser i samiska. Genom kommunens lärcentra lyckas man att överbrygga de stora geografiska avstånden med hjälp av distansundervisning. Enligt utredningens kännedom erbjuder Strömsunds kommun vuxenundervisning i sydsamiska om "tillräckligt intresse" finns.

Samernas utbildningscentrum erbjuder kortkurser i samtliga språkvarieteter och terminsutbildningar i hel- och halvfart kombinerat med distansutbildning. För längre studiekurser uppges dock studiefinansieringen vara ett påtagligt bekymmer. Erfarenheter från utbildningscentrumet visar att elever anmäler sig till kurser när studiefinansieringen är ordnad.

För att förstärka barnens möjligheter att lära sig samiska bör särskild uppmärksamhet riktas till föräldrar utan samiska kunskaper.

Personal vid myndigheter och offentliga serviceorgan inom förvaltningsområdet för samiska bör också inräknas i målgruppen för utbildningsinsatser.

¹¹⁷ Med *alfabetisering* menas i detta sammanhang att befästa sitt eget språk genom att lära sig läsa och skriva, se även avsnitt 4.7 ovan.

Alfabetisering

Som beskrivits tidigare är vuxna samers läs- och skrivkunnighet i samiska en förutsättning för en lyckad revitalisering av det samiska språket. Läs- och skrivkunnighet i det egna modersmålet är också en grundläggande rättighet för alla i Sverige. Denna rättighet får aldrig vara beroende av människors ekonomiska förutsättningar. En god språkbehärskning är också en förutsättning för att kunna använda sig av samiska i offentliga sammanhang och tillgodogöra sig myndighetsservicen på samiska fullt ut.

Sametinget har drivit en alfabetiseringskampanj bland vuxna samer för att fler skall kunna tillägna sig läs- och skrivkunskaper i samiska. Intresset för dessa alfabetiseringskurser har varit stort, större än de ekonomiska möjligheterna att anordna sådana kurser. Efter ett par år med växande framgångar har verksamheten avstannat på grund av uteblivna finansieringsmöjligheter, främst för den enskildes möjligheter att delta i undervisningen.

Studiestöd är en viktig del av utbildningspolitiken och kan även bidra till att mål för minoritetspolitiken kan nås. I dag finns bidrag som bland annat lämnas vid studier i mindre omfattning på grundskole- eller gymnasienivå.¹¹⁸ De statliga bidragen handhas av Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) och för vissa omständigheter av Statens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus). Stödet utgörs av korttidsstudie- och internatbidrag. Studier i samiska nämns inte uttryckligt i författningen.

Samernas utbildningscentrum har genom s.k. kollektivt ansökningsförfarande erhållit medel för korttidstudier i samiska. Enligt min bedömning bör denna studiestödsform, eller en motsvarande ny författning, ges en mer rak hantering för att tillgodose samiska alfabetiseringsbehov. Jag föreslår därför att Sametinget bör få en roll att administrera statliga bidrag vid korttidstudier i sådana nya bestämmelser. I språkpolitiska propositionen konstaterar regeringen rörande alfabetiseringskurser:

Det finns samer som aldrig fått möjlighet att lära sig läsa och skriva på sitt modersmål. Regeringen anser att samerna bör få förbättrade ekonomiska möjligheter att delta i sådan undervisning. Vi har därför i budgetpropositionen för 2006, under utgiftsområde 15 Studiestöd,

¹¹⁸ Förordning (2001:362) om bidrag vid korttidsstudier

föreslagit att det ska vara möjligt att använda korttidsstudiestöd även till alfabetisering för samer som inte kan läsa eller skriva samiska.¹¹⁹

Det är angeläget att denna ambition konkretiseras i bestämmelser så snart som möjligt.

Alfabetiseringskurserna har haft betydelse för enskildas möjligheter att utveckla sina språkkunskaper i samiska. Det är viktigt att ta fasta på det intresse som finns bland vuxna samer att förbättra och tillägna sig kunskaper i skriven samiska. Mot bakgrund av det samiska språkets hotade ställning är det angeläget att alfabetiseringskurser kan genomföras på ett tryggt och sammanhängande sätt och i huvudsak nära den egna hemorten. Samtidigt kan det ökade intresset för alfabetiseringskurser kanske ses som ännu ett tecken på den starka viljan bland enskilda samer att ta tag i språksituationen och denna typ av kurser är ett av de verktyg som behövs. En avgörande faktor är dock att det finns ekonomiska möjligheter för den enskilde i form av anpassat studiestöd som förmedlas på ett sakkunnigt sätt. Det är viktigt att ge Sametinget möjligheter att stödja alfabetiseringskurser på nord-, lule- och sydsamiska.

¹¹⁹ prop 2005/06:2 s 49-

14 Behov av insatser för barn och ungdomar som tillhör nationella minoriteter

14.1 Inledning

Förutom de förslag till åtgärder på utbildningsområdet, som lämnas i avsnitt 13, anser jag att det behövs ytterligare språkrevitaliserande åtgärder som riktar sig till barn och ungdomar. Syftet med dessa åtgärder är att stärka barns och ungdomars kulturella identitet och att stimulera språkutveckling på minoritetsspråket. Dessa åtgärder kan även förstärka och berika den språkundervisning som sker inom förskolans och skolans ram.

I delbetänkandet betonades vikten av att beakta barns rätt till minoritetsspråket och den egna kulturella identiteten.¹ Den föreslagna lagen om nationella minoriteter innehåller också en bestämmelse som anknyter till barnkonventionens bestämmelser (artikel 29 och 30):²

4 § lagen (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Det allmänna skall i sin verksamhet sträva efter att beakta de nationella minoriteternas särart och deras behov av skydd och stöd för att deras språk och kultur skall fortleva i Sverige. Barns behov att få utveckla en kulturell minoritetsidentitet och det egna minoritetsspråket skall beaktas särskilt.

Förslag till sådana språkrevitaliserande åtgärder lämnas i det följande.

¹ se delbetänkandet avsnitt 7.2.8

² **Barnkonventionen artikel 29.1.c: Utbildning, syfte**

1. "... barnets utbildning skall syfta till att

c) utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden..."

Barnkonventionen artikel 30: Minoritets- och urbefolkningsbarn

"I de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter eller personer som tillhör en urbefolkning skall ett barn som tillhör en sådan minoritet eller urbefolkning inte förvägras rätten att tillsammans med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller använda sitt eget språk."

14.2 Behov av insatser för att öka tillgången på minoritetsspråkig barn- och ungdomslitteratur

14.2.1 Behovet av mer litteratur på de nationella minoritetsspråken

Min bedömning:

Tillgången på barn- och ungdomslitteratur på de nationella minoritetsspråken är otillräcklig och det försvårar barns möjligheter att tillägna sig sitt minoritetsspråk. Läsning på det egna språket är ett grundläggande behov för att kunna tillägna sig språket och för att stärka språkutvecklingen. Genom läsning ges individen även tillgång till litteratur och andra kulturalster som är bärare av gruppens kulturarv. Tillgången på minoritetsspråkig litteratur på biblioteken är i allmänhet begränsad.

Mitt förslag:

Särskilda statliga satsningar behövs för att **öka antalet** barn- och ungdomsböcker på de nationella minoritetsspråken, och för att **göra dessa böcker tillgängliga** för de nationella minoriteterna. Det behövs ett tydligare uppdrag till Statens kulturråd, riktat stöd för utgivning av böcker på minoritetsspråken och insatser för att kunna få ut dessa böcker på bibliotek, förskolor, skolor etc.

Litteratur på det egna minoritetsspråket har stor betydelse för revitaliseringen av ett hotat språk. Minoritetsspråkig litteratur ger möjligheter för talarna att skaffa sig lingvistisk kompetens bl.a. genom att läsarens kan lära sig nya ord och språkets lexikalitet etc. och även tillägna sig ett skrivet språk. Litteraturen har också stor betydelse för byggandet av en egen identitet och etnicitet, faktorer som gynnar revitalisering.³ Litteratur på det egna språket kan ge det skrivna språket en starkare emotionell betydelse, vilket ger språket en ytterligare dimension som går förlorad i litteratur skrivet på svenska.⁴

De nationella minoritetsspråkens fortlevnad i Sverige kan aktivt främjas genom olika insatser som ökar framför allt de nationella minoritetsbarnens- och ungdomarnas läsning på minoritetsspråket. Genom läsning stärks och stimuleras det enskilda barnets språkut-

³ Jansson (2005) s 52

⁴ Huss (1999) s 114–

veckling på minoritetsspråket. Regeringen beskriver läsningens betydelse på följande sätt i den språkpolitiska propositionen:

För att barn skall kunna tillägna sig ett rikt språk är det väsentligt att de tidigt får ta del av böcker. Vuxnas högläsning för små barn är därför av stor betydelse. Lika viktigt är det att barnen verkligen fortsätter att läsa, när de blir större och kan läsa själva. Läsningen ökar ordförrådet, öppnar dörrar till nya tankar och idéer, skänker kulturupplevelser och är en nyckel till framgång i skolarbetet.⁵

Läsfrämjande åtgärder är värdefulla även för vuxna, dels för att läsning på det egna modersmålet berikar individen och stärker individens språkliga förmåga, dels för att vuxnas läsande för barn är ett viktigt sätt att överföra språket till barn. Tillgången till litteratur och läsning har därmed stor betydelse för språkutvecklingen. Föräldrar, lärare i förskola och skola, bibliotekarier och andra har, enligt regeringen, en särskilt viktig roll när det gäller att arbeta läsfrämjande och fånga de ungas intresse för litteratur.⁶ Rörande läsfrämjande satsningar uttalar regeringen:

En utgångspunkt i kulturpolitiken är att barn och ungdomar ska **tillförsäkras rätten till språkliga och kulturella verktyg**. Syftet med statens insatser på litteraturområdet är att stimulera en varierad utgivning av kvalitetslitteratur samt öka tillgången till och intresset för litteratur i alla grupper. Statsbidrag utgår i olika former såsom utgivningsstöd till förlag, distributionsstöd till folkbibliotek, särskilt stöd till bokhandeln, inköpsstöd till folk- och skolbibliotek, stöd till skolor, bibliotek, föreningar och organisationer för läsfrämjande verksamhet samt verksamhetsstöd till länsbibliotek och lånecentraler. En bok för alla AB får stöd för utgivning av böcker till lågt pris för barn och vuxna och läsfrämjande verksamhet.⁷

Föräldrar är ofta mycket väl medvetna om betydelsen av att läsa mycket för sina barn på minoritetsspråket. Mängden tillgänglig litteratur är dock i allmänhet mycket begränsad, med undantag för en del kommunala bibliotek där det finns barn- och ungdomslitteratur på finska som produceras i Finland. På samiska finns en del barnböcker, främst på nordsamiska, men det finns få ungdomsböcker på samiska.⁸

Bristen på samiska barn och ungdomsböcker har varit känd länge och har påtalats tidigare. Skolverket påtalade redan 1994 i en till-

⁵ prop. 2005/06:2 s 51

⁶ prop. 2005/06:2 s 19

⁷ prop. 2005/06:2 s 12

⁸ Jansson (2995) s 53

synsrapport rörande samiska barns skolsituation att det råder brist på läromedel i samiska och även moderna böcker för barn och ungdomar. Särskilt faktaböcker på samiska efterlyses av samiska elever:

Vid intervjuerna framkommer att ett fåtal elever har tillgång till böcker och tidskrifter på samiska i hemmet varför läsning på samiska sker nästan uteslutande i skolan. Vid en skola i det nordsamiska området uppger eleverna att de läser samiska i skolan och talar samiska i hemmet.⁹

Bristen på böcker och läromedel har diskuterats i avsnitt 13.6.2 ovan. Det kan ifrågasättas **hur** samiska barn skall kunna tillägna sig samiska i tillräcklig grad om det både råder brist på lämpliga läromedel i skolan och brist på barn- och ungdomsböcker på samiska. I handlingsplanen ”*Plan för samiskt bibliotek i Sverige*” som antogs av Sametinget i juni 2003 framhålls bl.a. bristen på samisk litteratur:

Bristen på litteratur för barn och ungdomar, av vilka allt fler genom skolgången erbjuds möjligheten att bli läsare, är med majoritets-språksmätt mätt mycket stora. Spridningen i olika genrer tycks dessutom liten. Med tanke på språkets överlevnad är detta alarmerande. Det är dock svårt att i nuläget tänka sig att den samiska, eller svenska, förlagsbranschen ensam och snabbt skulle agera... Översynen visar i övrigt på att offensiva insatser och vidare utredning behövs inom flera områden som utgivning av litteratur i olika former inklusive barn- och ungdomslitteratur, distribution, litteraturstöd och läsfrämjande verksamhet.¹⁰

Vidare framgår det av handlingsplanen att distributionen av samisk litteratur är begränsad. Importen från Norge, där den största produktionen finns, är komplicerad eftersom Norge inte är ett EU-land. Utgivning i Sverige omfattas inte av statligt distributionsstöd. Rörande samiska kan det konstateras att få, och inga svenska, läsfrämjandeprojekt för att öka läslusten hos samiska läsare har bedrivits.¹¹

Frågan om hur bristen på minoritetsspråkig litteratur skall lösas behandlas inte i den språkpolitiska propositionen. Regeringen skriver:

Det är vår bedömning att läsfrämjande insatser för barn och ungdomar med annat modersmål än svenska bör stärkas. Särskilda insatser bör därför göras för att förbättra tillgången till litteratur på andra språk.

⁹ Skolverket (1994) s 23

¹⁰ Sametinget: ”Plan för samiskt bibliotek i Sverige – Rapport från Biblioteksutredningen” (2003) s 12

¹¹ Sametinget (2003) s 17

Detta gäller självfallet även de nationella minoritetsspråken. Kulturrådet bör därför ges uppdraget att återkommande samla in uppgifter och publicera information om barn- och ungdomsböcker på andra språk än svenska på motsvarande sätt som för barn- och ungdomslitteratur på svenska. Inom ramen för anslagna medel till läsfrämjande verksamhet har Kulturrådet möjlighet att finansiera en sådan utgivning.¹²

Redan idag publicerar Statens kulturråd information om böcker på andra språk än svenska. I 2005 års katalog "Barnböcker, Ungdomsböcker 2005" nämns en barnbok på respektive samiska, romani/romanes, finska och meänkieli.

De åtgärder som regeringen hittills vidtagit kommer inte de nationella minoriteterna till godo i tillräcklig omfattning, enligt min bedömning. Det behövs därför en medveten satsning för att dels få fram **fler barn- och ungdomsböcker**, dels se till att dessa **blir tillgängliga** på allmänna bibliotek och på t.ex. skolor och förskolor där det finns barn som talar nationella minoritetsspråk. Det räcker således inte att sammanställa listor på befintliga publicerade böcker på minoritetsspråken.

Enligt förordning (1998:1469) om statligt litteraturstöd kan statligt stöd utgå till i Sverige verksamma organisationer för bokutgivning på samiska på förlag i Finland eller Norge. Stöd kan även utgå för utgivning och översättning av enskilda boktitlar på minoritetsspråk. Möjligheterna att få till stånd en större utgivning med stöd av dessa bestämmelser bör undersökas.

Jag anser att ett tydligare uppdrag måste ges till Statens kulturråd i denna fråga. Rörande de statsbidrag som lämnas till utgivningsstöd, distributionsstöd, inköpsstöd etc. bör tydliga och konkreta mål rörande litteratur på de nationella minoritetsspråken utarbetas. Det skulle t.ex. kunna vara att ge riktat stöd för utgivning av ett visst antal böcker på respektive minoritetsspråk varje år. Det bör t.ex. vara fullt möjligt att utöka En bok för alla AB:s utgivning så att även böcker på de nationella minoritetsspråken kan ges ut¹³. Idag ger En bok för alla AB ut 30 barn- och ungdomsböcker årligen. Detta antal skulle kunna utökas så att även de behov nationella minoritetsbarn och ungdomar har kan tillgodoses. Genom En bok för alla AB:s verksamhet skulle det vara möjligt att få fram tidigare utgivna böcker till en större minoritetsspråklig publik. En dialog bör också föras mellan Statens kulturråd och företrädare för de nationella minoriteterna rörande dessa frågor.

¹² prop. 2005/06:2 s 52

¹³ En bok för alla AB publicerar redan tidigare utgivna böcker i ny upplaga.

På norsk sida har man stött utgivningen av böcker på samiska genom en modell där det norska Sametinget och motsvarigheten till Statens kulturråd samarbetar i stödet av utgivning av litteratur på samiska. Systemet innebär att Sametinget köper 1 000 exemplar av vuxenböcker och 1 550 exemplar av barn- och ungdomsböcker. Dessa böcker distribueras sedan kostnadsfritt till kommunala bibliotek och skolbibliotek.¹⁴ På detta sätt har man kunnat få fram fler böcker på samiska i Norge och den samiskspråkiga allmänheten har fått tillgång till dem.

Det är även viktigt att vanliga populära svenska barnböcker översätts till samtliga nationella minoritetsspråk. Sådana böcker ger en naturlig koppling till den svenska kulturen och är ett sätt att stödja språkutvecklingen både på minoritetsspråket och i svenska. Igenkännandet av berättelsen, som barnet kanske har tagit del av även på svenska, gör att minoritetsspråket får större acceptans och naturlighet i barnets ögon, särskilt om barnet lever på en ort där det finns få andra barn som talar minoritetsspråket. Det stärker även barnets språkutveckling att få berättelsen på båda språken. Jag delar således regeringens uppfattning när den skriver följande:

Tillgången till barnböcker på andra språk än svenska är viktigt för att ge föräldrar, förskolor m.fl. möjligheten till sagostunder på barnens modersmål. Det är väsentligt för samhörigheten och förståelsen av olika kulturer att barn tidigt får en möjlighet att prata om och referera till samma berättelser. Läsning på det egna modersmålet behövs också för begreppsbildningen, och att befästa kunskaper i det egna språket är en väg till att lära sig det svenska.¹⁵

Det är även viktigt att stimulera äldre barns och ungdomars språkutveckling med relevant minoritetsspråkig litteratur. Om det skulle finnas tillräckligt med modern litteratur på de nationella minoritetsspråken för barn i ”bokslukaråldern”, kan man aktivt stärka språkutveckling och även få dem att fortsätta läsa på det egna språket.

¹⁴ Norway's Third Periodical Report to the Council of Europe, 2 May 2005, MIN-LANG/PR (2005) 3 s 29

¹⁵ prop. 2005/06:2 s 52

14.2.2 Bibliotekens verksamhet

Mitt förslag:

Biblioteksverksamhet som riktar sig till de nationella minoriteterna bör utökas och ges statligt stöd. Möjligheterna att öka tillgången på samiska böcker genom särskilda anslag till Sametinget, på ett liknande sätt som i Norge, bör övervägas och undersökas.

De allmänna biblioteken är viktiga för allas möjlighet att ta del av litteratur.¹⁶ Detta gäller även de nationella minoriteternas möjligheter för barn, ungdomar och även vuxna. Kommunala bibliotek måste, enligt min uppfattning, också ges tillräckliga resurser för att skaffa in befintlig och tillkommande minoritetsspråkig litteratur. Det är särskilt viktigt på biblioteken inom förvaltningsområdena. I språkpolitiska propositionen uttalar regeringen att stödet för utgivning till **svenska** barn- och ungdomsböcker skall stödjas särskilt och denna satsning görs inte mot bakgrund av att det skulle råda brist på utgivning av barn- och ungdomsböcker på svenska. Syftet är istället läsfrämjande:

Regeringens insatser för att öka tillgängligheten till litteratur och främja läsning riktas särskilt till skolor och bibliotek. Ett inköpsstöd till folk- och skolbibliotek infördes 1997 i samband med en bibliotekslag. Av förordningen (1996:1608) om statsbidrag till folkbibliotek framgår att statsbidrag ska användas för inköp av främst barn- och ungdomslitteratur, men också kan avse inköp av vuxenlitteratur som främjar barns och ungdomars intresse för läsning.¹⁷

Mot bakgrund av bristen på barn- och ungdomsböcker på de nationella minoritetsspråken är det minst lika motiverat att göra en motsvarande allmän satsning på minoritetsspråkig barn- och ungdomslitteratur i Sverige. Detta är särskilt viktigt med beaktande av Sveriges åtagande att enligt artikel 12.1.a i minoritetsspråkskonventionen, att för samiska, finska och meänkieli i fråga om kulturell verksamhet – särskilt bl.a. rörande bibliotek –

att uppmuntra uttrycksformer och initiativ som utmärker landsdels- eller minoritetsspråk och främja olika sätt att **få tillgång till** verk framställda på dessa språk.

¹⁶ Av bibliotekslagen (1996:1596) framgår bl.a. att bibliotekens uppgift är att främja intresset för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt. Se prop. 2005/06:2 s 12

¹⁷ prop. 2005/06:2 s 53

Biblioteken fyller en viktig kulturell funktion för de nationella minoriteterna. Hela 62 procent av de samer som deltog i utredningens enkätundersökning uppgav att det är viktigt att det finns samisk-språkig litteratur på biblioteket och över 40 procent önskade att det fanns mer biblioteksverksamhet.¹⁸

Bland prioriteringarna i Sametingets handlingsplan för biblioteksverksamheten föreslogs bl.a. inrättandet av en barnbiblioteks-konsulent. Eftersom det samiska biblioteket redan lever på yttersta marginalen ekonomiskt, föreslogs följande:

Den samiska bibliotekskonsulenten ingår i Samernas Kulturråds poster rörande specialdestinerade medel till teater, slöjd- och biblioteksverksamhet samt samegårdar. Budgetposten har under årens snarare minskat än ökat. [Samiska biblioteks-] utredningens kartläggning av de ekonomiska villkoren i Norden visar att Sverige är det enda land som t.ex. saknar fast statligt stöd för samisk bibliografering.

Satsningar för att stärka samisk biblioteksverksamhet bör även i fortsättningen finansieras genom ökade offentliga anslag. Denna finansiering ska avse såväl initialkostnader som driftskostnader. Det statliga stödet ska kanaliseras primärt via Sametinget. Satsningar på kommunal och landstingsnivå är också nödvändiga därför att även de har ansvar för samekulturens utveckling lokalt och regionalt.¹⁹

Av de sverigefinnar som besvarat utredningens enkätundersökning uppgav 88 procent att det var viktigt för dem att det finns finsk-språkig litteratur på biblioteket och 51 procent önskade att det fanns mer biblioteksverksamhet.²⁰ När det gäller kommunala bibliotek har trenden rörande finskspråkig litteratur dock varit negativ och nedskärningar har drabbat utbudet av finskspråkig barn- och ungdomslitteratur på många orter. Situationen för finsk litteratur på de kommunala biblioteken beskrivs på följande sätt:

Den allmänna bilden är entydig. Med få undantag håller det kommunala biblioteksväsendet på att dränera det finska bokbeståndet. Antalet titlar har blivit färre, bokbeståndet är gammalt och den finskspråkiga personalen har minskat. Samarbetet mellan förskolan/skolan och biblioteken som var kännetecknande för verksamheten på 1970- och 1980-talen har avmattats och antalet kulturarrangemang, författar- och poesiaftnar har med få undantag minskat.

Det kommunala biblioteksväsendet har volymmässigt vid sidan av Sveriges Radios finskspråkiga sändningar varit den mest omfattande

¹⁸ se avsnitt 7.3.5

¹⁹ Sametinget (2003) s 13

²⁰ se delbetänkandet avsnitt 9.5.5

kultursatsningen och nått en stor del av den finskspråkiga befolkningen. Idag håller denna kulturinstitution på att vittra bort.²¹

Jag anser att regeringen på ett tydligare sätt bör lyfta fram de nationella minoriteternas behov på biblioteksområdet. Särskilda satsningar på de nationella minoritetsspråken bör göras inom biblioteksväsendet. Bibliotekens läsfrämjande verksamhet gentemot de nationella minoriteterna bör särskilt stödjas och uppmuntras. Barn och ungdomar som tillhör de nationella minoriteterna bör uppmuntras på alla tänkbara sätt att läsa mer på minoritetsspråket eftersom detta främjar minoritetsspråkens fortlevnad. Utåtriktad biblioteksverksamhet såsom sagostunder och verksamhet för förskole- och skolbarn, författaraftnar etc. behövs även på de nationella minoritetsspråken.

Förutsättningarna för att redan inom befintliga budgetramar ta bättre hänsyn till de nationella minoriteternas behov på litteraturområdet torde vara goda. Kulturrådet fördelar årligen ca 76 miljoner kronor till biblioteksområdet. Nästan hälften av pengarna går till inköp av böcker för barn och unga.²²

Möjligheter att stödja läsfrämjande insatser genom stadsbidrag ges i förordning (1998:1386). Bidrag kan ges till bl.a. kommuner, förskolor, skolor, bibliotek eller ideella föreningar.

Regeringen bör ge Statens kulturråd ett tydligt uppdrag att särskilt beakta nationella minoriteters behov vid beviljande av statsbidrag till läsfrämjande verksamhet och stöd till bibliotek. Statens kulturråd bör se över möjligheterna att aktivt få till stånd läsfrämjande initiativ som riktar sig till nationella minoriteter. Eftersom kommunerna inte alltid är medvetna om de behov som finns bland de nationella minoriteterna på litteraturområdet, bör en del att statsbidragen särskilt riktas till inköp och andra insatser som riktar sig till de nationella minoriteterna. Kommunerna bör i sina mål och prioriteringar på biblioteksområdet på ett tydligt sätt beakta de nationella minoriteternas behov.

Vidare bör regeringen, enligt min mening, även undersöka och överväga möjligheterna att på motsvarande sätt som i Norge stödja utgivningen av samiskspråkiga böcker i Sverige genom att särskilda medel avsätts för att Sametinget köper in samiskspråkig litteratur, och då särskilt barn- och ungdomsböcker, som sedan distribueras

²¹ Esko Melakari: "Finskan – ett svenskt språk. En kartläggning av det finska språkets ställning i det svenska samhället i början av 2000-talet", Föreningen Norden (2003) s 68

²² se Statens kulturråds hemsida: "Vad gör Kulturrådet på biblioteksområdet?"

till sameskolor, samiska förskolor, kommunala bibliotek och skolbibliotek.

14.2.3 Bibliotekskonsulenter

Mitt förslag:

Bibliotekskonsulenter för samtliga nationella minoritetsspråk bör inrättas och verksamhet som riktar sig till barn- och ungdomar bör prioriteras.

För att förbättra medvetenheten dels om litteratur på de nationella minoritetsspråken, dels den utåtriktade verksamheten på biblioteken (och då särskilt sådan verksamhet som riktar sig till barn och ungdomar), bör regeringen stödja inrättandet av bibliotekskonsulenttjänster för samtliga nationella minoritetsspråk. En samisk bibliotekskonsulent finns sedan 1988 och inrättandet av en samisk barnbibliotekskonsulent har lyfts fram som ett prioriterat fråga i Sametingets handlingsplan för samiska biblioteket. Även från sverigefinskt håll har man framfört behovet av en bibliotekskonsulent och drivit frågan under lång tid.²³ Även Statens kulturråd har aktualiserat behovet av en finsk bibliotekskonsulent.²⁴

Det är ett nationellt ansvar att de nationella minoriteternas behov på biblioteksområdet tillgodoses (jmf åtagandet enligt artikel 12.1.a minoritetsspråkskonventionen). Om kommunerna inte tar tillräckligt ansvar i denna fråga behöver staten bistå med stöd och råd för att behoven skall kunna tillgodoses bättre.

En bibliotekskonsulent skulle kunna verka aktivt för att öka kunskaperna på allmänna bibliotek om de behov som de nationella minoriteterna har på detta område och även informera om tillgänglig litteratur. I dag finns det ingen som driver frågan om nationella minoriteters behov på biblioteksområdet. Det finns ett behov av att kunna verka på nationell nivå och stödja verksamhet på regional och lokal nivå genom råd m.m. En annan viktig uppgift för bibliotekskonsumenten vore att utforma och arbeta med uppsökande läsfrämjande verksamhet, särskilt sådan som riktar sig till barn och ungdomar. Nätverksarbetet inom biblioteksväsendet rörande litte-

²³ För att förbättra situationen för det finskspråkiga biblioteksväsendet har Föreningen för sverigefinska biblioteksanställda i en skrivelse till Statens kulturråd begärt att en finsk bibliotekskonsulenttjänst inrättas, se t.ex. Melakari (2003) s 66.

²⁴ Statens kulturråd: "De nationella minoriteterna och kulturlivet", rapport 2001:4 s 41

ratur på de nationella minoritetsspråken bör också uppmuntras och i detta arbete skulle bibliotekskonsulenterna kunna fungera som nav.

14.2.4 De samiska bokbussarna

Mitt förslag:

Regeringen bör söka finna en permanent finansiering för den samiska bokbussverksamheten i samarbete med den norska regeringen.

Ett mycket lyckat och omtyckt norsk-svenskt litteratur- och kulturprojekt har varit och är alltså de samiska bokbussarna. Genom de samiska bokbussarna har man kunnat nå ett stort antal geografiskt utspridda samer - barn, ungdomar och vuxna i Sverige och Norge - med kulturverksamhet och litteratur. Många av dessa samer skulle inte ha samma tillgång till samiskspråkig litteratur utan bokbussarna. Genom denna verksamhet har man kunnat nå en målgrupp med de samiska böcker som finns samlade. Samtidigt har bokbussarna fungerat som en sammanlänkande faktor i ett stort geografiskt område och därmed även fyllt en viktig social funktion.

Bokbussverksamheten fyller ett viktigt kulturellt behov för samerna, särskilt i de sydsamiska och lulesamiska områdena. Det finns goda förutsättningar för att bygga ut bokbussverksamheten så att den skulle kunna fungera som en del i den uppsökande verksamhet när det gäller revitalisering av samiskan. Genom att samla information på ett ambulerande ställe, som redan är väl etablerat och förankrat i lokalsamhället, skulle man med en relativt liten insats kunna nå en stor mängd samer med riktad information och med de föreslagna samiska språkkcentrens språkrevitaliserande insatser. Möjligheterna att kunna nå särskilt barn och ungdomar med t.ex. riktade läsbefrämjande och kulturella insatser borde också vara mycket goda genom bokbussverksamheten. Viss kulturell verksamhet bedrivs redan inom ramen för denna.

Det är viktigt att man även från svensk sida tar tillräckligt ekonomiskt ansvar för bokbussverksamheten och att fler samer i Sverige får tillgång till bokbussarnas service. Sverige har ett ansvar för att åtagandet i artikel 12.1.a minoritetsspråkskonventionen förverkligas. De samiska bokbussarna fyller ett behov och förbättrar Sveriges möjligheter att leva upp till konventionsåtagandena.

Verksamheten har varit projektfinansierad och därmed hotas dess fortsatta existens. Frågan om samers rätt till tillgång till samisk litteratur, i likhet med andra svenskars möjligheter att nyttja folkbiblioteken, är så viktig att den inte får vara beroende av projektmedel. Jag anser därför att svenska regeringen bör söka finna en permanent finansiering för denna verksamhet i samarbete med den norska regeringen. De samiska bokbussarna är en väl fungerande regional och gränsöverskridande verksamhet som kan nyttjas för att ytterligare stärka revitaliseringen av samiskan.

14.3 Nationella minoritetsbarns och ungdomars behov behöver bevakas tydligare

Min bedömning:

Nationella minoritetsbarn och deras behov osynliggörs i det svenska samhället genom att det inte går att ange antalet barn som berörs eller i vilka kommuner dessa barn bor. Kommunerna har därmed bristande underlag för att fullt ut kunna beakta nationella minoritetsbarns behov vid planering av verksamheten. Sverige kan därmed inte heller redovisa varken urfolksbarns eller övriga nationella minoritetsbarns situation till FN.

Mitt förslag:

Barnombudsmannen bör ges ett tydligare uppdrag att bevaka urfolksbarns och övriga nationella minoritetsbarns behov i samhället. Bättre statistiska underlag måste tas fram så att det är möjligt att ange antalet barn som tillhör respektive nationell minoritet.

Som nämnts ovan är artiklarna 29 och 30 i FN:s barnkonvention av särskild betydelse för barn som tillhör de nationella minoriteterna och dessa barns möjligheter att tillägna sig och bevara sitt minoritetsspråk och sin egen kulturella identitet som minoritet och för samiska barns del även som urfolk.

I rapporter som Sverige regelbundet lämnar till FN rörande implementering av barnkonventionen redogörs för barn och ungdomar som tillhör de nationella minoriteterna. I 2002 års rapport lämnade Sverige endast uppgifter till FN rörande två av de natio-

nella minoriteterna, nämligen romer och samer.²⁵ Sverige har i rapporten inte heller kunnat ange hur många barn som tillhör de nationella minoriteterna.

Genom att Sverige inte kan lämna uppgifter till FN om dessa barn, så som man gör för andra barn i det svenska samhället med särskilda behov t.ex. barn med funktionshinder och flyktingbarn, **osynliggörs dessa barn**. Därmed kan inte dessa barns faktiska behov heller beaktas i tillräcklig grad ute i samhället.

Det är således ett allvarligt problem att det idag inte går att få fram statistiska uppgifter i respektive kommun rörande antalet barn som tillhör de nationella minoriteterna. Det innebär bl.a. att kommunerna får svårigheter att planera sin verksamhet. Det innebär också att de nationella minoriteterna har stora svårigheter att få gehör för sina krav inom t.ex. skolans värld. Det kan också ifrågasättas hur nationella minoritetsbarns och ungdomars behov ska kunna tillgodoses, om vi inte vet hur många de är, var det finns eller ens har möjlighet att kartlägga enskildas behov.

I förlängningen innebär den bristande statistiken också att det inte går att följa upp effekterna av vidtagna åtgärder på olika områden. På skolområdet har det visat sig att befintlig statistik rörande modersmål innehåller mycket stora brister och att den inte är tillförlitlig.²⁶ Detta försvårar möjligheterna att vidta lämpliga åtgärder och att följa upp resultaten av vidtagna åtgärder.

Europarådet har kritiserat Sverige för den bristfälliga statistiken rörande de nationella minoriteterna. Europarådets rådgivande kommitté konstaterade att den bristande statistiken innebär att Sverige får stora svårigheter att följa upp och vidta effektiva åtgärder rörande de nationella minoriteterna. Följden blir därmed också att internationella övervakningsorgan inte kan kontrollera om Sverige uppfyller sina åtaganden enligt minoritetskonventionerna. Kommittén uppmanade därför Sverige att vidta ytterligare åtgärder i samråd med de nationella minoriteterna för att få fram mer omfattande och exaktare statistiska uppgifter. Som exempel på åtgärder föreslogs *ad hoc* kartläggningar, speciella studier eller andra kartläggningar.²⁷

Några initiativ för att få till stånd kartläggningar om antalet personer som anser sig tillhöra nationella minoriteter eller antalet mi-

²⁵ Socialdepartementet: Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter (2002)

²⁶ Skolverket (2005)

²⁷ Advisory Committee (2002) s 4, se även delbetänkandet avsnitt 5.2.2

noritetsspråkstalande, har hittills inte gjorts, så vitt utredningen känner till. Däremot har Sveriges Radio på eget initiativ låtit genomföra en undersökning bland radiolyssnare för att ta reda på antalet personer i Sverige som förstår finska eller meänkieli. Resultatet har visat sig vara att det finns betydligt fler personer som förstår finska eller meänkieli än man tidigare trott.²⁸

Mot denna bakgrund är det, enligt min bedömning, viktigt att faktiskt utarbeta statistiska verktyg eller andra former av kartläggningar som möjliggör fastställandet av antalet barn (och även vuxna) i respektive kommun som tillhör de nationella minoriteterna och som talar nationella minoritetsspråk. Enda sättet att få en tydlig bild av de nationella minoriteternas situation är genom kartläggning på nationell, regional och lokal nivå. Möjligheterna att få fram ett mer fullständigt underlag, utan att det ska upplevas som identitetskränkande, måste undersökas noggrant.

Barnombudsmannen har till uppgift att driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av FN:s barnkonvention i Sverige. Kommunerna skall i sina redovisningar till Barnombudsmannen rörande barnkonventionens måluppfyllelse även lämna uppgifter om olika typer av åtgärder som vidtagits. Om kommunerna skulle behöva besvara frågor rörande barn som tillhör de nationella minoriteterna i de enkäter som Barnombudsmannen sänder ut med jämna mellanrum, skulle kommunerna göras med medvetna och observanta på dessa barns språkliga och kulturella behov. Jag anser därför att Barnombudsmannen i regleringsbrevet bör ges ett tydligare uppdrag att bevaka nationella minoritetsbarns behov på det språkliga och kulturella området och att kommunerna i sina redogörelser rörande barn även skall lämna uppgifter om åtgärder i syfte att stärka minoritetsbarns språk och identitetsutveckling.

Det är, enligt min uppfattning, även viktigt att en redovisning lämnas till FN rörande samerna som urfolk och övriga nationella minoriteter i de rapporter som lämnas om barns situation i Sverige.

²⁸ RUAB: "Hur svenska folket talar och förstår finska och meänkieli samt en kartläggning av radiovanor", 28 okt 2005

14.4 De nationella minoriteternas ungdomsförbund behöver stödjas

Mitt förslag:

Det är viktigt att stödja de nationella minoriteternas ungdomsförbund, eftersom organisationernas verksamhet stärker ungdomars minoritetsidentitet och minoritetsspråket. Ungdomsförbunden bör ges möjligheter till inflytande i minoritetspolitiken.

De ungdomsförbund som företräder de nationella minoriteterna fyller en viktig funktion. De erbjuder ungdomar som tillhör de nationella minoriteterna en verksamhet där ungdomarna kan känna kulturell och språklig samhörighet med andra från samma grupp eller folk. I sådan ungdomsverksamhet blir den enskilde individens minoritetsidentitet inte ifrågasatt på samma sätt som den kanske blir i majoritetssamhället. Ungdomarna får möjlighet att utveckla sin kulturella identitet och stärka minoritetsspråket och samtidigt ägna sig åt ungdomskultur som kanske annars inte finns ute i majoritetssamhället. Nationella minoritetsungdomar behöver få träffa andra i samma situation och utbyta erfarenheter. Det är särskilt betydelsefullt för ungdomar som bor på orter där det kanske inte bor så många andra från samma grupp eller folk.

Ungdomsförbundens verksamhet är också ett nätverksarbete inför framtiden. Ungdomarna är den blivande vuxengenerationen och kulturbärarna som skall överföra och hålla minoritetsspråket och kulturen levande. Ungdomsverksamheten kan också vara en arena där minoritetsspråket kan användas och där språkrevitaliserande arbete kan bedrivas inom ramen för organisationens verksamhet.

De nationella minoriteternas ungdomsförbund kan ha svårigheter att uppfylla de krav som ställs för statligt stöd eftersom minoritetsgrupperna är relativt små och medlemmarna är utspridda i hela landet. Jag anser att Ungdomsstyrelsen därför bör få ett mycket tydligt uppdrag att stödja denna typ av verksamhet och att bevaka de nationella minoritetsungdomarnas behov.

I delbetänkandet konstaterades att de nationella minoriteternas möjligheter till inflytande idag är begränsade trots att Sverige åtagit sig att ge grupperna detta enligt artikel 15 i ramkonventionen och trots att inflytande är ett av målen för minoritetspolitiken. Rätten till inflytande bör därför enligt min bedömning lagregleras och den

förslagna lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk innehåller därför en bestämmelse rörande detta.

4 § st 2 lagen (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

De nationella minoriteterna skall på alla nivåer i samhället ges möjligheter till inflytande i frågor som berör dessa, så långt det är möjligt.²⁹

Ett av målen för barnpolitiken är barn och unga skall användas som kunskapskälla och skall ha möjlighet att komma till tals i verksamhet och åtgärder som berör dem.³⁰ Motsvarande mål rörande inflytande finns i ungdomspolitiken.³¹

Enligt barnkonventionen skall barn ges möjlighet att framföra sina åsikter. Enligt barnombudsmannen förbättras arbets- och beslutsprocesser i samhället om barn och ungdomar ges möjlighet att komma till tals i de frågor som berör dem. Ungdomar har även rätt att få information om de frågor som de har rätt att uttrycka sin åsikt i.³² Mot bakgrund av detta och även artikel 15 i ramkonventionen rörande rätt till inflytande anser jag att regeringen bör överväga möjligheterna att samla företrädare för de nationella minoriteternas ungdomsförbund med jämna mellanrum för samråd. Med tanke på de nationella minoritetsspråkens och kulturernas fortlevnad vore det värdefullt att ungdomsföreträdare också ges möjlighet att lämna sina synpunkter i minoritetspolitiska sammanhang på det sätt som idag sker med vuxna som företräder de nationella minoriteterna.

²⁹ se delbetänkandet avsnitt 6.8

³⁰ Regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende Barnombudsmannen, mål 2

³¹ prop. 2004/05:2 "Makt att bestämma – rätt till välfärd"

³² Barnombudsmannen informerar BR2005:01: "Årsredovisning 2004" s 16

14.5 Kultursatser som riktar sig till barn och ungdomar

Min bedömning:

Kultur på minoritetsspråket och kultur som riktar sig till nationella minoritetsbarn har även en språkrevitaliserande och identitetsskapande funktion, förutom att det kan vara berikande för individen.

Mitt förslag:

Statens kulturråd bör särskilt beakta barns och ungdomars behov vid fördelning av anslagsmedel till de nationella minoriteterna. Regeringen bör även överväga möjligheterna att utöka kulturanslaget så att nationella minoritetsbarns behov kan tillgodoses på ett bättre sätt. Även kommunerna behöver beakta nationella minoritetsbarns behov av minoritetsspråkig kultur i sin verksamhet.

Alla barn i Sverige skall ges tillgång till kultur av olika slag och även kultur där barnet själv kan delta i kulturutövanden. Rörande deltagande konstaterar regeringen följande i budgetpropositionen:

En viktig aspekt av kulturens tillgänglighet är frågan om faktiskt deltagande... För kulturpolitikens legitimitet är det viktigt att den kultur som finansieras av skattemedel är en kultur som engagerar och som många människor känner delaktighet i. Det handlar om en grundläggande demokratisk människosyn, som ser till jämställdhet och till varje medborgares rätt till personlig utveckling... Särskilt gäller det barnen, som växer upp och är i färd med att forma sin bild av världen. Skolan har en central roll som kulturbärare.³³

Kultur kan vara berikande och lärorikt för individen och den kan vidga barnets sinne. Kultur kan också användas som ett språkstimulerande och språkrevitaliserande verktyg, särskilt när det gäller kulturutövning där barnet själv deltar aktivt. Det är därför angeläget att stödja minoritetsspråkig kultur som riktar sig särskilt till barn och ungdomar, både kultur som skall konsumeras och kultur där individen deltar.

Deltagande i kulturutövning kan även fungera som ett sätt att komma i kontakt med minoritetsspråket. Det finns exempel på kulturprojekt som riktar sig till barn och ungdomar som blivit en

³³ prop. 2005/06:1 utg omr 17 s 55

inkörsport till minoritetsspråket eller ett sätt att utveckla språket. Sydsamiska teatern/Dearnan Sijte som verkar i Tärnaby, är exempel på sådan verksamhet. Liknande exempel finns från Tornedalen för meänkieli. Det är, enligt min mening, särskilt viktigt att stödja den typen av språkstimulerande kultur som riktar sig till barn och ungdomar.

I de enkätundersökningar som utredningen genomfört bland sverigefinnar och samer har frågan om barnkultur tagits upp. Av de sverigefinnar som skulle vilja att det fanns mer finskspråkig kulturverksamhet (76 procent) angav 43 procent att det behövs mer kultur som riktar sig till barn.³⁴ Av de samer som skulle vilja att det fanns mer samiskspråkig kulturverksamhet (72 procent) uppgav 69 procent att det behövs mer kultur som riktar sig till barn.³⁵ Båda grupperna har således gett uttryck för att barnkulturfrågorna är viktiga.

Mot bakgrund av detta bör Statens kulturråd få i uppdrag att vid fördelningen av de medel för kultur som avsatts för de nationella minoriteterna att särskilt beakta barns och ungdomars behov. Regeringen bör även överväga möjligheterna att utöka kulturanslaget så att nationella minoritetsbarns och ungdomars behov kan tillgodoses i större utsträckning. Kommunerna bör i sin kulturverksamhet som riktar sig till barn och ungdomar även beakta detta behov.

14.6 Stipendieverksamhet för att stärka barn- och ungdomars språkutveckling och kulturella identitet

Mitt förslag:

Minoritetsbarns och ungdomars möjligheter att tillägna sig minoritetsspråket skall inte vara beroende av familjens ekonomiska situation. Särskilda medel bör avsättas för stipendier till verksamhet som syftar till att stärka barns och ungdomars språkutveckling eller kulturella minoritetsidentitet.

Många av de samer som besvarat utredningens enkätundersökning har tagit upp behov av korta kurser, språkbud, lägerverksamhet och dylikt med språklig inriktning. Att få intensivträna språket under några dagar är ett effektivt sätt att stödja barns och ungdomars språkutveckling på minoritetsspråket. Detta är särskilt värdefullt

³⁴ se delbetänkandet avsnitt 9.5.5

³⁵ se även avsnitt 7.3.5

för barn och ungdomar som inte har tillgång till minoritetsspråket i sin närmiljö.

Sametinget³⁶ och Sverigefinska riksförbundet³⁷ har anordnat lägerverksamhet för barn och ungdomar. Utredningen känner inte till om liknande verksamhet har bedrivits i de övriga minoriteterna. Det har även anordnats generationsöverskridande lägerverksamhet där barnbarn och mor/farföräldrar deltagit. Vid en långt gången språkbytesprocess är denna typ av verksamhet ett effektivt sätt att föra över språkkunskaper och kulturidentitet till den yngsta generationen.

Flera samiska föräldrar har uttryckt behov av att kunna sända barn till språkbud som anordnas i Norge för att ge barnen chansen att intensivträna, men att alla familjer inte har råd till det. I den sverigefinska gruppen var det tidigare vanligt att dels anordna barnläger i Sverige för sverigefinska barn, dels skicka barn till Finland på läger och även s.k. sommargymnasium som vänder sig till finska högstadie- eller gymnasielever. Förslag om särskilda statliga stipendiemedel har tidigare lämnats av regeringen som ett sätt att förbättra sverigefinska barns möjligheter att lära sig finska.³⁸

Alla minoritetsbarn och ungdomar som vill tillägna sig eller förbättra sina kunskaper i minoritetsspråket skall ges möjlighet till det. Jag anser att staten skall stödja denna typ av verksamhet med tanke på minoritetsspråkens fortlevnad i Sverige. Alla familjer har inte ekonomiska möjligheter att skicka sina barn till språkläger eller språkbud etc. Möjligheterna att tillägna sig sitt minoritetsspråk skall, enligt min mening inte vara beroende på familjens ekonomiska situation.

Regeringen bör därför överväga möjligheterna att avsätta medel för stipendier för verksamhet som syftar till att stärka nationella minoritetsbarns och ungdomars kunskaper i minoritetsspråket eller stärka den kulturella minoritetsidentiteten. Redan med relativt små medel kan många familjers möjligheter att delta i denna typ av verksamhet förbättras avsevärt. Stipendiemedlen bör vara öronmärkta och lämpligen fördelas av organisationer som företräder de nationella minoriteterna.

³⁶ Lägerverksamhet anordnades med stöd av Sametinget under 2004, se Sametinget: "Årsredovisning 2004"

³⁷ Lägerverksamhet har anordnats under 2005 på Axevalla folkhögskola för sverigefinska barn och ungdomar.

³⁸ Riksdagsskrivelse 1994/95:1 "Finska språkets ställning i Sverige", 8 sept. 1994

15 Aktivt synliggörande av det samiska i samhället

15.1 Synliggörande främjar språklig revitalisering

En av de faktorer på samhällsnivå som påverkar språkbevarandet är majoritetssamhällets ideologi, dvs. hur majoritetssamhället uppfattar minoriteten (se avsnitt 6). Det samiska språket och kulturen är en värdefull del av det svenska kulturarvet. För att på ett positivt sätt markera detta, bör den samiska närvaron göras mer synlig inom Sápmi. Det påverkar majoritetsbefolkningens förståelse för samerna och det stärker samernas möjligheter att värna eget språk och egen kultur.

Ett synliggörande som är bejakande och ett medvetandegörande av det samiska i det svenska samhället skulle även stärka den samiska identiteten, vilket gynnar det samiska språkets fortlevnad. En synlig samisk närvaro i lokalsamhället stärker särskilt samiska barns och ungdomars kulturella identitet. Om det samiska är en naturlig del av lokalsamhället, behöver inte barnet känna osäkerhet på grund av sitt samiska arv. Barn och ungdomar som får känna stolthet för sin samiska tillhörighet, är mer benägna att se nyttan och värdet att av att få lära sig och använda det samiska språket.

Att kunna möta det samiska språket i vardagssituationer har stimulerande och bekräftande betydelser. Offentliga hemsidor, anslagstavlor, blanketter, automatiska telefonhänvisningar och vägs skyltar på samiska är synliga belägg på språkets närvaro.

De effekter som uppstår av ett aktivt synliggörande saknar inte betydelse för stimulans av språkanvändningen och det språkliga revitaliseringsarbetet. Det finns därför anledning att på olika sätt göra den samiska närvaron mer synlig i samhället.

15.2 Allmän flaggdag för att synliggöra det samiska folket

Mitt förslag:

För att högtidlighålla och synliggöra det samiska folket bör en allmän flaggdag införas i Sverige den 6 februari. Myndigheter bör anmodas att tillsammans med den svenska flaggan även använda den samiska flaggan i den omfattning som är lämplig.

Det bör vila på Sametinget att utforma de riktlinjer som gäller för användning av den samiska flaggan.

15.2.1 Samefolkets dag den 6 februari

Datumet anger den dag 1917 då det första samiska landsmötet hölls i Trondheim. Mötet samlade över hundra samer från Norge och Sverige, varav en stor andel kvinnor. Det var första gången i den samiska historien som nord- och sydsamer från Norge och Sverige samlades. Mötet blev en stark samisk manifestation mot myndigheter och förtryck.

Inom det samiska samhället betecknas den 6 februari som samernas gemensamma nationaldag och fastställdes 1992 av den 15:e nordiska samekonferensen i Helsingfors. Benämningen samernas nationaldag beslöts av samekonferensen. Nationaldagen är gemensam för samerna i Norge, Finland, Ryssland och Sverige och firades för första gången 1993. I dag firas dagen med kulturaktiviteter och arrangemang på olika håll i Sápmi och övriga Sverige och kommunal flaggning med den samiska flaggan sprider sig i de samiska kärnområdena. Lagstiftningen angående officiella flaggdagar i Norge har valt att beteckna dagen som Samefolkets dag.

15.2.2 Samiska flaggan

Den samiska flaggan tillkom och godkändes 1986 av den 13:e nordiska samekonferensen i Åre. Flaggan är en symbol för det samiska folket och är därför förenad med högtidlighet och skall behandlas med respekt. Det kan också flaggas på halv stång med den samiska flaggan. Flaggans cirkel är en sol- och månsymbol. Solringen är röd och månringen blå. Färgerna är i övrigt de samiska färgerna rött, grönt, gult och blått. Elva samiska flaggdagar är fastlagda av samerna

själva, varav den 6 februari firas som samernas nationaldag och den 9 augusti markerar internationella urfolksdagen.

15.2.3 Nordiskt bakgrundsarbete

Ministrarna som är ansvariga för samiska frågor i Finland, Norge och Sverige och sametingspresidenterna i respektive länder konstaterade 2003 vid möte i Oslo att markering av Samefolkets dag den 6 februari och användningen av den samiska flaggan i samband därmed är av stor betydelse för synliggörandet av det samiska folket i de tre länderna. Man enades om att fortsätta arbetet för att harmonisera flaggpraxis mellan länderna.¹

Den 6 februari är sedan år 2004 officiell (allmän) flaggdag i Norge. Det innebär ett påbud att flagga med den norska flaggan på statliga byggnader m.m. I de sammanhang där det framstår som naturligt anmodas man dessutom att flagga med den samiska flaggan bredvid den norska. Den norska sametingsloven ger norska Sametinget rätt att i föreskrifter ge närmare bestämmelser för användning av den samiska flaggan. Både Stortinget och regeringen flaggar även med samiska flaggan den 6 februari. Sedan i april 2003 kan norska kommuner enligt särskild lag använda den samiska flaggan när man finner anledning därtill.

15.2.4 Sveriges allmänna flaggdagar

Enligt definition är flaggdag en årligen återkommande högtidsdag som uppmärksammas med allmän flaggning. Flaggdagarna är i Sverige fastställda genom förordning (1982:270) om allmänna flaggdagar. De är

- nyårsdagen
- den 12 januari; Konungens namnsdag
- den 12 mars; Kronprinsessans namnsdag
- påskdagen
- den 30 april; Konungens födelsedag
- den 1 maj
- pingstdagen
- den 6 juni; Sveriges nationaldag och svenska flaggans dag
- midsommardagen

¹ Nordiskt samarbete om samiska frågor, protokoll 2003 11 12

den 14 juli; Kronprinsessans födelsedag
den 8 augusti; Drottningens namnsdag
dag för val i hela riket till riksdagen
den 24 oktober; FN-dagen
den 6 november; Gustav Adolfsdagen
den 10 december; Nobeldagen
den 23 december; Drottningens födelsedag
juldagen

15.2.5 Nationell markering

Det finns goda skäl för att genom en allmän flaggdag uppmärksamma och högtidlighålla det samiska folket. Samerna intar i egenkap av landets urfolk en särställning. Den samiska kulturen är en viktig del av Sveriges kulturarv. Genom allmän flaggning synliggörs det samiska folket även utanför det traditionella kärnområdet. En sådan allmän flaggdag bör införas.

Det finns flera möjligheter då det är lämpligt att uppmärksamma det samiska folket och samhället genom flaggning, t.ex. Sametinget som en del av det samiska och svenska folkstyret och den internationella urfolksdagen den 9 augusti.

Som allmän flaggdag föreslår jag dock att den 6 februari införs som samefolkets dag genom ändring i förordningen om allmänna flaggdagar. Dagen och flaggan har också ett betydelsefullt symbolvärde för hela det samiska folket i fyra länder. Myndigheter och offentliga organ bör uppmuntras att även använda den samiska flaggan tillsammans med den svenska flaggan, där riksdag och regering på ett naturligt sätt går i spetsen. Det bör vila på Sametinget att ge närmare riktlinjer för den samiska flaggans användning.

15.3 Skyltning på samiska och samiska ortnamn i postnummersystemet

15.3.1 Skyltning

Mitt förslag:

Vägverket bör ges i uppdrag och vid behov finansiella möjligheter att intensivt arbeta med skyltning av samiska ortnamn.

Statliga myndigheter, förvaltningar och bolag som i sin verksamhet har inslag av skyltning och utmärkning uppmanas att använda existerande fastställda samiska namn.

Utredningen har vid sina kommunbesök efterfrågat inställningen till vägskytning och annan utmärkning på samiska. Överlag visades ett positivt intresse. I några fall framfördes att det kunde öka orters "exotism" och marknadsföringsvärde för besöksnäringen!

I Norge har enskilda kommuner valt att synliggöra den samiska närvaron genom att införa även det samiska namnet som officiell kommunbetäckning jämsides med det norska namnet. Som exempel kan nämnas Tromsø fylkeskommun/ Romssa fylkkasuohkan.

Det har påbörjats ett arbete med vägskytning framför allt efter de större riksvägarna på samiska, finska och svenska. Detta gäller i den norra s.k. vägregionen. Till utredningen har framkommit synpunkter att arbetet går sakta och att felstavningar uppstår. I det sydsamiska området har arbetet inte påbörjats. Brister kan också noteras för anläggningar i fjällkedjan där utmärkning av ledmarkeringar och liknande inte anpassats efter god ortnamnsed. Namngivningen av nationalparker och naturreservat bör ses över och ändras till korrekta samiska benämningar. Naturvårdsverket med flera förvaltande organ har ett särskilt ansvar för detta.

Bestämmelserna i kulturminneslagen är tydliga vad gäller ortnamnsskytning och utmärkning (se avsnitt 12.4). Namn som godkänts för kartproduktion skall även i andra sammanhang användas i sin godkända form. Samiska ortnamn bör i större utsträckning användas parallellt med svenska ortnamn.

God ortnamnsed gäller även för kommunal verksamhet. Hän-syn skall tas till namn som förekommer på flera språk vid skyltning och utmärkning.

Offentliga skyltar av karaktären förvaltningars namn, informationstavlor, öppettider och liknande hör till myndighetens bemötande av den enskilde. Det är naturligtvis av värde för den samiskspråkige när texten även finns på samiska. I detta avseende vill jag särskilt nämna Jokkmokks kommun som ett gott exempel på praktiskt genomfört synliggörande av den samiska närvaron i kommunen. Kommunhus och andra allmänna lokaler har flerspråkiga skyltar och orienteringstavlor. Även kommunens hemsida med information och blanketter är flerspråkigt utformad för samiska behov. Det svenska Regeringskansliet kan inte idag erbjuda information på samiska över sin hemsida i motsats till den norska regeringsadministrationen.

Vad som sagts i detta avsnitt om skyltning m.m. gäller i allt väsentligt för de förhållanden där finska och meänkieli är minoritetsspråken.

15.3.2 Postorter

Mitt förslag:

Fastställda samiska ortnamn skall kunna användas som namn på postorter.

Regeringen ger närmare bestämmelser om detta.

Att kunna använda samiska ortnamn vid postförsändelser synliggör på ett praktiskt sätt det samiska språket och Sveriges levande kulturarv. Postnummersystemets viktigaste beståndsdel är den sifferserie som delar in landet i postnummerområden. Mitt förslag ändrar inte på detta förhållande. Postförordningen (1993:1709) föreskriver att den som tillhandahåller och förvaltar postnummersystemet skall vid ändringar av systemet främja god ortnamnsned. Enligt min bedömning faller det sig naturligt att samiska ortnamn som fastställts av Lantmäteriverket skall kunna ingå i Sveriges officiella postnummersystem på samma sätt som svenska namn, till exempel 981 33 Giron (Kiruna).

Vad som sagts i detta avsnitt om användningen om samiska ortnamn gäller i allt väsentligt för ortnamn på finska och meänkieli.

15.4 Översättning av författningar till samiska

Mitt förslag:

Författningar som särskilt rör samernas rättigheter och samisk kultur, språk och näringar bör översättas till samiska och framgå i officiellt författningsregister.

Regeringen ger närmare bestämmelser om detta.

Översättning av dokument i allmänhet som berör minoritetsfrågorna till samiska (och från engelska till svenska i vissa fall) är en angelägen fråga.² Jag vill dock i första hand peka på behovet av översättningar av författningar till samiska. Ett skäl är att översatta lagar, förordningar och föreskrifter bidrar till ökad rättssäkerhet i myndighetsutövningen. Översättningarna erbjuder en normgivande terminologi som motverkar onödiga missförstånd mellan den enskilde och myndigheten. De tjänar så att säga som administrativa verktyg. Av vikt är att den översatta lagstiftningen är lättillgänglig och att översättningen är godkänd samt förtecknad i officiellt författningsregister. Exempel på författningar är rennäringslagen, sametingslagen, jakt och fiskebestämmelser, minoritetslagstiftning etc. samt grundläggande lagstiftning som rör fri- och rättigheter, bl.a. i regeringsformen.

Redan Samerättsutredningen³ påtalade behov av att statliga myndigheters föreskrifter, allmänna råd och information i övrigt som huvudsakligen riktar sig till samer skall översättas till samiska. Frågan behandlades återigen i minoritetspolitiska propositionen⁴ där regeringen bedömde att författningar som särskilt rör de nationella minoriteternas rättigheter bör översättas till samiska, finska och meänkieli. Några initiativ har dock inte tagits varför Sverige fortfarande inte uppfyller kravet i minoritetsspråkskonventionens artikel 9.3. Av artikeln framgår att staterna kan förbinda sig att på landsdels- eller minoritetsspråk tillhandahålla de viktigaste lagtexterna och de texter som särskilt hänför sig till de personer som använder dessa språk, såvida dessa inte tillhandahålls på annat sätt.

Norge har valt att skriva in i sameloven att lagar och föreskrifter som är av särskilt intresse för hela eller delar av den samiska befolkningen skall översättas till samiska. Kungörelser från offentligt

² se delbetänkandet avsnitt 6.6

³ SOU 1989:41

⁴ prop. 1989/99:143

organ som särskilt riktar sig till hela eller delar av befolkningen i förvaltningsområdet skall ske på samiska och norska.

Den samiska språklagen i Finland stadgar att lagar och andra författningar m.m. som publiceras i Finlands författningssamling och som särskilt gäller samerna, även publiceras i översättning till samiska när statsrådet eller ministeriet i fråga så beslutar. Det samma gäller föreskrifter, anvisningar, beslut och tillkännagivanden som publiceras i ministeriernas och andra statliga myndigheters föreskriftssamlingar. Lagförslag och betänkanden behandlas på motsvarande sätt.

Mot bakgrund av det samiska behovet och myndigheternas behov av auktoritativa samiska författningstexter samt för att uppfylla Sveriges åtaganden enligt minoritetsspråkkonventionen bedömer jag översättning av vissa författningar som nödvändig. Departement och myndigheter bör skyndsamt upprätta en arbetsplan för detta syfte.

Vad som sagts i detta avsnitt om översättning av författningar till samiska gäller i allt väsentligt för de sverigefinska och tornedalska minoriteterna.

15.5 Medias möjligheter att främja samiska

Fria medier är en vital del i demokratin. I kartläggningen Minoriteternas medier⁵ konstateras att för de flesta minoriteter överhuvudtaget i Sverige har medier på det egna språket stor betydelse. De har viktiga funktioner för språk, kultur, debatt, nyhetsförmedling, information och för allmänna samhällsfrågor, även då de flesta i minoritetsgruppen behärskar svenska och använder svenska medier. I avsaknad av skrivna medier har radio och TV en viktig roll för tillgången till ett varierat och rikligt utbud på de nationella minoritetsspråken. De uppgifter som massmedier fullgör måste få genomslag för alla medborgare oavsett ursprung och värderingar. Minoritetsmedier som produceras i Sverige utgör en del av den svenska demokratin.

Medier förmedlar språket och har en självklar betydelse för användningen av samiska språket. Mediernas språk är inflytelserikt och viktigt för ett gott språkbruk. För många samer är medierna (läs etermedier) troligen den enda kontakt man har med samiska och särskilt med det offentligt använda samiska språket. Det saknas

⁵ Presstödsnämnden, Minoriteternas medier, september 2002.

för övrigt helt en samisk nyhetstidning som kan spegla och kritiskt granska det samiska samhället. Text-TV saknas också på samiska. Utbudet av massmedier framgår på annan plats i betänkandet (avsnitt 4). Önskemål om helt samiskspråkiga medier är dock inte utan problem. Skall alla kunna ta del och vara med och utveckla den samiska demokratin uppstår hinder om endast samiska används.

I nämnda kartläggning framförs att de nuvarande samiska medierna inte förmår leva upp till behoven i det samiska samhället. Genomgående har de samiska medierna små resurser för att klara sina omfattande och krävande uppgifter. De svenska public serviceföretagens TV- och radioredaktionerna har otillräckliga resurser i förhållande till sina uppdrag. Därtill tillkommer också kritik mot udda sändningstider (tillgängligheten) och ett slumpbetonat utbud som motverkar den funktion som förväntas av dem.

15.5.1 Skrivna medier och förslag på anpassat presstöd

Det samiska folket har inte samma möjlighet som det övriga svenska folket att själv påverka resurserna och mediautbudet. Den utglesade befolkningen medför ett fördyrat distributionssystem och upplagorna erbjuder ingen attraktiv annonsmarknad. Att skriva på samiska är dyrare än att skriva på svenska. Det kräver mer tidsåtgång och en högre språkkompetens, till del beroende på språkets normerande betydelse. För att nå framgång krävs också en spridning som når läsare över nationsgränserna. De nuvarande svenska presstödsreglerna är inte i ändamålsenliga för samisk press. Samernas kulturråd fördelar en smärre summa som stöd för två tidskrifter. Ett riktat och fungerande samiskt presstöd är därför nödvändigt. Samisk mediepolitik som den kommer till uttryck genom Samiskt parlamentariskt råd, framhåller ett medieutbud som kan gå tvärs över nationsgränserna.

Sverige har genom ratificeringen av minoritetskonventionerna åtagit sig att uppmuntra eller underlätta att minst en tidning grundas eller upprätthålles på samiska. I Sverige finns det emellertid inte någon dagstidning som ges ut på samiska. Detta förhållande har uppmärksammats av Europarådet som i beslut i juni 2003 rekommenderat svenska staten att uppmuntra eller stödja skapandet eller upprätthållandet av åtminstone en dagstidning på samiska.

Mot denna bakgrund har Presskommittén i januari 2006 framlagt förslag om ett modifierat driftstöd som tar hänsyn till även den del

av upplagan som sprids utanför landets gränser och att minst 25 procent av redaktionellt innehåll är skrivet på samiska.⁶

På grund av att antalet personer som talar samiska är förhållandevis få i vart och ett av de tre länderna Finland, Norge och Sverige föreslår Presstödkommittén att regeringen tillsammans med de övriga regeringarna bör pröva möjligheterna för de tre länderna att gemensamt underlätta utgivningen av gränsöverskridande dagstidningar på samiska. Det kan röra frågor om åtgärder för att minska kostnader för tryckning och distribution, men också möjligheterna att upprätthålla redaktionell bevakning i de tre länderna.

Jag bedömer att ett inledande arbete rörande Presskommitténs förslag om att underlätta gränsöverskridande tidningsverksamhet redan nu kan göras. Samnordiska lösningar förespråkas av Europarådet.

15.5.2 Etermedia och nytt sändningstillstånd

I särskilda sändningstillstånd meddelar regeringen riktlinjer för programföretagen i allmänhetens tjänst, Sveriges TV AB, Sveriges Radio AB och Sveriges utbildningsradio AB. Public service-företagen har ett stort ansvar för att sändningarna skall vara tillgängliga för alla som bor i Sverige och för att minoriteternas behov skall tillgodoses. I villkoren för sändningstillstånden anges att programföretagen är skyldiga att beakta språkliga och etniska minoriteters behov. ”Samiska, finska, meänkieli och romani chib skall inta en särställning.” Samtliga bolag har också i uppdrag att ta särskild hänsyn till de språkliga behoven hos barn som tillhör de språkliga eller etniska minoritetsgrupper.

Nuvarande sändningstillstånd för dessa public service-företag gäller till utgången av år 2006. Kommittén om radio och TV i allmänhetens tjänst redovisade i januari 2005 förslag till riktlinjer som skall gälla under den nya tillståndsperioden som börjar den 1 januari 2007.⁷ Regeringen väntas under våren 2006 återkomma till riksdagen med förslag till riktlinjer för kommande tillståndsbehov.

Det pågår med andra ord två betydelsefulla processer som rör vanliga massmedier och deras möjligheter att främja samiska språket. Riktlinjerna för ett nytt sändningstillstånd bör med skärpa ta

⁶ ”Mångfald och räckvidd”, SOU 2006:8.

⁷ ”Radio och TV i allmänhetens tjänst”, SOU 2005:1.

hänsyn till samiska barns och ungdomars behov av samiskspråkiga program.

Brist på ett varierat samiskspråkigt medieutbud för barn och ungdom är en negativ faktor i förmedlingen av språket. För att stärka samiska barns språkbehärskning har utbudet genom radio och TV en viktig kompletterande uppgift. Konkurrensen från svenska och engelska när det gäller barn- och ungdomskultur är stor. Det medför att det samiska språket hamnar i ett underläge i förmedling av aktuell ungdomskultur. Det behövs medvetna ansträngningar för att ge samiskan en plats i dessa sammanhang. Barn och ungdomar måste få se, höra och läsa samiska språket i den kultur de omges av. Betydelsen av att få tillgång till samiskan i attraktiva filmer, musik, video, Internet, radio, magasin och i aktuella ämnen etc. är viktigt. Bevarande och utveckling av det samiska språket förutsätter att barn och ungdomar har tillgång till samiskt utbud i radio och TV.

Digital och annan teknik för produktion och spridning öppnar samtidigt för nya möjligheter. Som exempel introducerade Sveriges Radio i januari 2006 en ny direktsänd samisk radiokanal över Internet. En utveckling av text-TV och valfria undertexter i TV/DVD etc. kan bli tillskott i språkförmedlingen.

16 Sveriges fortsatta arbete rörande nationella minoriteter

16.1 Ytterligare steg i utvecklandet av minoritetspolitiken

Som påpekats i avsnitt 2 är minoritetspolitiken inne i en pågående förändringsprocess som ännu inte fått sin slutliga utformning. Resultat kan utläsas av första etappens insatser och slutsatser kan dras av detta. I del- och slutbetänkandet lämnas förslag till linjedragningar för den minoritetspolitiska reformens andra etapp, som föreslås innehålla

- förbättringar och förtydliganden av nationell lagstiftning,
- en geografisk utvidgning av genomförandeåtgärder i förvaltningsområdena för finska och samiska språken och
- förslag till åtgärder för att bättre uppnå målen i den svenska minoritetspolitiken och därigenom förbättra implementeringen av konventionsåtagandena.

De föreslagna åtgärderna innebär det för samiska språkets del ett parallellt statushöjande, revitaliserande och synliggörande arbete på flera olika plan för att förbättra förutsättningarna för språkets fortlevnad.

De föreslagna linjedragningarna och det fortsatta arbetet kan illustreras med följande flödesschema där de viktigaste delarna i första etappen och de planerade etapperna presenteras i punktform.

Figur 1. Det successiva genomförandet av den minoritetspolitiska reformen

När det gäller den geografiska utvidgningen av förvaltningsområdena för samiska och finska kan det konstateras att förslagen innebär att ett stort antal nya kommuner tillkommer. Alla tillkommande kommuner i etapp 2 måste gå igenom den process som till viss del fortfarande pågår i nuvarande förvaltningsområde. De minoritetspolitiska åtgärderna måste ”mogna” och formis i respektive kommun genom att man finner lokala och regionala lösningar i samarbete med de nationella minoriteterna. Arbetet på den lokala nivån måste till stor del utgå från de nationella minoriteternas behov och förutsättningar. Det innebär att de nationella minoriteterna måste ges en aktiv roll i genomförandet. Erfarenheterna från Norrbottens län visar också att de nationella minoriteterna inte har

involverats i tillräcklig grad i arbetet. Enligt gjorda uppföljningar har t.ex. statliga och kommunala myndigheter endast i ca 5 procent av fallen använt sig av minoritetsorganisationer för att informera minoritetsmedborgare om de möjligheter som den nya lagstiftningen ger.¹ Organisationerna utgör ett effektivt sätt att få ut riktad information till personer som berörs och dessutom på respektive minoritetsspråk, vilket dessutom minskar kostnader för översättning och tolkning. Denna information är en förutsättning för att få i gång det minoritetspolitiska arbetet på lokal nivå. Detta innefattar även revitaliseringsarbete.

Jag är övertygad om att de nya tillkommande kommunerna kommer att ha goda förutsättningar för att hitta lösningar enskilt och i samarbete med andra kommuner eftersom man även kan bygga vidare på Norrbottenskommunernas erfarenheter. Samtidigt kommer kommunerna få stöd i arbetet genom att länsstyrelsen respektive Sametinget nu föreslås få ett samordningsansvar. Samordning kommer att underlätta kommunernas, myndigheternas och domstolarnas genomförande av reformen.

Det finns anledning att diskutera några av de förslag som lämnats i delbetänkandet för att belysa betydelsen för det fortsatta minoritetspolitiska arbetet.

16.2 Kunskapshöjande insatser

Min bedömning:

Den i delbetänkandet föreslagna informations- och utbildnings-satsningen kommer att underlätta och effektivisera genomförandet av etapp 2 i den minoritetspolitiska reformen.

Som påtalats i delbetänkandet är det ytterst angeläget att kunskaperna om de nationella minoriteterna och deras språk, Europarådets minoritetskonventioner och den svenska lagstiftningen rörande de nationella minoriteterna ökas på nationell, regional och lokal nivå i samhället.² Det är en grundförutsättning för att de beslutsfattare och tjänstemän på olika nivåer skall klara av att implementera konventionsåtagandena och den nationella lagstiftningen på avsett sätt. För att öka kunskaperna bland beslutsfattare, tjänstemän, majoritetsbefolkningen och även minoriteterna själva har

¹ se delbetänkandet avsnitt 4.5.3 figur 9

² se delbetänkandet avsnitt 6.6

jag i delbetänkandet därför föreslagit att en **3-årig nationell informations- och utbildningsatsning** genomförs.

Denna kunskapshöjande insats skulle ge de nya tillkommande kommunerna möjligheter att ge personalen kompetenshöjande utbildning, på ett helt annat sätt än de nuvarande förvaltningsområdeskommunerna haft. Detta kommer att effektivisera genomförandet av utvidgningen av förvaltningsområdena och kommunerna får en extra stimulans för att snabbt komma igång med det minoritetspolitiska arbetet.

För kommuner och myndigheter skulle detta konkret kunna innebära förmedlandet av t.ex. metodstöd i arbete med service på minoritetsspråket, personalens kompetenshöjning i minoritetsspråk, innehållet i Europarådets konventioner, fördjupade kunskaper om tvåspråkighet och tvåspråkighetsdidaktik etc.

De nationella minoriteternas egna kunskaper om Sveriges åtaganden enligt minoritetskonventionerna, den svenska minoritetsspråkslagstiftningen och möjligheter att revitalisera det egna språket skulle kunna förbättras. En minoritet som inte känner till sina rättigheter kan inte heller nyttja dessa rättigheter.

Som påpekats i delbetänkandet återstår mycket att göra när det gäller arbetet med information på respektive minoritetsspråk.³ De nationella minoriteterna skulle även kunna genomföra olika typer av insatser som på olika sätt främjar det språkbevarande arbetet inom minoritetsgrupperna, t.ex. tvåspråkighetsprojekt som riktar sig till föräldrar i syfte att stimulera och stärka barnens språkutveckling. Denna kunskapshöjande insats skulle kunna ge de nationella minoriteternas eget revitaliseringsarbete ytterligare styrka.

En allmän informationskampanj som riktar sig till allmänheten behövs också. Om majoritetsbefolkningen får bättre kunskap och förståelse för frågorna skulle sannolikt språkens ställning i majoritetssamhället höjas. Samtidigt skulle negativa attityder mot nationella minoriteter kunna motverkas.

Det är således viktigt att ett större anslag avsätts för denna informations- och utbildningsatsning så att den avsedda stimulans-effekten uppnås. Under år 1–2 skall det vara möjligt för kommuner, myndigheter, domstolar och organisationer som företräder nationella minoriteter att ansöka om medel för olika typer av informations- och utbildningsinsatser. Medlen skall sedan användas senast det tredje året.

³ se delbetänkandet avsnitt 6.6

Även det utåtriktade och uppsökande revitaliseringsarbetet som de samiska språkcentren skall bedriva bör kunna komma igång snabbare med den kunskaphöjande verksamheten. När det gäller de nationella minoriteterna är det t.ex. viktigt att omgående ta fram informationsmaterial rörande additiv tvåspråkighet och annat material rörande språkrevitalisering som riktar sig till föräldrar.

16.3 Uppföljning av den pågående minoritetspolitiska processen

Min bedömning:

En uppföljning av effekterna av etapp 2 av den minoritetspolitiska reformen bör göras senast efter fem år.

Europarådet har i sin granskning av svensk minoritetspolitik påtalat problemen med de bristande möjligheterna att följa upp och vidta effektiva åtgärder rörande nationella minoriteter.⁴ Det är givetvis inte godtagbart att Sverige skulle ha problem med att visa effekten av vidtagna åtgärder.

Det föreslagna nationella tillsynsansvaret innebär att den fortsatta uppföljningen av minoritetspolitiken kan förbättras genom att myndigheter ges ett tydligt ansvar för uppföljningen. Det är viktigt att länsstyrelsen respektive Sametinget i samråd finner arbetsformer som gör det möjligt att följa upp genomslaget av olika åtgärder och insatser som görs.

Det förhållandet att det idag inte går att avgöra hur många personer i respektive kommun som tillhör en nationell minoritet, försvårar bedömningen av hur stor efterfrågan kan tänkas bli på förskola och äldreomsorg på samiska respektive finska inom det utvidgade förvaltningsområdet. Det i sin tur innebär att det är svårt att avsätta medel för åtgärder där efterfrågans storlek är oviss. I delbetänkandet föreslogs därför att ett statsbidrag till respektive tillkommande kommun skulle beräknas på samma sätt som skett i Norrbottenskommunerna. Det innebär att ett visst fast belopp skulle utgå för respektive antal minoritetsspråk i respektive kommun och att en del av statsbidraget skulle baseras på antalet kommuninvånare.

⁴ Advisory Committee (2002) s 4; se även delbetänkandet avsnitt 5.2.2

Efter genomförandet av etapp 2 bör en utvärdering göras för att avgöra hur långt genomförandet har kommit och om ytterligare reforminsatser kan anses vara motiverade. Utvärderingen bör göras efter det att fyra år förflutit efter ikraftträdandet, dvs. efter det att etapp 2 påbörjats, och senast fem år från ikraftträdandet. Erfarenheterna från Norrbottens län visar att det kan ta tid innan kommunerna funnit lämpliga arbetsformer och innan de lokala minoritetspolitiska behoven är klarlagda. Det har även tagit tid att få systemet att fungera så pass bra att de nationella minoriteterna verkligen kan nyttja de rättigheter som minoritetsspråkslagarna skall garantera.

Den utvärdering som görs bör ta ställning till om vidtagna åtgärder visat sig vara tillräckliga för att uppfylla åtagandena i minoritetskonventionerna och om revitaliseringsarbetet fått de förutsättningar som krävs. Frågan om nationellt tillsynsansvar bör också bli föremål för utvärdering för att se om den avsedda effekten uppnåtts och om dimensioneringen varit tillräcklig.

Efter fyra år bör det finnas goda förutsättningar att bedöma hur stor efterfrågan på tjänster kan tänkas bli i framtiden. Efterfrågan i Norrbotten har, i vart fall delvis, varit låg därför att förvaltningsmyndigheterna inte kunnat erbjuda den service lagen avsett. En utvärdering efter andra etappen slutskede får utvisa vilka ytterligare åtgärder som behöver vidtas samt hur stora de fortlöpande merkostnaderna kan tänkas bli.

De nuvarande kommunerna inom förvaltningsområdena för samiska, finska och meänkieli bör ta tillfället i akt under den informations- och utbildningsinsats som föreslås och genom kompetenshöjande insatser förbättra förutsättningarna för att uppfylla lagens krav. När den andra etappen av den minoritetspolitiska reformen gått till ända, bör även första etappens kommuner ingå i utvärderingen.

En utvärdering efter andra etappen bör även ta ställning till om det kan finnas ytterligare kommuner som kan tänkas vilja eller behöva ingå i förvaltningsområdena. Detta rör för samiskans del i vart fall återstående kommuner i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Västernorrlands län.

Utvärderingen bör även omfatta en uppföljning av det påbörjade revitaliseringsarbetet rörande samiska för att avgöra om arbetet behöver förstärkas ytterligare inom det sydsamiska området samt överväga hur revitaliseringsarbetet kan utökas till det traditionella nord- och lulesamiska området.

Resultaten från utvärderingen bör kunna ge tillräckligt underlag för de övervägande som sedan görs rörande det fortsatta minoritetspolitiska arbetet.

16.4 Överväga utvidgat åtagande och högre servicegrad

Det återstår en rad minoritetspolitiska frågor som tagits upp av samer och sverigefinnar i samband med att enskildas språkliga behov och förutsättningar kartlagts. Tillgodoseendet av dessa behov som enskilda och även företrädare för samer och sverigefinnar givit uttryck för, innebär eller skulle kunna innebära ett utvidgat åtagande enligt Europarådets minoritetsspråkskonvention. Varje undertecknande stat väljer själv vilken nivå på åtagandena man önskar åta sig enligt konventionen.⁵ En stat kan även efter ratifikationen meddela Europarådet att man höjer sitt åtagande i en artikel.⁶

Att föreslå åtgärder som går utöver Sveriges nuvarande åtaganden enligt minoritetskonventionerna ligger utanför mitt uppdrag. Det är dock viktigt att en fortsatt diskussion förs rörande de behov som samer och sverigefinnar uttalat och att frågorna hanteras i det fortsatta arbetet. En del av frågorna bör i vart fall utredas närmare inför de ställningstaganden som behöver göras inför en tredje etapp i den minoritetspolitiska reformen. Jag väljer därför att belysa frågorna för att underlätta det fortsatta arbetet. De behov som framkommer i vid kartläggningen av samers och sverigefinnars behov rör följande områden.

16.4.1 Utbildningsväsendet

Som påpekats i avsnitt 13 uttrycker enskilda samer och sverigefinnar samt företrädare för dessa grupper att nuvarande åtagande inte räcker för att barn och ungdomar skall ges möjlighet att tillägna sig minoritetsspråket i tillräcklig grad. För att språkens fortlevnad skall kunna garanteras skulle en lagstadgad rätt till undervisning på minoritetsspråket krävas. Ett sådant åtagande inom förskolan och grundskolan skulle motsvara ett högre åtagande enligt artikel 8.a.,

⁵ se avsnitt 5.13 ovan

⁶ Artikel 3.2: "En part får när som helst meddela generalsekreteraren att den åtar sig de förpliktelser som följer av bestämmelserna i varje annan punkt i stadgan som inte redan har angetts i dess ratifikations-, godtagande- eller godkännandeinstrument eller att den avser tillämpa punkten 1 i denna artikel på andra landsdels- eller minoritetsspråk eller på andra officiella språk som används mindre allmänt inom hela eller en del av dess territorium."

8.b. och 8.c. i minoritetsspråkskonventionen. En lagstadgad rätt kan givetvis införas även utan att detta kommer till uttryck i Sveriges ratifikation. Det naturliga vore dock att en sådan reglering även kom till uttryck i konventionsåtagandet. Som föreslagits i avsnitt 13.6.3 bör införandet av ett bevarandeprogram för de nationella minoritetsspråken inom utbildningsväsendet utredas.

16.4.2 Hälsa- och sjukvården

Både samer och sverigefinnar har framfört att offentlig service på det egna minoritetsspråket behövs inom hälso- och sjukvården. Rätten att få använda minoritetsspråket finns inte idag inom förvaltningsområdet. Däremot omfattas äldreomsorgen. När det gäller vård och omsorg av äldre kan det ibland vara svårt att inom olika verksamheter tydligt ange gränsen mellan äldreomsorg och hälso- och sjukvård. Huvudmannaskapet och omsorgens innehåll kan variera.

Hälften av alla samer som fyllde i enkätundersökningen och hela 90 procent av sverigefinnarna ansåg att det är viktigt att kunna använda minoritetsspråket inom hälso- och sjukvården.⁷ Av sverigefinnarna uppgav även 38 procent av alla svarande att de behövde hjälp på t.ex. vårdcentralen på grund av språket och 8 procent av dem som behöver hjälp angav att det inte får någon sådan hjälp.

Det bör även påpekas att den sverigefinska gruppen dessutom är överrepresenterad när det gäller psykisk och fysisk ohälsa enligt Folkhälsoinstitutets undersökningar.⁸ Kartläggningen visar att sverigefinländarnas⁹ fysiska hälsa är signifikant sämre än den svenskfödda befolkningens och att den dåliga psykiska hälsan kan utläsas bl.a. i de extremt höga självmordstalen¹⁰ och även den höga andelen personer som fått psykiatrisk vård. En anledning till de alarmerande siffrorna har ansetts vara bristen på finskspråkig psykiatrisk vård och sverigefinnars motvilja att söka hjälp i tid.¹¹

Det är oerhört viktigt att kunna använda det egna språket i situationer då man är utsatt på olika sätt. Att inte kunna uttrycka sig

⁷ För samer se avsnitt 7 ovan, för sverigefinnar se avsnitt 9.5.2 och 9.5.3 i delbetänkandet

⁸ Folkhälsoinstitutet: "Födelselandets betydelse – en rapport om hälsan hos olika invandrargrupper" (2002)

⁹ sverigefinländare – se definition i avsnitt 2.2 ovan

¹⁰ Enligt Folkhälsoinstitutet var självmordsantalet för svenskfödda män 38 självmord per 100 000 invånare, medan motsvarande siffra för Finlandfödda män var 71.

¹¹ Esko Melakari: "Finskan – ett svenskt språk – En kartläggning av finska språkets ställning i det svenska samhället i början av 2000-talet" (2003) s 98–

fullt ut eller kunna förklara i tillräcklig grad kan innebära att den enskildes behandling blir lidande. En fråga som särskilt lyfts fram är dementas situation som upplevs som särskilt besvärlig. Det är inte ovanligt att demensen medför att det senast inlärd språket går förlorat och att individen inte längre kan göra sig förstådd på svenska. I den utsatta situationen kan minoritetsspråkig vård och omsorg vara av avgörande betydelse för den dementes välbefinnande och fortsatta sjukdomsförlopp. Om individen även förlorar möjligheten att göra sig förstådd på det enda kvarvarande språket, kan sjukdomsförloppen accelerera ännu fortare, samtidigt som livskvaliteten försämras.

Ett annat område där den enskilde är särskilt utsatt är inom vård som rör psykisk hälsa eller missbruksproblem. För att kunna få vård och hjälp måste kanske vården ges på den enskildes minoritetsspråk eftersom detta kan vara hans eller hennes emotionella språk. När det gäller kurativ behandling är det även viktigt att den behandlande personalen har rätt kulturell kompetens för att kunna förstå den enskildes situation fullt ut. Som anförts i avsnitt 13.5.4 har behov av mer skolhälsovård på samiska framförts av rektorer. Ett stort behov av barn- och ungdomspsykiatrisk verksamhet finns även på finska.

I Finland har finska social- och hälsovårdsministeriet arbetat för att förbättra social- och hälsovård ur en språksynvinkel eftersom bl.a. samer har rätt till hälso- och sjukvård på det egna språket i norra Finland och motsvarande rätt finns i s.k. tvåspråkiga kommuner. I en rapport skriver ministeriet:

Diskussionen om att trygga servicen på eget språk bör vidga sin synvinkel, som hittills närmast har beaktat rätten att använda och bli betjänad på eget språk. Det handlar också om att tjänsterna är effektiva och ekonomiska – här spelar kommuniceringssvårigheter en stor roll. Å andra sidan kan man ifrågasätta ett verksamhetsätt där personer, som är sjuka eller i svårigheter, belastas ytterligare genom att man agerar gentemot dem på ett främmande språk.

Man kan således anföra argument för att hälso- och sjukvård på det egna språket kan "löna sig" ekonomiskt för samhället. Det allra viktigaste är dock att alla bemöts med respekt, humanitet och värdighet inom hälso- och sjukvården och att detta kan innefatta vård på det egna språket. Mot denna bakgrund anser jag att regeringen bör överväga möjligheterna att åta sig en skyldighet att erbjuda

hälso- och sjukvård på samiska, finska och meänkieli inom förvaltningsområdena i enlighet med:

Artikel 13.2.c minoritetsspråkskonventionen

I fråga om ekonomisk och social verksamhet förbinder sig parterna i den utsträckning de offentliga myndigheterna är behöriga inom territorier där landsdels- eller minoritetsspråk används, inom rimliga gränser, till följande:

c) att tillse att i social omsorg vid institutioner såsom sjukhus, pensionärshem och vårdhem möjlighet erbjuds att på deras eget språk ta emot och behandla personer, som använder ett landsdels- eller minoritetsspråk och som är i behov av vård på grund av ohälsa, hög ålder eller annan orsak.

Det är uppenbart att detta är ett av de områden där enskilda samer och sverigefinnar upplever att de har mest behov av offentlig service på det egna språket. Möjligheterna och förutsättningarna att genomföra en sådan förändring bör därför undersökas närmare.

16.4.3 Skriftlighet i myndighetsärenden

En fråga som lyfts fram av Sametinget är den brist det idag utgör att inte ha rätt till skriftligt svar på samiska i myndighetsärenden. I sådana ärenden är myndigheten eller domstolen endast skyldig att lämna muntligt svar på minoritetsspråket om den enskilde begär det (2 § lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar).

Enligt Sametinget förutsätter en officiell användning av språket att språket kan användas skriftligt. Den bristande skriftligheten medför, enligt Sametingets språkexperter, att en enskild inte kan få sitt ärende hanterat fullt ut på samiska och ärendehandläggningen "haltar" därmed.

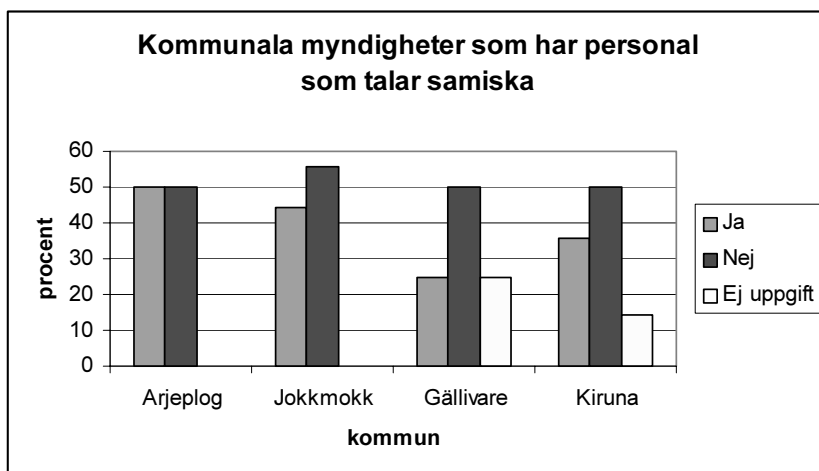
Sametinget anför att de flesta myndigheter inom förvaltningsområdet idag saknar personal med kunskaper i samiska. De uppföljningar som gjorts av tillämpningen i Norrbottens län bekräftar denna bild.¹² Detta begränsar enskildas möjligheter att faktiskt använda sig av minoritetsspråket på sätt som lagstiftaren avsett. Andelen kommunala myndigheter med personal som behärskar samiska i förvaltningsområdets kommuner framgår av figur 2.

I den kommun där läget är bäst, Arjeplog, har endast 50 procent av de kommunala myndigheterna någon i personalen som talar samiska.

¹² Elenius (2004); se även avsnitt 5.4 ovan och avsnitt 4.5 i delbetänkandet

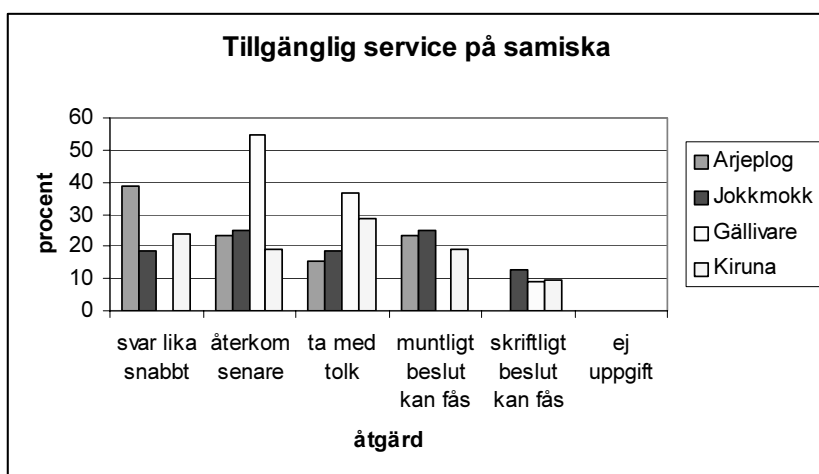
För Gällivare kommun är resultatet mycket lågt, endast 25 procent av de kommunala myndigheterna har någon som talar samiska.

Figur 2. Tabellen bygger Lars Elenius resultat, tabell 20, Elenius (2004)

Möjligheterna att använda minoritetsspråken inom förvaltningsområdet nyanseras ytterligare om man jämför språkkunskaperna på kommunal nivå med Elenius resultat rörande servicegrad på respektive språk.

Figur 3. Tabellen bygger Lars Elenius resultat, tabell 22, Elenius (2004)

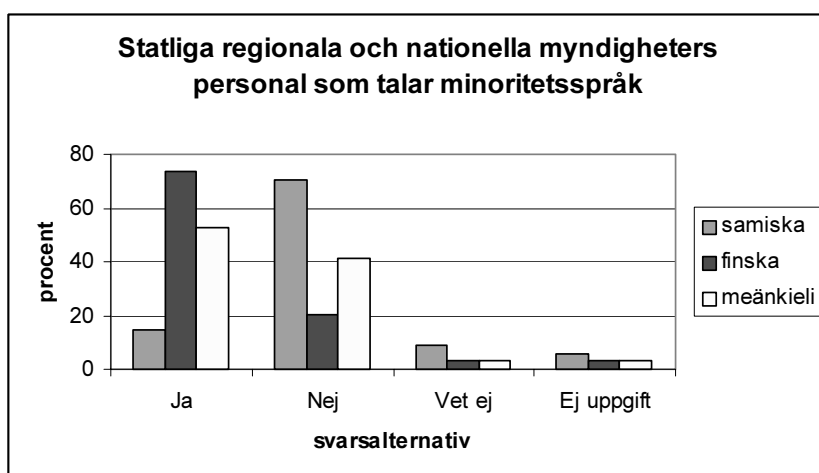
Det finns en tydlig koppling mellan språkkunnig personal och möjligheten att ge den service som minoritetsspråklagarna föreskriver. Enligt lagen om rätt att använda samiska skall muntligt svar kunna lämnas på samiska i frågor som rör myndighetsutövning. Notera att det av Elenius siffror inte framgår om det är frågan om specifikt myndighetsutövning. Sannolikt rör det sig om service i allmänhet. Resultaten måste tolkas med beaktande av detta. Notera också att möjligheten för enskilda att få ett skriftligt svar på minoritetsspråken finns bland Elenius svarsalternativ. Det finns tydligen möjlighet att få ett skriftligt beslut på minoritetsspråk, vilket är mycket glädjande. ”Muntligt beslut”¹³ kan, enligt Elenius resultat, lämnas i 25 procent av fallen i Jokkmokks kommun, 23 procent i Arjeplogs kommun, samt 19 procent i Kiruna kommun. I Gällivare kommun kan sådant beslut inte fås alls på samiska, enligt Elenius resultat.

I Arjeplogs kommun, där hälften av de kommunala myndigheterna har någon som behärskar samiska, är servicegraden på samiska högst. Svar kan nämligen lämnas lika snabbt som på svenska i 38,5 procent av fallen. Allra sämst verkar servicen vara i Gällivare kommun där enskilda uppmanas att återkomma senare för att få svar (54 procent) och att ta med egen tolk för att få ärendet utträttat (36 procent)! Det åligger dock myndigheten att skaffa tolk, inte den enskilde. Förklaringen till att tjänstemän uppmanar enskilda att ta med tolk kan vara att de som svarat på Elenius enkätundersökning inte har haft tillräckliga kunskaper rörande kommunens skyldigheter enligt minoritetsspråklagarna. De beskrivna resultaten är så nedslående att den kommunala servicen knappast kan anses uppfylla lagens krav på service på samiska.

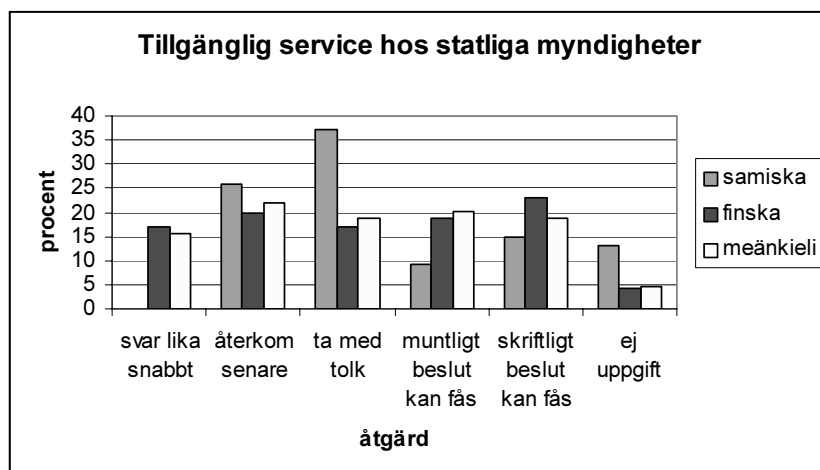
För statliga myndigheters del ser läget ännu sämre ut för språkkunskaper i samiska. Endast 14 procent av myndigheterna har personal som talar samiska. Den tillgängliga servicen på samiska blir därmed också lidande. ”Muntligt beslut” på samiska kan endast ges i 9 procent av fallen och ett ärende kan över huvud taget inte utträttas lika snabbt som på svenska. I 25 procent av fallen uppmanas enskilda att återkomma senare och i 37 procent av fallen måste egen tolk tas med om man vill få ärendet utträttat omgående.

¹³ Sannolikt avser Elenius muntlig översättning av ett skriftligt beslut.

Figur 4. Tabellen bygger Lars Elenius resultat, tabell 20, Elenius (2004)

Figur 5. Tabellen bygger Lars Elenius resultat, tabell 20, Elenius (2004)

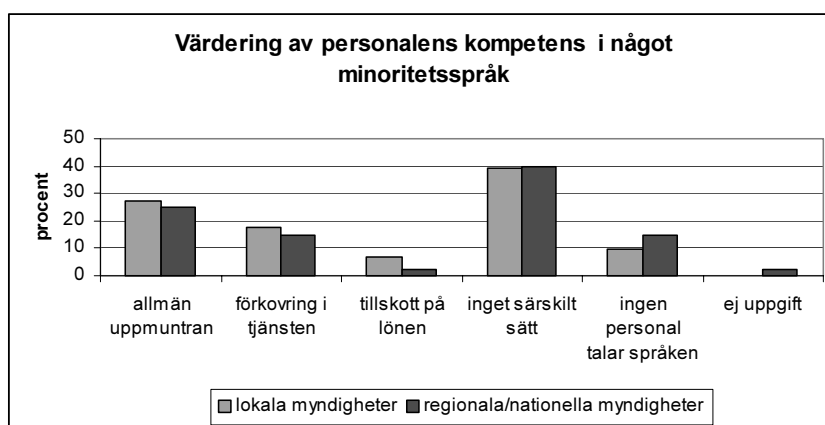

Det finns således fog för Sametingets påstående att kommunala och statliga myndigheter saknar språkkompetens. För att klara av de krav som lagen ställer måste rekrytering av ytterligare språkkunnig personal prioriteras. En annan lämplig åtgärd torde vara att koncentrera befintliga språkresurser på ett bättre sätt. Språklagarna ger möjligheter att förlägga minoritetsspråklig service till bestämda

platser och bestämda tider. Kvaliteten på den tillgängliga servicen skulle därmed kunna höjas avsevärt redan med befintliga resurser. Ingen enskild skall behöva återkomma senare eller ta med egen tolk för att få sitt ärende utrett. En sådan lösning kräver också att myndigheten är mycket tydlig med den information som går ut till allmänheten om tillgänglig service på minoritetsspråk.

Myndigheterna bör också överväga hur de på ett bättre sätt tar till vara personalens språkkunskaper. Elenius resultat visar tydligt att möjligheterna att uppmuntra personalens användning av minoritetsspråken i tjänsten kan ökas avsevärt.

Figur 6. Tabellen bygger Lars Elenius resultat, tabell 21, Elenius (2004)

Elenius konstaterar att viss uppmuntran av personalen i minoritetsspråkhänseende förekommer hos myndigheterna, men mycket mer skulle kunna göras. I 39 respektive 40 procent av fallen får personalen ingen som helst positiv uppmuntran att använda minoritetsspråk i arbetet. Allmän uppmuntran lämnas i 27 respektive 25 procent av fallen. Möjlighet till språkförkovring i tjänsten nämns av 17 respektive 15 procent av de tillfrågade myndigheterna. Tillskott på lönen verkar knappast användas. Det förekommer endast hos 6 procent av de lokala myndigheterna och 2 procent av de regionala/nationella myndigheterna. Uppenbarligen finns det ett antal underutnyttjade möjligheter för att öka dels personalens kunskaper i minoritetsspråk, dels ge anställda med sådan språkkompetens incitament och möjlighet att använda minoritetsspråket i tjänsten.

Slutsatsen blir att ambitionsnivån måste höjas avsevärt både inom kommunala och statliga myndigheter. Om krav på skriftlighet skulle ställas på myndigheterna, är det troligt att rekrytering av språkkunnig personal faktiskt skulle ske i större utsträckning. Samtidigt finns det anledning att tro att en sådan förändring skulle ta ett par eller några år att genomföra fullt ut.

Eftersom situationen inte är tillfredställande idag, måste åtgärder vidtas för att ens kunna leva upp till de krav som lagen ställt sedan år 2000. Jag bedömer att de nuvarande förvaltningsområdenas kommuner behöver höja sin ambitionsnivå avsevärt om ett nationellt tillsynsansvar införs, så som utredningen föreslagit i delbetänkandet.¹⁴ En tydligare och mer omfattande uppföljning kommer att strama upp arbetet. Om Sametinget ges tillsynsansvaret inom det samiska förvaltningsområdet kommer detta sannolikt att förbättra efterlevnaden. Sametinget har kompetens att bedöma kommunernas nuvarande tillämpning och de kan föreslå förbättringar.

Det finns även rättsäkerhetsaspekter som talar för att krav på skriftlighet införs. Om en muntlig översättning som lämnats till en enskild, i efterhand skulle visa sig vara felaktig på något sätt och detta föranleder en skada för den enskilde, är det nästan omöjligt för den enskilde att visa att myndigheten begått ett fel. Det kan innebära att statligt skadestånd inte kan utgå för fel eller försummelse vid myndighetsutövning.

Rättsäkerhetsaspekten har även tagits upp av Kamrarrätten i Stockholm som i sitt remissvar på delbetänkandet anförde följande:

Avslutningsvis vill kamrarrätten peka på de problem som kan uppkomma om en enskild part i efterhand menar att han/hon fått ett beslut eller en dom muntligt översatt på visst sätt, men denna översättning inte överensstämmer med vad som föreskrivs i det meddelande beslutet eller den meddelade domen. I en sådan situation aktualiseras frågan om huruvida en felaktig underrättelse om hur man överklagar har lämnats i enlighet med 6 a § förvaltningsprocesslagen (1971:291). Utan skriftlig översättning blir det svårt såväl för den enskilde att i förekommande fall visa att en felaktig underrättelse lämnats honom eller henne som för översättaren att visa att översättningen är riktig. Motsvarande situation kan tänkas uppstå om en enskild part menar att skälen för utgången i ett mål har översatts felaktigt och att han eller hon på grund härav avstått från att överklaga.

En tänkbar lösning på detta problem kunde vara att översättning av förelägganden, domar och beslut skall ske skriftligen i de fall en enskild klagande i domstol begär att ett minoritetsspråk skall användas.

¹⁴ se delbetänkandet avsnitt 6.5

Det vore även från principiella utgångspunkter den lämpligaste lösningen eftersom det skulle innebära likabehandling.¹⁵

Om ett skriftlighetskrav skulle införas, skulle det innebära att det samiska språket har fler och större möjligheter att utvecklas och på sikt bli ett samhällsbärande språk även i Sverige. Även detta talar för ett införande av skriftlighet. Jag anser därför att regeringen i det fortsatta arbetet behöver överväga en skärpning av nuvarande lagstiftning så att enskilda ges rätt att få skriftliga brev och beslut från kommunala och regionala förvaltningsmyndigheter. För domstolarnas del tror jag inte att skriftlighetskravet skulle innebära så stora förändringar eftersom man i allmänhet nyttjar tolkar och översättare och har väl uppbyggda rutiner för detta.

Under rådande förhållanden ute på fältet rörande den kompetens som nu förefaller finnas hos kommunerna i det samiska språket, bedömer jag dock att de idag är för tidigt att redan som en del av etapp 2 av den minoritetspolitiska reformen, föreslå krav på skriftlighet. Det är möjligt att ett krav på skriftlighet skulle kunna var möjligt att genomföra för finska och meänkieli redan nu, åtminstone ger Elenius resultat visst stöd för det. En sådan förändring bör dock ske samtidigt för samtliga språk.

Den språkliga kompetens som kommer att krävas för att klara av ett skriftlighetskrav i samiska måste först byggas upp på lokal och regional nivå. Jag föreslår därför att krav på skriftlighet bör införas under den tredje etappen av den minoritetspolitiska reformen. Det förbättrings- och kompetenshöjande arbete som skall genomföras under etapp 2 (den 3-åriga informations- och utbildningsinsatsen) ger goda förutsättningar för att **bygga upp den kompetens** som kommer att behövas. Det ger också ett visst utrymme att rekrytera ytterligare personal med språkkompetens, för sådan finns utan tvekan, och även ge befintlig personal möjligheter och incitament att förbättra sina språkkunskaper.

Ett införande av skriftlighetskrav skulle sannolikt även innebära ett förhöjt åtagande enligt artikel 10 i minoritetsspråkskonventionen, även om visst utrymme för skriftlighetskrav redan ges i artikel 10.1.a.iii som Sverige redan valt som åtagandenivå.

¹⁵ Yttrande, 26 september 2005, JU2005/4822/D

16.5 Behov att säkra högre kompetens i minoritetsspråken för framtiden

För att de nationella minoritetsspråken skall kunna fungera som levande och samhällsbärande språk (samiska, finska och meänkieli) i officiella sammanhang måste en högre språkliga kompetens säkras för framtiden. Det innebär bl.a. att det skall finnas möjlighet att studera dessa språk på högskola och universitet. Högre studier i språket är en förutsättning för att det skall vara möjligt att få fram lärare, tolkar och översättare i dessa språk. Alla dessa yrkeskategorier och flera till behövs för att kunna erbjuda samhällsservice på språken.

Sverige har åtagit sig att erbjuda utbildning på högskolenivå eller i vart fall avsätta resurser för samiska, finska och meänkieli enligt artikel 8.1.e.iii. minoritetsspråkskonventionen. I propositionen 1998/99:143 angav regeringen att den högre utbildningen och forskningen har bidragit till att skapa förutsättningar för ett långsiktigt bevarande och möjliggjort en utveckling av de nationella minoritetsspråken. Regeringen uttalade att det är väsentligt att universitetsutbildning och forskning i minoritetsspråk och om de nationella minoriteterna fortsätter och kan utvecklas. I första hand borde nuvarande utbildning och forskning i samiska, finska och meänkieli fortsätta.¹⁶

De nationella minoritetsspråken lever dock ett osäkert liv på högskolor och universitet. Som påtalats i avsnitt 6.1 har respektive högskola/universitet ansvar för sina kurser och de nationella minoritetsspråken konkurrerar med andra språk och andra ämnen. Respektive högskola eller universitet upplever sig knappast ha ett nationellt ansvar för respektive språks fortlevnad. Behovet av ett nationellt samordnat ansvar för de nationella minoritetsspråken på högskolenivå har lyfts fram ovan i avsnitt 6.1.

Finska språkets situation i högskolevärlden har försämrats, sedan finska språket erkändes som nationellt minoritetsspråk, på så sätt att Göteborgs och Lunds universitet inte längre erbjuder finska som ämne. Numera erbjuder även Mälardalens högskola finska, men institutionens framtid är ekonomiskt osäker.

För samiskans del är universitetsstudier i Umeå eller Uppsala enda sättet att skaffa sig högre språklig kompetens i samiska i Sverige. Enligt uppgift innebär de avsatta medlen att universiteten har stora svårigheter att kunna ge undervisning i samtliga tre varieteter av samiska. Uppsala universitet har i december 2005 beslutat att

¹⁶ prop 1998/99:143 s 60-

inte längre tillsätta ett halvtidslektorat i samiska, trots att institutionen klarat sig väl i de kvalitetsutvärderingar som gjorts. Detta kommer att innebära försämrade förutsättningar för att undervisa i samiska. Den ersättning som utgår till en institution för antalet utexaminerade studenter är också konstruerad så att det är svårt att ta in fler studenter på en kurs, även om intresse skulle finnas.

Förutsättningarna för att undervisa i nord-, lule- och sydsamiska behöver, enligt min mening, tryggas i Sverige, annars kan inte den nödvändiga språkliga kompetensen utvecklas på ett sådant sätt som krävs för att samiskan skall kunna revitaliseras. Mot bakgrund av den situation som samiskan befinner sig i, skulle antalet studenter i samiska, i alla varieteterna, på högre nivå behöva utökas avsevärt. Antalet vuxna med högre kunskaper i samiska är en viktig del av revitaliseringen av samiskan. I remissvaret på delbetänkandet skriver Umeå universitet, institutionen för samiska studier:

... högre utbildning i lule- och sydsamiska bör anordnas i ökad utsträckning. Detta är en grundförutsättning för att språkarbete i lule- och sydsamiska ska vara möjlig. Utan utbildade personer i lule- och sydsamiska finns inte heller förutsättningar för t.ex. produktion av läromedel. Det är en mycket stor brist på språkarbetare med god kompetens i både lule- och sydsamiska.¹⁷

Luleå tekniska universitet som har ett särskilt uppdrag att erbjuda grundskolläraryr utbildning i samiska, finska och meänkieli, har inte bedrivit någon undervisning de senaste åren. Detta uppges bero på att det saknas sökande till utbildningen. Samtidigt tycks inga rekryteringsansträngningar ha gjorts. Luleå tekniska universitet skriver i remissvaret på delbetänkandet att medel behöver tillskjutas för uppbyggnad av ett speciellt rekryterings- och utbildningsprojekt där landets lärosäten gemensamt arbetar i syfte att utveckla minoritetsspråksutbildning.¹⁸ Fråga uppstår då hur den kompetens som kommer att behövas för att få fram fler lärare med kompetens i dess språk skall kunna tryggas.

Skolverket har i den nyligen gjorda kartläggningen av utbildningssituationen påtalat att det inte finns någon samlad nationell strategi för hur utbildningar på högskolenivå i och på de nationella minoritetsspråken skall utvecklas. Skolverket föreslår att en strategi utarbetas och att detta även skulle kunna påverka möjligheterna att få fram fler lärare i minoritetsspråken.¹⁹

¹⁷ Yttrande, 6 okt 2005, JU2005/4822/D.

¹⁸ Yttrande, 3 okt 2005, JU 2005/4822/D

¹⁹ Skolverket (2005) s 64-65

Som påtalats i avsnitt 6 är det av yttersta vikt att en samlat grepp tas om dessa frågor och att en helhetslösning utarbetas för att ge de nationella minoritetsspråken förutsättningar att fortleva. En nationell strategi behöver utarbetas och förbättringar behöver göras så att språkkompetensen i de nationella minoritetsspråken kan byggas upp och utvecklas. Små språk har andra förutsättningar inom högskolan än stora språk eller populära språk. För de nationella minoritetsspråken har dock Sverige ett folkrättsligt ansvar och detta inkluderar högskolans möjligheter att främja språken. Detta kan innebära att särskilda medel behöver avsättas eller öronmärkas för just dessa språk och att vissa universitet eller högskolor får specifika uppdrag rörande de nationella minoritetsspråken.

För att rekrytera fler studenter behöver kurserna i samiska, finska och meänkieli sannolikt marknadsföras bättre. Jag bedömer att intresset för samiskan kommer att öka om statliga och andra satsningar på revitalisering kommer i gång. Det föreslagna nätverksarbetet mellan Sametinget och universiteten kan även ingjuta mod i studenterna att det finns en yrkesframtid inom det samiska språk- eller utbildningsväsendet. Genom tillsättandet av en samisk studievägledare kan även fler elever få bättre information om de möjligheter som finns till studier och framtida yrkesmöjligheter inom det samiska.

I det fortsatta minoritetspolitiska arbetet behöver därför frågan om högskolans och universitets uppdrag rörande nationella minoriteter ses över, liksom behovet och möjligheterna att trygga tolk-, översättar- och lärarkompetensen.

16.6 Övriga frågor

16.6.1 Kartläggning av behoven för meänkieli, romani chib och jiddisch

Min bedömning:

Regeringen bör se till att de språkliga behov som finns hos tornedalingar, romer och judar i Sverige också kartläggs.

Utredningens uppdrag har varit att ta reda på de behov som samer och sverigefinnar har i förhållande till en utvidgning av nuvarande förvaltningsområden och behovet av andra åtgärder. Regeringens initiativ att tillsätta en utredning har fått ett mycket positivt be-

mötande hos samer och sverigefinnar som utredningen träffat. Behovet att kartlägga behoven har varit stort. Samtidigt är även förväntningarna för att förändringar skall ske som en följd av detta arbete högt uppsatta.

Någon kartläggning av enskildas faktiska behov på det språkliga området gjordes inte arbetet med den nuvarande minoritets-språkslagstiftningen. Utgångspunkten blev då inte heller åtgärder som grupperna själva kanske anser som viktigast för att språken skall fortleva i Sverige. Detta kartläggningsarbete har nu gjorts rörande samer och sverigefinnar inom de ramar som utredningens direktiv har givit. Det fortsatta minoritetsarbetet bör utgå från de behov som grupperna ger uttryck för. Ett sådant förhållningssätt vore i linje med målsättningen i den svenska minoritetspolitiken att grupperna skall ges inflytande i frågor som berör dem.

Som utredare vill jag påpeka att det är ytterst viktigt att regeringen även undersöker och låter kartlägga de språkliga behov som finns hos tornedalingar, romer och judar i Sverige. Under utredningens arbete har det framkommit att det finns en rad behov på det språkliga området för dessa grupper. Även Europarådet har i sin granskning av Sveriges implementering av minoritetskonventionerna efterlyst åtgärder för att förbättra situationen för meänkieli, romani chib och jiddisch. En del av problemen är likartade de som finns för samer och sverigefinnar. Precis som för samiskan och finskan kommer det att behöva vidtas åtgärder bl.a. för att komma till rätta med bristen på läromedel på minoritetsspråket, bristen på lärare som kan undervisa i och på minoritetsspråket. För meänkielis del är dessutom flera av problemen inom förvaltningsområdena desamma som för samiska och finska. De generella förslag som utredningen föreslår rörande bl.a. nationellt tillsynsansvar kommer även att gynna de meänkielitalande inom förvaltningsområdet för meänkieli.

Det bör också påpekas att Ombudsmannen mot etnisk diskriminering i sitt remissvar på delbetänkandet tagit upp frågan om inrättandet av ett förvaltningsområde för romer.²⁰

²⁰ Yttrande, 29 september 2005, JU2005/4822/D

16.6.2 Finlandssvenskarna och ramkonventionen

Min bedömning:

Finlandssvenskarnas status i förhållande till ramkonventionen bör redas ut.

Från sverigefinskt håll har frågan om finlandssvenskarnas status i förhållande till ramkonventionen tagits upp.²¹ Finlandssvenskarnas Riksförbund i Sverige, FRIS, har även uppvaktat utredningen i denna fråga.²²

FRIS anser att deras krav om en **sverigefinländsk minoritet** bestående av två språkgrupper inte har tillgodosetts och att detta lett till problem för gruppen:

Vi visade klart och tydligt redan 1999 att beslutet inte var väl genomtänkt när det gällde vår grupps status och den uppenbara skillnaden i hanteringen visavi den sverigefinska. I dag kan vi se resultatet av detta. Sverigefinlandssvenskarnas bidrag administreras av Integrationsverket medan sverigefinnarnas bidrag administreras genom Justitiedepartementet. Vi finner det på gränsen till absurt att den ena språkgruppen med rötterna i Finland ses som en invandrargrupp och den andra genom beslutet om nationella minoriteter ses som en svensk grupp. Att officiellt bli betraktad som en nationell minoritet innebär att man från statsmaktens sida betraktar en grupp som tillhörande till nationen, med andra ord som varande svenskar, och inte längre som invandrare.

FRIS menar att beslutet gällande nationella minoriteter från 1999 bör ändras sålunda att det fastställs att det finns en nationell minoritetsgrupp av **sverigefinländare**. Vidare bör det förändrade beslutet innebära att den sverigefinländska nationella minoritetsgruppen konstateras bestå av två undergrupper där den ena har finska som modersmål och den andra svenska. FRIS grundar sina krav på det som statueras i Europarådets ramkonvention för skydd av nationella minoriteter. I denna markeras särskilt fem punkter som en grupp bör uppfylla för att kunna kräva minoritetsstatus:

²¹ Med termen "*sverigefinländare*" avses både finskspråkiga och svenskspråkiga personer som flyttat till Sverige från Finland. Med "*sverigefinnar*" avses i Sverige varaktigt boende personer som talar finska och ättlingar till dessa. Med "*finlandssvenskar*" avses personer boende i Finland som har svenska som modersmål, samt även personer med svenska som modersmål som flyttat till Sverige från Finland och deras ättlingar. Endast sverigefinnar har erkänts som nationell minoritet i Sverige. Av tillgänglig befolkningsstatistik kan man inte utläsa hur många av sverigefinländarna som är sverigefinnar. Antalet finlandssvenskar bland sverigefinländarna uppskattas dock till ca 100 000 personer. Problematiken beskrivs närmare i avsnitt 8.2 av delbetänkandet.

²² Skrivelse från FRIS till utredningen, 3 nov 2005

Gruppen

- bör ha en uttalad samhörighet
- är inte till antalet i dominerande ställning till resten av befolkningen
- har en traditionell, religiös, etnisk och/eller kulturell särart
- har historiska band till landet där man verkar
- har en självidentifikation där både individerna och gruppen som helhet vill behålla sin särart.

Enligt FRIS:s mening råder det inget tvivel om att sverigefinlandsvenskarna på samtliga punkter uppfyller de krav som ställs i ramkonventionen:

Vidare kan vi se att det i Ramkonventionen inte ställs några krav på att en minoritet bör ha ett annat modersmål än majoritetsbefolkningen och att vi därmed i enlighet med densamma bör kunna uppnå status som nationell minoritet tillsammans med de finskspråkiga sverigefinlän-darna. Vi menar därför att vårt krav att beslutet gällande nationella minoriteter från år 1999 bör ändras i enlighet med vad som ovan framställs.

Företrädare för sverigefinnar har ställt sig positiva den lösning som FRIS förordar. Som utredare vill jag även påpeka att situationen idag försvåras av att det i befolkningsstatistiken inte går att särskilja om personer födda i Finland har finska eller svenska som modersmål. Det innebär att det är oklart hur stor andel av sverigefinlän-darna idag är sverigefinnar. Den statistiska problematiken har beskrivits närmare i avsnitt 8.2 i delbetänkandet.

Frågan om finlandsvenskarnas status bör, enligt min mening, redas ut. Den naturliga samhörigheten till den sverigefinska gruppen skulle också tala för att finlandssvenskarna i Sverige skulle utgöra en del av samma minoritet.

17 Konsekvenser av förslagen

17.1 Minoritetspolitiken – ett politiskt reformområde

Min bedömning:

Förslagen i etapp 2 av den minoritetspolitiska reformen innebär en fortsatt anpassning för att uppfylla de krav som ställs på Sverige enligt Europarådets minoritetskonventioner. Anpassningen innebär en extra reforminsats med särskilt finansieringsbehov under en övergående period. När anpassningen och kompetenshöjande insatser genomförts bedöms de fortsatta merkostnaderna vara betydligt mindre.

Mitt förslag:

Riktade statsbidrag bör utgå under etapp 2 (under fyra år från ikraftträdandet av ny lagstiftning) till kommuner och landsting för de merkostnader som tillkommer med anledning av utredningens förslag.

En utvärdering av genomförandet och behovet av eventuella ytterligare insatser skall ske senast fem år efter ikraftträdandet av föreslagen lagstiftning. Utvärderingen bör ligga till grund för bedömning av samhällets fortsatta merkostnader.

De åtgärder som föreslås i etapp 2 av den minoritetspolitiska reformen utgör en ytterligare anpassning för att Sverige på ett bättre sätt skall kunna leva upp till de krav på implementering som ställs enligt Europarådets minoritetsspråkskonventioner. De åtgärder som tidigare vidtagits under etapp 1 har inte varit tillräckliga, vilket även påpekats av Europarådet. Erfarenheterna från etapp 1 visar också att ambitionsnivån varit låg på många håll och det minoritetspolitiska arbetet fortskridit långsamt. Därför behöver arbetet påskyndas.

På sikt kommer även detta regelverk ses som en naturlig del av samhällets åtaganden gentemot medborgarna och ett led i arbetet med de mänskliga rättigheterna. På samma sätt som alla offentliga organ i sin verksamhet har att beakta rättigheter som baseras på t.ex. barnkonventionen eller andra konventioner för mänskliga rättigheter, skall även minoritetsrättigheter beaktas. För genomförande av sådana grundläggande rättigheter i samhället utgår i allmänhet inga särskilda statsmedel till kommuner eller myndigheter. Däremot förekommer olika typer av satsningar för att göra allmänheten medveten om olika rättighetsregelverk och att förbättra myndigheters kunskaper i dessa frågor. Stödande insatser kan också behövas för att utarbeta arbetsätt ute på fältet som gör det möjligt att bättre tillgodose sådana rättigheter.

Som påtalats i delbetänkandet och i detta slutbetänkande behövs det satsningar som ökar kunskaperna om de nationella minoriteterna och minoritetsrättigheter. Det är också nödvändigt att finna arbetsformer på det nationella, regionala och lokala planet som gör det möjligt att förverkliga minoritetsrättigheter och även intentionerna i minoritetspolitiken. Förstärkta satsningar behövs för att genomföra den anpassning som krävs ute på fältet och även för att få fart på det minoritetspolitiska arbetet. Detta arbete måste komma i gång omgående om starkt hotade minoritetsspråk, såsom sydsamiska, skall ha en chans att återvinna mark. Samordnade insatser krävs för att förstärka effekten i de insatser som görs för att revitalisera sydsamiskan.

Dagens anslagspost för minoritetspolitiken i statsbudget är mycket liten. Uppföljningarna av minoritetspolitiken visar att förverkligandet av reformen blivit lidande med anledning av detta. Språkforskare påpekar i rapport till konstitutionsutskottet att det är uppenbart att medel skulle krävas eller behöva omdisponeras om minoritetspolitikens intentioner verkligen skulle genomföras. Om man t.ex. gav utförlig information om och genomförde utbildning i och på minoritetsspråk samt bedrev lärarutbildning på det sätt och i den utsträckning som regelverket förutsätter, skulle omdisponeringar inom de anslag som stat och kommuner anvisar för utbildning behöva ske. Deras slutsats är att en allvarlig diskussion om minoritetspolitikens övergripande ekonomi behöver komma till stånd. En sådan diskussion behöver baseras på en seriös ekonomisk

analys som tar hänsyn till vilka kostnader som uppstår om minoritetspolitikens språkliga och kulturella mål skall uppfyllas.¹

Eftersom ambitionsnivån behöver höjas i minoritetspolitiken, behöver även de ekonomiska ramarna för minoritetspolitiken ses över. Finansieringen under andra etappens genomförande skall därför ses som **en extra reforminsats med särskilt finansieringsbehov**. De i delbetänkandet föreslagna åtgärderna för att uppnå förstärkt minoritetsskydd är nödvändiga för att komma till rätta med de brister Europarådet påtalat i Sveriges implementering av minoritetskonventionerna. En del av dessa åtgärder, såsom informations- och utbildningsåtgärder, borde redan ha vidtagits i samband med att minoritetslagstiftningen trädde ikraft i april 2000.

Genomförandet av andra etappen i reformen innefattar administrativa konsekvenser såsom kartläggning av personalens språkkunskaper, omläggning av rutiner, personalrekryteringar, kompetensutvecklingar, system för tolknings- och översättningsresurser. Det inkluderar även etablering av tydligare statligt ansvarstagande med samordning och nationell produktion av informationsmaterial m.m. På vissa områden kommer kompetens att behöva byggas upp. Det är viktigt att de anpassningsåtgärder och kompetenshöjande åtgärder som behövs, faktiskt vidtas under etapp 2 för att effektivitet och bättre måluppfyllelse skall kunna uppnås i det minoritetspolitiska arbetet. Statsbidrag bör utgå till kommuner och landsting för merkostnader som uppstår med anledning av den nya lagstiftningen.

Efter ett fullföljt förstärkt genomförande av etapp 2 av den minoritetspolitiska reformen torde de kostnader som kvarstår vara betydligt mindre. Att beakta de nationella minoriteternas behov inom olika politikområden, såsom äldrepolitik och barn och ungdomsutbildning, skall i stor utsträckning kunna ske inom ordinarie verksamhet. Det gäller lokala, regionala och nationella beslutsnivåer i samhället. På längre sikt bedömer jag således att behovet av särskilda bidrag för merkostnader kommer att avta. Att beakta de nationella minoriteternas behov skall således vara en del av det allmännas uppdrag.

För att förverkliga de föreslagna åtgärderna under etapp 2 uppstår dock tillkommande kostnader för kommunal och statliga förvaltningsmyndigheter samt domstolar. Den föreslagna lagstiftningen skall genomföras i de nytillkommande kommunerna och

¹ Hyltenstam (2004) s 69

domstolarna. De flesta statliga myndigheterna har redan idag ett uppdrag enligt gällande minoritetsspråkslagstiftning, som enligt förslaget utvidgas till ytterligare orter.

Den utvärdering som föreslås ske efter genomförandet av etapp 2 och senast fem år efter ikraftträdandet får därmed utvisa hur stora fortlöpande merkostnader som förväntas kvarstå. Min bedömning är dock att de fortsatta kostnaderna därefter torde bli betydligt mindre.

17.2 Ett utvidgat samiskt förvaltningsområde

Omfattningen av de merkostnader som uppstår med anledning av den föreslagna utvidgningen av det samiska förvaltningsområdet (avsnitt 10.4) är svåra att bedöma. Tillkommande merkostnader är beroende av efterfrågan på service på samiska. Det finns inga exakta uppgifter om antalet personer som berörs i respektive kommun. Kostnadsberäkningarna bygger på erfarenheterna från nuvarande förvaltningsområden, såväl metod- och beloppsmässigt. Den föreslagna förstärkta samordningen förväntas också medföra att kostnaderna kan hållas lägre. Utvärdering efter etapp 2 får visa vilka behov som kvarstår därefter för det fortsatta arbetet med implementering av konventionernas bestämmelser.

Tabell 1 Beräknade merkostnader i det samiska förvaltningsområdet per år

Myndigheter	Kostnader (Mkr)
Kommuner, inkl. kostnad för Sametingets tillsynsansvar	20,1
Landsting	0,75
Länsstyrelser utan nationellt ansvar	0,9
Domstolar	0,5
Totalt	22,55

Kommuner

De största konsekvenserna för kommunerna uppstår inom förskolans och äldreomsorgens områden. Kommunerna blir skyldiga att på begäran erbjuda förskoleverksamhet samt äldreomsorg helt eller delvis på samiska. Omfattningen av verksamheten i respektive kommun kan dock variera. Kommunerna ges möjlighet att själv välja hur verksamheten ska utformas. Dessa två verksamhetsområden svarar för ungefär 70 procent av fördelade kommunbidrag

för merkostnader i de nordliga förvaltningsområdena, enligt de uppgifter kommunerna i Norrbottens län har lämnat till länsstyrelsen.

För förskolans del beror kommunernas förutsättningar på antalet barn som omfattas och även tillgången på befintlig språkkunnig personal. Verksamheten kan bedrivas i särskilda grupper eller på t.ex. tvåspråkiga daghemsavdelningar. För äldreomsorgen gäller motsvarande möjligheter att utforma verksamheten t.ex. speciella samiska avdelningar inom äldreboende, samisk äldreomsorg integrerad med ordinarie omsorg och anpassade scheman för samiskspråkig personal i hemtjänst. För förskole- och äldreomsorgsverksamhet förutses i de flesta fall vissa merkostnader med anledning av utformandet av nya rutiner inom organisationen, fortbildning, kompetensutveckling och i viss utsträckning personalrekryteringar. Vidare kommer kommunerna att behöva kartlägga personalens språkkunskaper och även organisera verksamheten så att befintlig personal med kunskaper i samiska kan användas inom den samiskspråkiga servicen.

Enskildas efterfrågan på samiskspråkig myndighetsservice förväntas, mot bakgrund av erfarenheter från nuvarande förvaltningsområde, vara av mindre omfattning under andra etappens genomförande. I de fall sådant behov uppstår, kan lagens krav uppfyllas i första hand med hjälp av tolkar. Det finns även möjlighet att koncentrera myndighetsservicen till bestämda platser och tider, vilket underlättar arbetet. Merkostnaderna för myndighetsutövningen inkluderar främjandeåtgärder, administrativa åtgärder, tolkning och översättning.

Kommunerna kommer att behöva bygga upp kunskap och kompetens lokalt rörande de nationella minoriteternas behov och det minoritetspolitiska regelverket. Riktade och aktiva informationsinsatser till egen personal och till berörda minoriteter kräver resurser och engagemang. Därtill tillkommer utbildnings- och kompetenshöjande insatser. Den grundläggande omdaning handlar sannolikt även om mentala förändringsprocesser, dvs. medvetandegörande och ett synliggörande av de minoritetspolitiska frågorna bland beslutsfattare, tjänstemän, samerna och även allmänheten.

Kostnadsbilden påverkas även av kommunernas egna ambitioner. Myndighetsservicen kan utsträckas till att omfatta blanketter, formulär, kommunal skyltning, allmän kommunal information, telefonväxlar, webbsidor m.m. på samiska. Här kan kommuner i Norrbottens län som redan infört sådan service bistå nytillkommande

kommuner och kostnaderna för översättning kan säkerligen hållas nere i vart fall delvis. Kunskaper i samiska språket kan göras meriterande och bli lönegrundande etc.

Möjligheterna till samverkan mellan kommuner bör tas till vara för informations- och utbildningsåtgärder. Sådan samverkan har förekommit med goda resultat i Norrbotten. Erfarenheter och kunskap från en kommun som Eskilstuna, som gått mycket långt i att erbjuda finskspråkig samhällsservice, bör nyttjas för att finna lämpliga vägar för att hitta fungerande former för minoritetsspråkig service.

Resurser för tolkning och översättning kan med fördel samutnyttjas. Genom att ett nationellt myndighetsansvar föreslås inom minoritetspolitiken skulle kommunerna i fortsättningen kunna få stöd i arbetet. Genom samordning kan även kostnaderna för respektive kommun hållas nere.

Den föreslagna 3-åriga nationella informations- och utbildningsåtgärden kommer att underlätta den anpassning och kompetensuppbyggnad som behöver göras i kommunerna. Åtgärden ger kommunerna möjligheter att ansöka om särskilda medel för detta arbete.

I nuvarande förvaltningsområden har det visat sig lämpligt att beräkna ”fasta” merkostnader som ett grundbelopp för varje kommun efter antal minoritetsspråk i kommunerna. Ett grundbelopp på 300 tkr används som bas. För ”första” språket utgår 300 tkr och därefter 150 tkr per ”ytterligare” minoritetsspråk. För samiska språket har de tre varieteterna genererat sammanlagt 600 tkr per kommun. För 20 tillkommande kommuner i det samiska förvaltningsområdet skulle merkostnaden uppgå till ($20 \times 600 \text{ tkr} =$) 12 Mkr per år. Därefter beräknas bidraget på basis av antalet kommuninvånare. Det går inte att ange någon exakt siffra över antalet samer i respektive kommun. I nuvarande förvaltningsområdena har man därför valt en modell som baseras på det totala antalet kommuninvånare för att få fram ett belopp för respektive kommun som skall utgå utöver grundbeloppet (tillskott med 20 kr per kommuninvånare). Enligt den modell som hittills tillämpats skulle en kommunfolk-mängd på 405 394 i de tillkommande kommunerna² ge ett ytterligare ekonomiskt tillskott för merkostnader med 8,1 Mkr. Det totala beloppet för kommunernas uppskattade merkostnader

² Folk-mängd enligt SCB den 30 september 2005

som bör täckas genom statsbidrag är således 20,1 Mkr per år under etapp 2.

Fördelning av statsbidrag till kommuner bör också ske i samråd med berörda kommuner och landsting. Hänsyn behöver tas till kommunernas storlek efter invånarantal och viss justering kan behöva göras mellan kommunerna. I Norrbotten har vissa kommuner där det bor många minoritetsmedborgare fått större del av statsbidraget.

Kostnaderna för Sametingets tillsynsinsatser (1,4–2,1 Mkr) bör kunna finansieras inom de medel som avsätts för kommunerna (se nedan under avsnitt 17.3). En del av detta statsbidrag, avsett till kommunerna i det utvidgade förvaltningsområdet, bör således nyttjas av Sametinget för arbete med det nationella ansvaret för genomförande av minoritetslagstiftningen. Det innefattar bl.a. genomförande av gemensamma samordnade insatser i regionen t.ex. översättningar, gemensam information, utarbetande av mallar som kan användas av kommunerna etc.

Landsting

Myndighetsutövning utgör en mycket liten del av landstingens verksamhet. För att fullfölja lagstiftningens syfte kan förutses att landstingen, liksom landstinget i Norrbottens län gjort, utformar viss information om landstingens sjukvårdsverksamhet på samiska. Kostnaderna för de tre tillkommande landstingen uppskattas till 0,25 Mkr per myndighet årligen. För kompetensuppbyggnad på myndigheterna kan medel sökas ut den nationella informations- och utbildningssatsningen.

Länsstyrelser

Kostnaderna avser huvudsakligen de merkostnader som uppstår för rätten att använda samiska vid myndighetskontakter. Det inkluderar främjandeåtgärder, administrativa åtgärder, tolkning och översättning. För respektive tillkommande länsstyrelse (3 st) inom det samiska förvaltningsområdet bör 0,3 Mkr per myndighet utgå årligen. För kompetensuppbyggnad på myndigheterna kan medel sökas ut den nationella informations- och utbildningssatsningen.

Domstolar

Domstolarnas arbete kommer framför allt att påverkas genom att fler ärenden kan tänkas involvera inlagor och dokumentation på samiska och att samiska används vid förhandlingar. Efterfrågan under genomförande av etapp 2 bedöms dock bli begränsad, mot bakgrund av de erfarenheter som finns från Norrbottens län. Domstolsverket har sedan april 2000 haft uppdrag att bistå domstolarna med anledning av minoritetsspråkslagarna och gjorda erfarenheter bör kunna tillämpas i det utvidgade samiska förvaltningsområdet.

Tillkommande merkostnader inkluderar främjandeåtgärder, administrativa åtgärder, tolkning och översättning. Domstolarna kommer sannolikt att få något högre kostnader för tolkning och översättning. Belastningen förväntas dock bli begränsad. För kompetensuppbyggnad kan medel sökas ur den nationella informations- och utbildningssatsningen.

Det har inte framkommit att tolk- och översättningskostnaderna i Norrbotten överskridit de medel som avsattes för ikraftträdandet av nuvarande minoritetsspråkslagar (1 Mkr avsattes domstolarnas merkostnader för förvaltningsområdena för samiska, finska respektive meänkieli). Mot bakgrund av detta görs bedömningen att ytterligare 0,5 Mkr per år bör vara tillräckligt för att täcka de merkostnader som en utvidgning av det samiska området förväntas medföra.

Övriga statliga myndigheter

Flertalet statliga förvaltningsmyndigheter har en central eller regional myndighet som kan organisera arbetet med minoritetsspråkfrågorna. De ytterligare förändringar som behöver göras kan sannolikt bygga vidare på de lösningar som redan gjorts av myndigheterna för att klara av de krav som ställs enligt nuvarande minoritetsspråkslagstiftning. Erfarenheter från visar också att andelen muntliga kontakter är mindre för regionala myndigheter jämfört med kommunala förvaltningsmyndigheter. Utökad resursbehov bör sannolikt klaras inom normala anslag. För kompetensuppbyggnad kan medel sökas ur den nationella informations- och utbildningssatsningen. För statliga myndigheter föreslås inga ytterligare medel, då dessa bedöms kunna täckas inom befintliga ekonomiska medel.

17.3 Nationellt tillsynsansvar för Sametinget

Det i delbetänkandet lämnade förslaget att en länsstyrelse ges nationellt tillsynsansvar för minoritetsfrågorna³ har modifierats i slutbetänkandet (avsnitt 12.1). Tillsyn som avser det samiska språket bör utövas av Sametinget. Den utpekade länsstyrelsen och Sametinget bör bistå och samråda med varandra i denna uppgift. Med en sådan lösning skulle länsstyrelsens tillsynsansvar omfatta sammanlagt 58 kommuner som ingår i förvaltningsområdet för meänkieli och det utvidgade förvaltningsområdet för finska. Sametingets tillsynsansvar skulle omfatta sammanlagt 24 kommuner i det utvidgade samiska förvaltningsområdet.

Huvuduppgiften är att utöva tillsyn enligt föreslagen lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Under etapp 2 av den minoritetspolitiska reformen föreslås länsstyrelsen och Sametinget ha en central pådrivande roll i samordningen av arbetet att anpassa verksamheten till att uppfylla minoritetsspråkslagstiftningen. Det nationella ansvaret innefattar även styrning, fördelning av ekonomiska medel, samordning, rådgivning, information och andra inslag som skall främja lagens ändamål. Tillsynen omfattar dock inte frågor där tillsynsansvar redan ålagts andra myndigheter.

Det är viktigt att tillräckliga medel för personalförstärkning avsätts för tillsynsarbetet eftersom tillsynsmyndigheterna får en central roll i samordnandet och genomförandet av reformen. Tillsynsmyndighetens arbete kommer att underlätta och effektivisera kommunernas arbete och därmed även hålla kostnaderna nere.

Utredningens bedömning i delbetänkandet var att länsstyrelsen skulle behöva tillföras 3–4 nya heltidstjänster för att klara av uppgiften. Denna bedömning kvarstår eftersom den nu föreslagna lösningen skulle innebära att endast två av de tidigare skissade kommunerna istället skulle övergå till Sametingets tillsyn. För att Sametinget skall klara av den föreslagna uppgiften bör 2–3 nya heltidstjänster tillföras myndigheten. Det är viktigt att Sametinget tillförs ytterligare medel för denna tillsynsuppgift och att dessa öronmärks på något sätt. Annars finns det risk för att befintliga anslag avsedda för bl.a. samiskt språkarbete skulle "ätas upp" av en tillsyn som avser Sveriges åtaganden enligt Europarådet minoritetskonventioner gentemot denna minoritet.

Ett årligt anslag om 1,4–2,1 Mkr förutses täcka Sametingets personal- och kringkostnader för arbetet med nationellt tillsynsansvar.

³ se delbetänkandet avsnitt 6.5

Därutöver kommer resurser att behövas för att bedriva själva tillsynsarbetet, vilket innefattar mycket resande ute på fältet. Dessa tjänster bör kunna finansieras inom de medel som skall utgå till kommunerna under avsnitt 17.2.

17.4 Nationell informations- och utbildningsinsats rörande nationella minoriteter

Genom att en förstärkt informations- och utbildningsinsats under tre år kommer kommunala och statliga myndigheter och domstolar vara bättre rustade att uppfylla Sveriges åtaganden rörande minoriteter (se avsnitt 16.2). Anpassningen förutsätter en uppbyggnad av den minoritetsrättsliga kompetensen och en spridning av information inom organisationerna och bland allmänheten.

Den 4-åriga informationsinsats rörande samer som avslutades år 2004 bör kunna utgöra ett riktmärke för den informationsinsats som föreslås. Under dessa år avsattes 20 Mkr för informationsinsatser och insatser för att öka kunskaperna om samer i Sverige. En motsvarande summa bör rimligen, enligt min mening, avsättas för informationsinsatser under en 3-års period för att öka kunskaperna om de nationella minoriteterna, åtagandena i Europarådets minoritetskonventioner och minoritetspolitiken i det svenska samhället. I denna informationsinsats bör man även kunna räkna in de insatser som idag görs vid Samiskt informationscentrum (avsatta medel 3 Mkr per år).

Tabell 2 Beräknade kostnader för informations- och utbildningsinsats per år

Förslag	Kostnader (Mkr)
Informationssatsning	3,66 ⁴
Utbildningssatsning	26,66
Totalt	30,32

Informationsåtgärderna bör rikta sig till beslutsfattare, tjänstemän, de nationella minoriteterna och den breda allmänheten. Arbetet bör ske som ett led i Sveriges arbete att sprida kunskap om de mänskliga rättigheterna.

Vidare bör medel avsättas för att ge kommuner, myndigheter och domstolar möjligheter att vidta kompetenshöjande åtgärder

⁴ 20 – 9 Mkr / 3 år = 3,66 Mkr per år

genom utbildning. Det kan t.ex. röra sig om befintlig personals möjligheter att förkovra sig i ett minoritetsspråk, att personal inom förskoleverksamhet som arbetar med barn som tillhör nationella minoriteter får kompetenshöjning i tvåspråkig undervisning eller att personal inom äldreomsorgen får tillägna sig kulturell kompetens.

För denna utbildningsinsats bör ett större anslag avsättas eftersom de samiska och finska förvaltningsområdena föreslås utökas med sammantaget 73 kommuner.⁵ För att tillkommande kommuner och myndigheter skall kunna leva upp till de krav som ställs, måste de ges möjligheten att bygga upp kompetens och komplettera befintlig kompetens. Anslaget behöver därför vara tillräckligt stort för att motsvara detta behov. Jag anser därför att det vore rimligt att avsätta ca 80 Mkr för denna insats under en 3-års period.

17.5 Åtgärder för förstärkt samiskt språkarbete

I avsnitt 12 lämnas förslag för att stärka det samiska språk- och revitaliseringsarbetet.

Samiska språkcentra

Inrättandet av två samiska språkcenter innebär att en etablering av en fast struktur för revitaliseringen av det samiska språket skapas. Centren skall i första hand fungera som stöd för enskilda samer och samiska organisationer som vill arbeta med språkrevitalisering, men de kan även fungera som ett stöd för kommuner m.fl. i uppgiften att uppfylla intentionerna i minoritetsspråkslagstiftningen.

Tabell 3 Beräknade kostnader för samiska språkcenter per år

Förslag	Kostnader (Mkr)
Inrättande av två samiska språkcenter	4,8

Initialt beräknas minst två heltidstjänster per center behövas för att klara av centrens uppgifter. Personal- och kringkostnaden beräknas uppgå till ca ($4 \times 0,7 =$) 2,8 Mkr. Därtill bör ytterligare 2 Mkr avsättas

⁵ se förslag rörande förvaltningsområde för finska språket i delbetänkandet avsnitt 11.3

per år för att bedriva verksamhet ute på fältet. I de fall språkcentren bistår kommuner och myndigheter med tolk- eller översättnings-tjänster bör ersättning utgå till språkcentret.

Samisk språkuppföljning

Förslag till språkuppföljning innebär att medel behöver avsättas för kontinuerligt återkommande undersökningar. Under etapp 2 av den minoritetspolitiska reformen bör en sådan undersökning genomföras. Resultaten av uppföljningarna gör det möjligt att utvärdera effektiviteten i genomförda insatser. Detta innebär på sikt en möjlighet till effektivare användande av samhällets resurser. Kostnaderna för genomförandet av en sådan språkuppföljning beräknas till ca 0,5 Mkr.

Övriga förslag

Förslag rörande Sametingets tydligare roll i det samiska språkarbetet och samiska ortnamn bedöms inte medför några konsekvenser utanför myndighetens arbete.

Bättre samordning inom same- och minoritetspolitiken inom Regeringskansliet innebär en effektivisering av verksamheten som bör klaras av inom myndighetens befintliga anslag.

17.6 Åtgärder på utbildningsområdet

I avsnitt 13 lämnas en rad förslag på utbildningsområdet.

Förändringar i bestämmelser rörande modersmålsundervisning

Förslag rörande förändringar i grundskole- och gymnasieförordningen rörande rätten till modersmålsundervisning har behandlats i delbetänkandet. Det i slutbetänkandet tillkommande förslaget rörande ”lämplig lärare” innebär att elever som tidigare inte fått modersmålsundervisning därför att en lärare inte kunnat hittas lokalt, kan få sådan på distans tills en lärare hittas.

Fram till 1991 utgick särskilda medel till kommunerna för modersmålsundervisning och dessa medel var beroende av hur

många elever som deltog i undervisningen. De medel som numera avsatts till kommunerna för insatser inom utbildningsväsendet skall även täcka kostnader för anordnad modersmålsundervisning och ingen särredovisning görs längre av antalet elever som deltar i undervisningen. Kommunerna har därmed redan *fått* täckning för kostnader för att anordna modersmålsundervisning i det generella statsbidrag som utgår för utbildning, oavsett om elever faktiskt fått sådan undervisning. Regeringen har dessutom nyligen gjort stora satsningar på skolsidan.

De åtgärder som nu föreslås för att förstärka elevernas möjligheter till modersmålsundervisning måste ses mot bakgrund av detta. För många kommuner kan alternativ med distansundervisning innebära mindre initiala kostnader för tekniska lösningar. Dessa kostnader torde dock vara av engångskaraktär och lösningarna kan även användas för annat i kommunerna. Vidare kommer kommunerna kunna göra avskrivningar för gjorda investeringar. Många kommuner har dessutom redan en infrastruktur, med t.ex. lärcenter o.dy., som klarar av distansundervisning och kontakter mellan elever och lärare på annan ort via Internet och videokonferensteknik. Myndigheten för skolutveckling håller på att utveckla metoder för detta undervisningssätt, vilket kommer att underlätta kommunernas arbete. Jag bedömer därför att förutsättningarna inte behöver innebära några sådana förändringar som skulle medföra stora ekonomiska kostnader för kommunernas del. Kommunerna skulle ändå ha haft kostnader för lärarlön under den tid undervisning skulle ha bedrivits, om en lärare skulle ha kunnat hittas omgående.

Tabell 4 Beräknade kostnader för insatser för samiska elever per år

Förslag	Kostnader (Mkr)
- pilotverksamhet rörande modersmålsundervisning i samiska	0,66
- utökad samisk integrerad undervisning	1
- förstärkta insatser rörande samiska läromedel	1,5
- inrättande av samisk studievägledartjänst	0,7
Totalt	3,86

Pilotverksamhet rörande modersmålsundervisning

Den av Sameskolstyrelsen föreslagna pilotverksamheten för att förbättra samiska barns möjligheter till modersmålsundervisning innebär ett något högre anslag på kort sikt, 660 tkr per år. På längre sikt kan det innebära utarbetandet av arbetsformer som innebär en mer kostnadseffektiv lösning för många kommuner.

Utökad integrerad samisk undervisning

En utvidgning av den integrerade samiska undervisningen föreslås så att kommuner som idag redan "står i kö" får möjlighet att anordna undervisningen. Undervisning skulle därmed bli möjlig på ytterligare fyra orter och verksamheten skulle även kunna utökas på befintliga orter. Förslaget innebär en utökning av Sameskolstyrelsens anslag. Enligt Sameskolstyrelsen skulle en sådan utökning kräva en utökning av anslaget med 1 Mkr per år.

Ökade anslag till samiska läromedel

Enligt Sameskolstyrelsen har den utökade verksamheten inom förskola, förskoleklass och även fritidshem ökat behovet av läromedel samtidigt som produktionen av läromedel i samiska är eftersatt. De senaste åren har ca 500–750 tkr avsatts för läromedelsproduktion i främst lulesamiska. Med ytterligare 1–1,5 Mkr årligen skulle åtminstone samma omfattning på produktion kunna ske för nord- och sydsamiska som för lulesamiska.⁶ Det arbete som nu pågår i samarbete mellan Myndigheten för skolutveckling och Sameskolstyrelsen behöver fortsätta, i vart fall i samma omfattning, ett antal år framåt. I det arbetet ingår arbetet med webbportalen Tema modersmål. Kostnaden för att kunna bedriva detta arbete i samma omfattning beräknas till 1,5 Mkr per år.

⁶ se Sameskolstyrelsen, budgetunderlag 2005–2007

Samisk studievägledare

Förslaget om inrättande av en samiska studievägledartjänst innebär en utökning av anslaget till Sameskolstyrelsen eller Sametinget, beroende på vem som blir huvudman. Kostnaden för en sådan tjänst beräknas uppgå till 0,7 Mkr per år.

Informationsmaterial för skolbruk

Informationsmaterial behöver tas fram för skolbruk rörande de nationella minoriteterna och deras språk. Detta material krävs för att kommunerna i Sverige bättre skall leva upp till kraven i läroplanerna rörande alla elevers kunskaper om de nationella minoriteterna. Kostnaden för framtagande av lämpligt material för skolbruk och för lärarutbildningen torde inte överstiga 1 Mkr, beroende i vilken form informationen görs tillgänglig för kommuner och lärarhögskolor. Denna insats bör kunna genomföras inom ramen för den informationsinsats som behövs rörande de nationella minoriteterna (se 17.4).

Stimulansbidrag till kommuner för tvåspråkig förskoleverksamhet och undervisning

För att stärka nationella minoritetsbarns språkutveckling och möjliggöra additiv tvåspråkighet bör särskilda stimulansbidrag utgå till kommunerna under en övergångsperiod, tills ett nationellt bevarandeprogram för de nationella minoritetsspråken (se 13.6.3) har kunnat utformas. Dessa insatser avser samtliga nationella minoriteter. Om ett nationellt bevarandeprogram med fast finansiering införs, kommer behovet av stimulansbidrag att upphöra. Stimulansbidraget skall göra det möjligt för kommuner att arbeta aktivt med språkstimulerande och språkutvecklande verksamhet inom förskolan och grundskolan.

Det är svårt att med stor exakthet kunna ange vad merkostnaden skulle kunna tänkas bli eftersom det är nästan omöjligt att uppskatta efterfrågan på tvåspråkig undervisning. I detta sammanhang skulle Sameskolstyrelsens uppgifter rörande kostnaderna för integrerad samisk undervisning kunna vara till vägledning. Denna

kostnad uppgår till ca 12 tkr per elev och läsår.⁷ För detta belopp får eleverna undervisning i några ämnen. I allmänhet är undervisningsgrupperna mindre än vad som är vanligt inom den kommunala skolan.

Efter samma modell skulle nationella minoritetsbarn kunna ges i vart fall något eller några ämnen på det egna minoritetsspråket. I en del fall kan säkerligen modersmåls lärare användas för att undervisa i ytterligare ämnen. De skulle därmed få ett extra stöd i minoritetsspråket. I andra fall skulle skolan sannolikt behöva anställa en språkkompetent lärare som kan undervisa i ämnet/ämnena och undervisningsgruppen skulle kanske bli mindre. På orter där det finns tillräckligt många intresserade elever skulle säkerligen sådan undervisning kunna anordnas. Det är särskilt viktigt att fånga upp de elever som idag får förskola helt eller delvis på minoritetsspråket. Detta är framför allt aktuellt inom föreslagna förvaltningsområden och blir aktuellt i tillkommande kommuner. Kommunens merkostnader skulle täckas genom statligt stimulansbidrag.

Tabell 5 Beräknade kostnader för stimulansbidrag till kommuner per år

Förslag	Kostnad (Mkr)
- stimulansbidrag till tvåspråkig förskoleverksamhet och undervisning för nationella minoritetsbarn	3,6

Med en motsvarande beräkningsmodell, som för den integrerade samiska undervisningen, skulle i 1 Mkr i stimulansbidrag kunna ge ca 83 elever möjlighet till extra stöd i minoritetsspråket, 3 Mkr skulle ge 249 elever och 5 Mkr skulle ge 415 elever denna möjlighet.

Den initiala efterfrågan på sådan undervisning bedöms inte överskrida 300 elever det första året. Anslaget skulle i så fall behöva uppgå till ca 3,6 Mkr per år.

⁷ Bruttokostnaden per elev i samisk integrerad undervisning uppgick till 11 778 kr år 2004. Sameskolstyrelsens årsredovisning för 2004 s 13

Övriga förslag

Jämfört med den nyligen antagna svenska språkpolitiken innebär de lämnade förslaget (se 13.2) i detta slutbetänkande en ambitionshöjning, när det gäller nationella minoritetsbarns möjligheter att tillägna sig minoritetsspråket. Den förslagna förändringen i målsättningen i den svenska språkpolitiken innebär en politisk markering och ett förtydligande. Förslaget bedöms inte medföra nya kostnader.

Förslaget rörande Myndigheten för skolutveckling rörande utvecklingsstöd (se 13.3.2) innebär ett förtydligande av myndighetens uppdrag, som bör kunna klaras av inom myndighetens befintliga anslag.

Sametingets/Sameskolstyrelsens nätverksarbete för modersmåls lärare och studenter (se 13.4.4) vid högskolorna bedöms inte innebära kostnader som inte kan täckas av befintliga anslag.

17.7 Insatser för barn och ungdomar

I avsnitt 14 lämnas en rad förslag om insatser för att stärka barn och ungdomars språkutveckling.

Tabell 6 Beräknade kostnader för insatser som rör särskilt barn och ungdomar per år

Förslag	Kostnad (Mkr)
- bibliotekskonsulenter	3,5
- stipendieverksamhet	0,775
Totalt	4,275

Förslag rörande minoritetsspråkig barnlitteratur bedöms kunna täckas genom bättre prioritering inom nuvarande ramar som avsatts för satsningar på barnlitteratur.

Kostnaden för bibliotekskonsulenttjänster, med särskild inriktning på barn- och ungdomar, för samtliga nationella minoriteter bedöms uppgå till ca (5 minoriteter x 0,7 Mkr =) 3,5 Mkr per år.

Stipendieverksamhet för att stödja barn- och ungdomars språkutveckling bedöms kunna motsvara en kostnad på ca (5 minoriteter x 150 tkr =) 755 tkr per år. Medlen bör öronmärkas och fördelas

genom organisationer eller institutioner som företräder de nationella minoriteterna.

17.8 Aktivt synliggörande av det samiska i samhället

I avsnitt 15 lämnas förslag för att bättre synliggöra det samiska i det svenska samhället.

Förslag som lämnas rörande flaggdag och postorter bedöms inte medföra ytterligare kostnader.

Förslag om skyltning med samiska bör kunna ske inom nuvarande anslagsmedel.

Förslag lämnas om översättning av författningar till i första hand samiska, finska och meänkieli. Det är viktigt att detta arbete kommer igång för att underlätta myndighetsutövningen och även öka rättssäkerheten i förvaltningsområdena. Jag bedömer att ca 600 tkr initialt behöver avsättas för att påbörja arbetet.

17.9 Övriga konsekvenser

Den kommunala självstyrelsen

Utvärderingarna av nuvarande förvaltningsområden och övriga kommentarer från kommunerna i Norrbotten tyder inte på några konsekvenser för den kommunala självstyrelsen.

Sysselsättning

I förvaltningsområdet för samiska kommer det att finnas ett större behov av personal med samiskspråkig kompetens inom barn- och äldreomsorg, grundskola och kommunal förvaltning. I övrigt kommer behovet av lärare, tolkar och översättare med kompetens i samiska att öka.

Små företags förutsättningar

Överlag kan inte några konsekvenser förutses. En ökad efterfrågan av tolkar, översättare och företag som säljer tjänster till kommunal äldreomsorg kan uppstå.

Offentlig service

Samiskspråkig service utökas. Förutom nya möjligheter för den enskilde att kunna använda samiska vid myndighetskontakter erbjuds också förskole- och äldreomsorgsverksamhet helt eller delvis på samiska. Att föra sin egen talan i domstol på samiska tillkommer även. Den samiska befolkningen ges därigenom tillfälle till ökad service på samiska, vilket förutsätts innebära en förbättring.

Jämställdhet mellan män och kvinnor

En äldreomsorg som inte beaktar den äldres behov fullt ut innebär en börda och ett ansvar för den äldres familj och anhöriga. I allmänhet är det kvinnliga anhöriga som får bära detta ansvar. En utbyggd samisk äldreomsorg skulle i många fall lätta på anhörigas börda, eftersom äldreomsorgen därigenom skulle kunna beakta samiska äldres behov bättre. Denna avlastning för de anhöriga skulle sannolikt påverka samiska kvinnors situation positivt.

I den av utredningen genomförda enkätundersökningen uppger fler kvinnor (närmare 60 procent) än män (knappa 50 procent) att det är viktigt att det finns samiskspråkig offentlig verksamhet på hemorten. (se avsnitt 7.3.3)

Införande av förskola och äldreomsorg på samiska skulle sannolikt gynna samiska kvinnors möjligheter till ökat förvärvsarbete, vilket även påverkar jämställdheten mellan män och kvinnor. I övrigt bedöms jämställdheten inte påverkas.

Integrationspolitiska mål

Om de nationella minoriteterna respekteras och synliggörs bättre i samhället gynnar det mångfalden. Det skulle motverka negativa attityder och diskriminering. En attityd präglad av mångfald skulle även komma andra etniska grupper i Sverige till del. Nya kommunala modeller för serviceverksamhet på minoritetsspråk kan på sikt även användas för andra språk.

Konsekvenser för barn och unga

Barn som tillhör nationella minoriteter ges bättre möjligheter att få lära sig minoritetsspråket och att få utveckla den kulturella identiteten. Barns rätt till det egna minoritetsspråket och den egna kulturen stärks därmed. För föräldrar som bor inom förvaltningsområdet ökar valfriheten när det gäller möjligheten att välja förskola där verksamheten bedrivs helt eller delvis på minoritetsspråket. Detta gynnar även barnen. De förslag som lämnas rörande tillgång på litteratur på minoritetsspråken och minoritetsspråkig kultur innebär att nationella minoritetsbarns förutsättningar blir mer likartade än andra svenska barns möjligheter till kulturell konsumtion och möjligheter att stärka språkutvecklingen. Förslagen innebär också att nationella minoritetsbarns behov kan beaktas bättre i det svenska samhället än tidigare.

17.10 Finansiering

Minoritetspolitiken är tvärpolitisk och berör därför i sin helhet en rad olika politik- och utgiftsområden. Merkostnaderna som föranleds av utredningens förslag föreslås bekostas genom riktade statliga bidrag till kommuner, landsting och myndigheter. Det är inte rimligt att kommuner och myndigheter ensamma skall bära kostnaderna för den anpassning som behöver och borde ske i enlighet med åtagandena i minoritetskonventionerna. De anpassnings- och kompetensuppbyggnadskostnader som uppstår bör bäras nationellt och täckas av statliga medel.

Anslagsmedel kommer att behöva omfördelas från andra politikområden. Minoritetspolitiken är också en tvärpolitisk ambition och det är därför naturligt att satsningar på de nationella minoriteterna fördelar sig på olika utgiftsområden. Minoritetspolitiken skall genomsyra hela samhället och därför är det egentligen missvisande att ange det som en särskild anslagspost. Det finns t.ex. ingen motsvarande post för implementering av barnkonventionen.

Tabell 7 Beräknade kostnader per år

Förslag	Kostnader (Mkr)
- merkostnad för utvidgat samiskt förvaltningsområde	22,55
- informations- och utbildningsinsats	30,32
- inrättande av samiska språkcenter	4,8
- insatser för samiska elever	3,86
- stimulansbidrag till kommuner	3,6
- insatser för barn och ungdomar	4,27
Totalt	69,4

Tabell 8 Övriga tillkommande kostnader

Förslag	Kostnader (Mkr)
- informationsmaterial för skolbruk	1
- översättningar av författningar	0,6
- samisk språkföljning	0,5
Totalt	2,1

För att minoritetspolitiken skall få genomslag måste minoriteternas behov beaktas inom en rad utgiftsområden i statsbudgeten, som i vart fall omfattar följande:

- **Demokratipolitik:** insatser för att öka nationella minoriteters möjligheter att påverka på olika nivåer i samhället bör kunna komma i fråga.
- **Mänskliga rättigheter:** insatser för att öka kunskaperna om åtaganden rörande nationella minoriteter på olika nivåer i samhället. I den andra handlingsplanen för mänskliga rättigheter, som presenteras under början av 2006, kommer ökad prioritet enligt regeringen ges till myndigheters ansvar för förverkligandet av mänskliga rättigheter och vikten av tydliga instruktioner till myndigheterna på detta område, kommunernas och landstingens roll för att skydda och främja rättigheterna samt behovet av stärkt och verksamhetsanpassad utbildning om mänskliga rättigheter. Enligt regeringen finns det ett behov av att höja kunskapen om mänskliga rättigheter och att integrera detta perspektiv inom den offentliga verksamheten på nationell

och kommunal nivå så att de mänskliga rättigheterna kan förstås i relation till det dagliga arbetet. Det finns också behov av ökade insatser på information om mänskliga rättigheter för allmänheten.⁸ De kunskapshöjande insatser som utredningen föreslår rörande nationella minoriteter är helt i linje med dessa intentioner. De nationella minoriteternas behov bör därför också kunna beaktas och prioriteras i det fortsatta arbetet med att genomföra den nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter.

- **Äldrepolitik** (utgiftsområde 11): åtgärder inom äldreomsorgen. Regeringen har i budgetpropositionen 2005/2006 föreslagit insatser för att höja kvaliteten i offentlig sektor. I detta ingår insatser för att stärka kompetensen inom vård och omsorg. Anställda inom sjukvård och äldreomsorg skall ges möjligheter att vidareutbilda sig. För att skapa långsiktiga planeringsförutsättningar för kommuner och landsting och för att höja kvaliteten i välfärden föreslår regeringen att de generella statsbidragen höjs med 1 miljard kronor 2007 och 6 miljarder kronor 2008.⁹ Möjligheterna att förbättra äldre minoritetsmedborgares möjligheter till äldreomsorg på minoritetsspråket bör kunna beaktas bättre inom utgiftsområdet. I de satsningar som regeringen gör på äldrepolitikens område bör tydligare hänsyn kunna tas till de behov äldre minoritetsmedborgare har och merkostnader för kommuners äldreomsorg på minoritetsspråk bör finansieras inom utgiftsområdet.
- **Förskoleverksamhet** (utgiftsområde 16): Regeringen gör nu särskilda satsningar inom förskolan och skolan. Särskilda statsbidrag till personalförstärkningar i förskola, skola och fritidshem, som kommer att uppgå till 7 miljarder kronor 2007, ger kommunerna möjlighet att anställa fler lärare och andra specialister. Inom ramen för de satsningar regeringen nu gör inom förskolan rörande personalförstärkningar samt kvaliteten i förskolan bör även minoritetsspråkiga barns intressen kunna beaktas i form av större möjligheter till förskoleverksamhet på det egna minoritetsspråket. I regeringens satsningar under år 2006 och 2007 på området, bör tydligare hänsyn tas till nationella minoritetsbarns behov inom förskolan. Även inom

⁸ Budgetprop 2005/2006, Faktablad Demokratipolitik

⁹ Finansdepartementet, Pressmeddelande "Budget för 2006", 20 sept. 2005

regeringens satsning på den mångkulturella förskolan bör minoritetsbarns intressen kunna beaktas.

- **Barn och ungdomsutbildning** (utgiftsområde 16): De generella statsbidragen till kommuner har nyligen ökat på detta område. I budgetpropositionen 2005/2006 aviserar regeringen satsningar på ytterligare 300 platser vid lärarhögskolorna med start våren 2006. Under 2006 inrättas även en särskild arbetsmarknadsutbildning om 500 platser med inriktning bl.a. på skola. Tre lärosäten får i uppdrag att ta fram förkortade vidareutbildningar till bl.a. förskollärare. Inom ramen för de satsningar som regeringen gör bör tydligare hänsyn tas till nationella minoritetsbarns behov av undervisning i och på minoritetsspråket.
- **Kulturpolitik** (utgiftsområde 17): en förstärkning av nuvarande medel skulle kunna var möjlig genom omfördelning inom politikområdet. Nationella minoritetsbarns behov på kulturområdet, såsom tillgång på minoritetsspråkig barn- och ungdomslitteratur och minoritetsspråkig barnkultur, skulle kunna prioriteras bättre inom utgiftsområdet.
- **Folkrörelsepolitik** (utgiftsområde 17): Politikområdet omfattar bl.a. generella frågor som rör människors möjligheter att organisera sig i folkrörelser, föreningar och liknande sammanslutningar samt regeringens samlade dialog med föreningslivet. Inom detta politikområde skulle nationella minoriteters behov av stöd till ungdomsorganisationer kunna beaktas.
- **Storstadspolitik**, (utgiftsområde 8). Inom detta utgiftsområde har satsningar gjorts på två- och flerspråkighet, bl.a. kompetensutvecklingsåtgärder för ökad kunskap och medvetenhet om att undervisa i flerspråkiga miljöer, insatser för att öka utvecklad samverkan på det lokala planet samt särskilda språkutvecklingsgrupper. Informations- och utbildningsinsatser som riktar sig till berörda kommuner inom storstadpolitiken rörande t.ex. tvåspråkighet och tvåspråkig undervisning bör kunna beaktas inom utgiftsområdet.

Samarbetet inom Europeiska unionen

Slutligen finns det anledning att även lyfta fram möjligheten att försöka finna ekonomiska lösningar för det fortsatta minoritetspolitiska arbetet i det arbete som Sverige nu genomför inför Europeiska unionens kommande strukturfondsperiod. Sverige bör i arbetet försöka finna lösningar som gör det möjligt att t.ex. beakta möjligheterna att stärka och stödja det samiska språket. Sverige bör verka för att de krav som ställs för finansiering från olika strukturfonder gör det möjligt att även beakta det samiska språkets behov av stöd.

18 Författningskommentarer

Den föreslagna lagen om nationella minoriteter avses ersätta nuvarande i lag (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar respektive lag (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar. Vissa av bestämmelserna har till stor del likalydande innehåll som tidigare. Av följande tabell framgår vilka nya bestämmelser som motsvarar nuvarande bestämmelser.

Bestämmelse i nuvarande lagar om samiska resp. finska och meänkieli	Bestämmelse i lag (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk
1 §	1 och 5 §§
-	2 §
-	3 §
-	4 §
2 §	6 §
3 §	7 §
4 §	8 §
5 §	9 §
6 §	10 §
7 §	11 §
8 §	12 §
9 §	13 §
10 §	14 §
-	15 §
-	16 §

Ny lag (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Allmänna bestämmelser

Lagens tillämpningsområde

1 §

Denna lag tillämpas hos kommunala samt statliga regionala och lokala förvaltningsmyndigheter.

För förvaltningsområden för samiska, finska och meänkieli gäller även särskilda bestämmelser rörande enskilda talares rätt att använda dessa språk i kontakter med förvaltningsmyndigheter.

Lagen tillämpas också hos länsrätt, tingsrätt, fastighetsdomstol, miljödomstol och sjörättsdomstol med en domkrets som helt eller delvis omfattar respektive förvaltningsområde.

Lagen skall tillämpas hos såväl statliga som landstingskommunala och kommunala förvaltningsmyndigheter. Exempel på förvaltningsmyndigheter är kommunstyrelsen, de kommunala nämnderna, landstingsstyrelsen och landstingets nämnder samt statliga myndigheter som polismyndigheter, skatteförvaltning m.fl. Där emot omfattas inte kommunfullmäktige, landstingsfullmäktige eller, i normala fall, kommunala organ som är organiserade i privaträttslig form eftersom dessa inte är myndigheter.

Vissa av bestämmelserna skall tillämpas i tre specifikt angivna geografiska områden som i lagen benämns förvaltningsområde.

De myndigheter som avses i bestämmelsen är de som har ett geografiskt verksamhetsområde som helt eller delvis omfattar förvaltningsområdet. Myndigheten kan t.ex. ha verksamhet förlagd till förvaltningsområdet genom ett huvudkontor, lokalkontor eller annan fast representation. Även regionala och lokala myndigheter som saknar kontor eller motsvarande inom förvaltningsområdet kan ha verksamhet som helt eller delvis omfattar förvaltningsområdet.

Lagen skall även tillämpas hos vissa domstolar med en domkrets som helt eller delvis omfattar förvaltningsområdet. De domstolar som omfattas av lagen är länsrätt, tingsrätt, fastighetsdomstol, miljödomstol och sjörättsdomstol.

2 §

Nationella minoriteter är samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar i enlighet med Sveriges åtaganden enligt Europarådets ram-

konvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.

Minoritetsspråk är samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch.

Med samiska avses nord-, lule- och sydsamiska.

3 §

De nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sitt språk, sin kultur- och samfundsliv skall främjas av det allmänna.

Det allmänna har ett ansvar för att Sveriges åtaganden enligt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk blir uppfyllda. Med "främjas" avses att det allmänna genom aktiva åtgärder och handlingar skall stödja språkens fortlevnad.

4 §

Det allmänna skall i sin verksamhet beakta de nationella minoriteternas särart och deras behov av skydd och stöd för att deras språk och kultur skall fortleva i Sverige. Barns behov att få utveckla en kulturell identitet och det egna minoritetsspråket skall beaktas särskilt.

De nationella minoriteterna skall på alla nivåer i samhället ges möjligheter till inflytande i frågor som berör dessa, så långt det är möjligt.

Nationella minoriteters behov av stöd och skydd skall beaktas i olika typer av verksamhet. Det kan t.ex. vara inom kommunal verksamhet när man fattar beslut som berör enskilda eller beslut om beviljande av medel till olika typer av verksamheter. Barn som tillhör nationella minoriteter har ett intresse och ett behov av att få utveckla den kulturella identiteten och det egna språket. Detta intresse skall myndigheter ta särskild hänsyn till, om ett beslut kan komma att påverka barn.

Nationella minoriteter skall ges möjligheter att påverka i frågor som berör dem. Det innebär att kommuner och olika förvaltningsmyndigheter i sin verksamhet skall utforma sitt arbete på ett sådant sätt att en dialog kan föras med företrädare för de nationella minoriteterna. Det kan t.ex. vara lämpligt att införa brukarråd där minoriteterna finns representerade, så att minoriteters synpunkter kan beaktas i olika typer av beslut. Nationella minoriteter bör särskilt engageras och ges möjlighet att påverka i frågor som rör användandet av ekonomiska resurser avsatta för minoritetspolitiska åtgärder.

Särskilda bestämmelser rörande förvaltningsområden

5 §

Med förvaltningsområde för samiska avses Arjeplogs, Arvidsjaurs, Bergs, Dorotea, Gällivare, Härjedalens, Jokkmokks, Kiruna, Krokoms, Lycksele, Malå, Piteå, Skellefteå, Sorsele, Strömsunds, Storumans, Umeå, Vilhelmina, Vindelns, Åre, Åsele, Älvdalens, Älvsbyns och Östersunds kommuner.

Med förvaltningsområde för finska avses Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala, Övertorneå kommuner samt samtliga kommuner i Stockholms, Uppsala, Södermanlands och Västmanlands län.

Med förvaltningsområde för meänkieli avses Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner.

Förvaltningsområdena för samiska, finska respektive meänkieli omfattar det geografiska område som de i bestämmelsen uppräknade kommunerna respektive länen utgör.

Rätt att använda samiska, finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter

6 §

En enskild har rätt att använda samiska, finska eller meänkieli vid sina muntliga och skriftliga kontakter med en förvaltningsmyndighet i ärenden som avser myndighetsutövning i förhållande till honom eller henne, om ärendet har anknytning till förvaltningsområdet.

Om den enskilde använder minoritetsspråk i ett sådant ärende, är myndigheten skyldig att ge muntligt svar på detta språk. Ett skriftligt beslut i ett sådant ärende skall innehålla en upplysning på minoritetsspråket om att beslutet kan översättas muntligen till minoritetsspråket av myndigheten på begäran av den enskilde.

Myndigheten skall även i övrigt sträva efter att bemöta den enskilde på det egna minoritetsspråket.

I första stycket föreskrivs att enskilda har rätt att använda samiska, finska eller meänkieli vid kontakt med förvaltningsmyndigheter i ärenden som avser myndighetsutövning mot dem. Rätten gäller den som är sökande i ett ärende eller den som myndighetsutövningen annars riktar sig mot. Bestämmelsen innefattar däremot inte någon rätt att använda minoritetsspråket för den som t.ex. samråd skall ske med eller som har rätt att yttra sig i ärendet. Rätten att använda minoritetsspråket omfattar bara ärenden som har

en anknytning till förvaltningsområdet genom t.ex. att den enskilde är bosatt eller vistas inom förvaltningsområdet, att ärendet rör en verksamhet som bedrivs inom förvaltningsområdet eller en fastighet belägen inom förvaltningsområdet.

Rätten avser såväl muntliga som skriftliga kontakter i enskilda ärenden. En myndighet kan ha muntlig handläggning i ärenden. Rätten att använda samiska, finska eller meänkieli omfattar även sådan handläggning av ett ärende. Den enskilde har även rätt att inge handlingar på finska och meänkieli till myndigheten. Om innehållet är av betydelse för ärendet bör handlingen översättas (se 8 § förvaltningslagen).

Rätten att använda samiska, finska eller meänkieli gäller oavsett om den enskilde är svensk eller utländsk medborgare. Rätten är inte heller beroende av var den enskilde är bosatt.

Rätten att använda samiska, finska eller meänkieli gäller enskilda. Med detta begrepp avses inte bara fysiska personer utan även t.ex. föreningar, aktiebolag och andra organisationer men däremot inte myndigheter eller andra offentligt rättsliga organ. Första stycket har den innebörden att en ställföreträdare för en enskild har samma rätt enligt lagen att använda samiska, finska eller meänkieli som den enskilde själv. Däremot ger inte bestämmelsen ett ombud motsvarande rätt.

I andra stycket regleras myndighetens skyldighet att svara på samiska, finska eller meänkieli när en enskild använder dessa språk. Detta innebär att myndigheten skall använda den enskildes minoritetsspråk vid myndighetens muntliga kontakter med den enskilde och på begäran av den enskilde muntligen till minoritetsspråket översätta skriftliga meddelanden och beslut riktade till den enskilde. Däremot innefattar bestämmelsen inte någon skyldighet att avfatta skriftliga beslut även på minoritetsspråket. Inte heller innefattar bestämmelsen någon rätt att få vad t.ex. en motpart säger under muntlig handläggning översatt till svenska.

I tredje stycket regleras användningen av samiska, finska eller meänkieli hos myndigheter när det gäller annan verksamhet än myndighetsutövning. Exempel på sådan verksamhet är rådgivning och information till allmänheten, erbjudande av vård och undervisning. Blanketter och informationsblad avsedda för allmänheten skall också kunna översättas till samiska, finska och meänkieli eller till tvåspråkiga versioner, när behov av detta bedöms föreligga. I denna verksamhet har inte myndigheten någon absolut skyldighet att svara på minoritetsspråket men skall ändå eftersträva att bemöta

enskilda på minoritetsspråket. Om ett ärende överklagas till en regional myndighet som avses i 1 § har den enskilde rätten att tala samiska, finska eller meänkieli även i detta ärende.

7 §

Förvaltningsmyndigheterna får bestämma särskilda tider och särskild plats för minoritetsspråkstalandes besök och telefonsamtal.

I paragrafen anges att den enskildes rätt att använda samiska, finska eller meänkieli kan begränsas till viss tid och plats. Rätten att använda minoritetsspråket vid kontakt med myndigheten kan således begränsas till att gälla under vissa tider på myndighetens kontor då tolk kan finnas tillgänglig. Det är viktigt att myndigheten är mycket tydlig i sin information till allmänheten. När sådana tider bestäms är det viktigt att beakta att viss översättning måste ske skyndsamt. Detta kan exempelvis gälla myndighetsbeslut riktade till enskilda där den enskilde är beroende av översättning för att förstå innebörden av beslutet.

Rätt att använda samiska, finska och meänkieli hos domstolar

8 §

Den som är part eller ställföreträdare för part i ett mål eller ett ärende hos domstol har rätt att använda samiska, finska eller meänkieli under målets eller ärendets handläggning, om målet eller ärendet har anknytning till förvaltningsområdet.

Rätten att använda det egna minoritetsspråket omfattar också de domstolar dit en dom eller ett beslut i ett mål eller ärende som avses i första stycket överklagas.

I denna och följande paragrafer regleras parts och parts ställföreträdares rätt att använda samiska, finska eller meänkieli vid muntliga eller skriftliga kontakter med en länsrätt och en tingsrätt som har en domkrets som till någon del omfattar respektive förvaltningsområde. Även fastighetsdomstol, miljödomstol och sjörettsdomstol omfattas av bestämmelsen.

En parts och dennes ställföreträdares rätt att använda minoritetsspråket omfattar även de domstolar dit en dom eller ett beslut i ett mål eller ärende som avses i paragrafens första stycke överklagats. Rätten att tala minoritetsspråket omfattar inte s.k. extraordinära rättsmedel, t.ex. en ansökan om resning.

9 §

Rätten att använda samiska, finska eller meänkieli i mål eller ärenden hos domstolar enligt 8 § omfattar rätt att ge in handlingar och skriftlig bevisning på detta språk, rätt att få de handlingar som hör till målet eller ärendet muntligen översätta till minoritetsspråket och rätt att vid muntlig förhandling inför domstolen tala detta språk. Domstolen skall översätta handlingar och skriftlig bevisning till svenska, om det inte är uppenbart onödigt.

Även i övrigt skall domstolen i sina kontakter sträva efter att bemöta minoritetsspråkstalande part eller ställföreträdare för part på minoritetsspråket.

Rätten att använda samiska, finska eller meänkieli under rättegång eller ett ärendes behandling omfattar att få yttra sig muntligen eller skriftligen på minoritetsspråket i enlighet med de regler som gäller för rättegången eller ärendens behandling i domstol. Den enskildes rätt att använda minoritetsspråket omfattar ett mål eller ärende som har anknytning till förvaltningsområdet. Med anknytning avses här t.ex. att parten är bosatt eller vistas i förvaltningsområdet, att ett mål rör en fastighet belägen i förvaltningsområdet eller att ett brott har begåtts inom förvaltningsområdet.

Bestämmelserna innebär också en rätt att med hjälp av tolk få de handlingar som hör till målet eller ärendet muntligen översätta till minoritetsspråket. Rätten att få tala minoritetsspråket vid muntlig förhandling omfattar rätten att själv få tala samiska, finska eller meänkieli.

Enligt paragrafen är domstolar även skyldiga att översätta ingivna handlingar till svenska om detta inte är uppenbart onödigt.

Även i övrigt, exempelvis då part riktar sig till domstolen med förfrågningar, skall domstolen sträva efter att bemöta minoritetsspråkstalande part och parts ställföreträdare på minoritetsspråket.

10 §

Den som vill använda samiska, finska eller meänkieli under ett måls eller ett ärendes handläggning i domstol enligt 8 § skall begära detta i samband med att målet eller ärendet inleds eller första gången parten skall yttra sig i målet eller ärendet. Om en begäran att använda minoritetsspråk framställs senare får den avslås.

En begäran att använda minoritetsspråk får även avslås om det är uppenbart att den har ett otillbörligt syfte.

Rätten att använda samiska, finska eller meänkieli gäller under hela rättegången och hela ärendets behandling i domstol, dvs. från

det att målet eller ärendet inleds vid domstolen till och med att ett eventuellt överklagande kommer in till domstolen. För att domstolen skall kunna planera anlitande av tolk och översättare i mål eller ärende där minoritetsspråket används, skall begäran om att använda samiska, finska eller meänkieli framföras i samband med att målet eller ärendet anhängiggörs eller första gången part skall yttra sig i målet. Om en begäran kommer in senare under ärendets handläggning får den avslås.

Möjligheten att avslå en begäran om att få använda samiska, finska eller meänkieli i övrigt bör användas mycket restriktivt exempelvis då det är uppenbart att begäran framställs i syfte att förhålla rättegången. Ett beslut av domstolen i fråga om rätten att använda samiska, finska eller meänkieli i mål eller ärende får inte överklagas särskilt (se 49 kap. 5 § rättegångsbalken och 34 § förvaltningsprocesslagen).

11 §

Om en part eller ställföreträdare för part skall få använda samiska, finska eller meänkieli i rättegång, skall tolk anlitas i enlighet med bestämmelserna i 5 kap. 6–8 §§ och 33 kap. 9 § rättegångsbalken och 50–52 §§ förvaltningsprocesslagen (1971:291).

De regler som enligt rättegångsbalken respektive förvaltningsprocesslagen gäller för vem som skall anlitas som tolk samt om tolken och ersättning till tolk skall tillämpas också när tolk anlitas enligt denna lag.

Minoritetsspråk i förskoleverksamhet och äldreomsorg

12 §

När en kommun i förvaltningsområdet erbjuder plats i förskoleverksamhet enligt 2 a kap. 1 och 7 §§ skollagen (1985:1100), skall kommunen ge barn vars vårdnadshavare begär det möjlighet till plats i förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på samiska, finska eller meänkieli.

Innebörden av paragrafen är att varje kommun inom respektive förvaltningsområde måste, när den erbjuder förskoleverksamhet, erbjuda förskoleverksamhet som helt eller delvis bedrivs på samiska, finska respektive meänkieli om vårdnadshavare begär det. Omfattningen av verksamheten kan variera beroende på hur många barn den omfattar och tillgången på språkkunnig personal. Finns

det tillräckligt många barn och tillräckligt mycket personal som behärskar språket kan verksamheten på samiska, finska eller meänkieli bedrivs mer organiserat i särskilda grupper eller på särskilda tvåspråkiga daghemsavdelningar eller helt tvåspråkiga daghem.

13 §

En kommun i förvaltningsområdet skall erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller delar av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar den enskildes minoritetsspråk.

Arten och omfattningen av den äldreomsorg som erbjuds på samiska, finska eller meänkieli blir beroende av hur många som önskar omsorg av personal som talar minoritetsspråket och vilken typ av omsorg de önskar samt tillgången på personal som talar dessa språk. Det grundläggande kravet på kommunerna enligt denna paragraf är att de organiserar äldreomsorgen så att någon del av den service och omvårdnad som erbjuds ges av personal som behärskar samiska, finska respektive meänkieli. Kommunerna bör därför organisera verksamheten så att den personal som finns i äldreomsorgen och som talar minoritetsspråket så långt möjligt arbetar med de äldre som har samiska, finska eller meänkieli som första språk.

Undantag

14 §

Om det finns särskilda skäl får regeringen föreskriva att en viss myndighet som lyder under regeringen skall undantas från tillämpningen av 6 §. Motsvarande gäller efter regeringens bemyndigande för landstingsfullmäktige och för kommunfullmäktige i fråga om kommunala myndigheter.

Regeringen kan enligt denna paragraf föreskriva att en viss statlig förvaltningsmyndighet inte skall omfattas av 6 § i denna lag. Ett sådant beslut kan endast fattas om särskilda skäl föreligger. Särskilda skäl kan föreligga om t.ex. en viss myndighet har mycket liten kontakt med allmänheten och det därför inte är befogat för myndigheten att hålla tolkberedskap. På samma sätt kan landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige efter regeringens bemyndigande undanta förvaltningsmyndigheter inom sina respektive verksamhetsområden. Möjligheten att undanta myndigheter från

lagens tillämpningsområde bör användas restriktivt så att lagens syfte inte urholkas.

Tillsyn

15 §

Tillsynen skall säkerställa syftet med denna lag.

Tillsynsmyndigheten skall för detta ändamål på eget initiativ eller efter anmälan i nödvändig utsträckning kontrollera efterlevnaden av lagen.

Tillsynsmyndigheten skall dessutom, genom rådgivning, information och liknande verksamhet, skapa förutsättningar för att lagens ändamål skall kunna tillgodoses.

Tillsynsmyndigheten skall genom sin verksamhet stödja kommuner m.fl. i deras uppdrag att uppfylla lagens bestämmelser.

16 §

Tillsyn över kommunernas verksamhet enligt denna lag utövas av Länsstyrelsen i xx län och Sametinget, i enlighet med vad regeringen bestämmer.

Tillsyn i frågor som rör kommuners anordnande av förskoleverksamhet och äldreomsorg utövas av annan myndighet.

Länsstyrelsen i xx län och Sametinget ges nationellt ansvar för att utöva tillsyn över denna lag. Länsstyrelsens tillsyn avser kommunerna i förvaltningsområdet för finska och meänkieli, medan sameetingets tillsyn avser kommunerna i förvaltningsområdet för samiska. Tillsynen omfattar inte frågor där andra myndigheter har tillsynsansvar, t.ex. Skolverket, Socialstyrelsen.

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2007.

Lagen föreslås träda i kraft den 1 juli 2007.

I domstolar, där lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar respektive lag (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter

och domstolar inte tidigare gällt, skall den tillämpas i mål eller ärenden som inleds efter lagens ikraftträdande.

Förslag till ändring i

förordning (2000:86) om statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska, finska och meänkieli

1 §

Denna förordning innehåller bestämmelser om statsbidrag till åtgärder enligt lagen (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

2 §

Statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska lämnas till Arjeplogs, Arvidsjaurs, Bergs, Dorotea, Gällivare, Härjedalens, Jokkmokks, Kiruna, Krokoms, Lycksele, Malå, Piteå, Skellefteå, Sorsele, Storumans, Strömsunds, Umeå, Vilhelmina, Vindelns, Åre, Åsele, Älvdalens, Älvsbyns och Östersunds kommuner samt Dalarnas, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens läns landsting.

Statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av finska lämnas till Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner, samtliga kommuner i Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands län samt Norrbottens, Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands läns landsting.

Statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av meänkieli lämnas till Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner samt Norrbottens läns landsting.

4 §

Beslut om statsbidrag enligt denna förordning fattas av Sametinget i frågor som rör samiska och Länsstyrelsen i xx län i frågor som rör finska och meänkieli. Myndigheterna skall bistå varandra.

Innan fördelning av statsbidrag beslutas skall länsstyrelsen samråda med berörda kommuner och landstinget.

Det är viktigt att länsstyrelsen och Sametinget finner arbetsformer som gör att de kan bistå varandra så att syftet med lag (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk säkerställs. Det är också viktigt att dessa myndigheter på ett tydligt sätt klargör sin

arbetsfördelning i de två kommuner där båda myndigheterna har ett tillsynsansvar, nämligen Gällivare och Kiruna kommun.

5 §

Sametingets eller länsstyrelsens beslut enligt denna förordning får inte överklagas.

Förslag till ändring i

Sametingslag (1992:1433)

2 kap.

1§

Sametinget skall verka för en levande samisk kultur och därvid ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar denna kultur. Till sametingets uppgifter hör särskilt att

- 1. besluta om fördelningen av statsbidrag och av medel ur Samefonden till samisk kultur och samiska organisationer samt av andra medel som ställs till samernas gemensamma förfogande,*
- 2. utse den styrelse för sameskolan som avses i 8 kap. 6 § skollagen (1985:1100),*
- 3. leda och fastställa mål för det samiska språkarbetet,*
- 4. utöva tillsyn över kommuner enligt lag (2006:xx) om nationella minoriteter och minoritetsspråk i enlighet med vad regeringen bestämmer,*
- 5. medverka i samhällsplaneringen och bevaka att samiska behov beaktas, däribland rennäringens intressen vid utnyttjandet av mark och vatten, och*
- 6. informera om samiska förhållanden.*

Sametinget fastställer målen för det samiska språket i egenskap av folkvalt organ för samer i Sverige. Sametinget utövar tillsyn enligt punkt 4 i egenskap av statlig myndighet.

Förslag till ändring i

grundskoleförordningen (1994:1194)

2 kap. 9 §

Om en eller båda av elevens vårdnadshavare har ett annat språk än svenska som modersmål och språket utgör dagligt umgängesspråk för eleven, skall eleven få undervisning i detta språk som ett ämne (modersmålsundervisning), om

- 1. eleven har grundläggande kunskaper i språket och*
- 2. eleven önskar få sådan undervisning.*

En samisk, sverigefinsk, tornedalsk, romsk eller judisk elev skall erbjudas modersmålsundervisning i sitt minoritetsspråk även om språket inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Detsamma gäller en elev som är adoptivbarn och som har ett annat modersmål än svenska.

En samisk, sverigefinsk, tornedalsk, romsk eller judisk elev behöver inte heller ha grundläggande kunskaper i sitt minoritetsspråk.

I 5 kap. 2 och 3 §§ finns bestämmelser om studiehandledning på elevens modersmål.

Elever som tillhör nationella minoriteter skall ha rätt till modersmålsundervisning även om minoritetsspråket inte används som umgängesspråk i hemmet. Krav på grundläggande kunskaper i språket skall inte heller ställas.

Med judisk elevs rätt till modersmålsundervisning i minoritetsspråket avses undervisning i jiddisch.

2 kap. 13 §

En kommun är skyldig att anordna modersmålsundervisning i ett språk, endast om det finns en lämplig lärare.

En kommun är skyldig att anordna sådan undervisning om minst fem elever önskar undervisning i språket. När det gäller samiska, sverigefinska, tornedalska, romska eller judiska elever är kommunen skyldig att anordna modersmålsundervisning i minoritetsspråket även om antalet elever är mindre än fem. Om lämplig lärare inte finns att tillgå, skall undervisning på elevens minoritetsspråk anordnas på distans, tills en lämplig lärare hittas.

Rätt till undervisning för elev som tillhör en nationell minoritet skall föreligga även om det bara finns en elev i kommunen som önskar sådan undervisning. Med judisk elevs rätt till modersmålsundervisning i minoritetsspråket enligt andra stycket avses undervisning i jiddisch.

Förslag till ändring i

gymnasieförordningen (1992:394)

5 kap. 7 §

Om en elevs föräldrar eller vårdnadshavare eller en av dem har ett annat språk än svenska som modersmål och språket utgör dagligt umgängesspråk för eleven, skall eleven få undervisning i modersmålet som ett ämne (modersmålsundervisning), förutsatt att eleven har goda kunskaper i modersmålet och att han eller hon även önskar få sådan undervisning.

En samisk, sverigefinsk, tornedalsk, romsk eller judisk elev har rätt att få undervisning i sitt minoritetsspråk, även om det inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Detsamma gäller en elev som är adoptivbarn och som har ett annat modersmål än svenska.

I kap. 5 och 6 §§ finns bestämmelser om studiehandledning på elevens modersmål.

Med judisk elevs rätt till modersmålsundervisning enligt denna bestämmelse avses undervisning i jiddisch.

5 kap. 12 §

En kommun är inte skyldig att anordna modersmålsundervisning, om lämplig lärare inte finns att tillgå.

En kommun är inte heller skyldig att anordna modersmålsundervisning, om antalet elever i kommunen som önskar sådan undervisning i ett visst språk är mindre än fem.

Andra stycket gäller inte i fråga om modersmålsundervisning för samiska, sverigefinska, tornedalska, romska eller judiska elever. Om lämplig lärare inte finns att tillgå, skall undervisning på elevens minoritetsspråk anordnas på distans, tills en lämplig lärare hittas.

Rätt till undervisning för elev som tillhör en nationell minoritet skall föreligga även om det bara finns en elev i kommunen som önskar sådan undervisning. Med judisk elevs rätt till modersmålsundervisning enligt tredje stycket avses undervisning i jiddisch.

**Förslag till ändring i
förordning (1982:270) om allmänna flaggdagar**

Allmänna flaggdagar är

*nyårsdagen
den 28 januari; Konungens namnsdag
den 6 februari; samefolkets dag
den 12 mars; Kronprinsessans namnsdag
påskdagen
den 30 april; Konungens födelsedag
den 1 maj
pingstdagen
den 6 juni; Sveriges nationaldag och svenska flaggans dag
midsommardagen
den 14 juli; Kronprinsessans födelsedag
den 8 augusti; Drottningens namnsdag
dag för val i hela riket till riksdagen
den 24 oktober; FN-dagen
den 6 november; Gustav Adolfsdagen
den 10 december; Nobeldagen
den 23 december; Drottningens födelsedag
juldagen.*

Den 6 februari bör flaggning även kunna ske med den samiska flaggan. Närmare bestämmelser om flaggning med den samiska flaggan lämnas av Sametinget.

Referenser

Konventioner:

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, 4 nov 1950, SÖ 1952:35

International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 7 mars 1966, SÖ 1971:40

International Covenant on Civil and Political Rights, 16 dec 1966, SÖ 1971:42

Convention (No. 169) Concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, 27 jun 1989, finns bl.a. återgiven i SOU 1999:25 bilaga 2

Convention on the Rights of the Child, 20 nov 1989, SÖ 1990:20

European Charter for Regional or Minority Languages, 5 nov 1992, ETS No. 148, SÖ 2000:3

Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1 feb 1995, ETS No. 157, SÖ 2000:2

”Nordisk samekonvensjon” Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe, 26 okt 2005

Europarådsmaterial:

European Charter for Regional or Minority Languages, Explanatory Report

Report Submitted by Sweden Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC/SR(2001)003, received on 8 June 2001

Initial Periodical Report, Sweden, MIN-LANG/PR(2001)1, 18 June 2001

- Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Sweden, 25 Aug 2002, ACFC/INF/OP/I(2003)006
- Council of Europe Committee of Ministers, Recommendations RecChL(2003)1 of the Committee of Ministers on the Application of the European Charter for Regional or Minority languages by Sweden, 19 June 2003
- European Charter for Regional or Minority Languages – Application of the Charter in Sweden: Report of the Committee of Experts on the Charter, ECRML (2003)1, 19 June 2003
- Swedish Report on the Council of European Charter for Regional or Minority Languages, Second Periodical Report presented in accordance with Article 15 of the Charter, jun 2004
- Council of Europe: ”Application of the Charter in Norway”, 3 Sept 2003, ECRML (2003) 2
- Council of Europe: ”Application of the Charter in Norway”, 3 Sept 2003, ECRML (2003)
- Council of Europe Committee of Ministers, Resolution ResCMN(2003)12 on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Sweden, 10 Dec 2003
- Europarådet, Europakommissionen mot rasism och intolerans, ECRI; ”Tredje rapporten om Sverige”, antagen den 17 dec 2004, publicerad den 14 juni 2005, CRI (2005)
- Norway’s Third Periodical Report to the Council of Europe, 2 May 2005, MIN-LANG/PR (2005) 3
- Norska Sametingets rapport till Europarådet; 032/04: ”Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk – rapport”

FN material:

- Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, UN General Assembly resolution 47/135, 18 Dec 1992
- United Nations General Assembly Resolution 48/163, 21 Dec 1993, on the Decade of the World’s Indigenous People
- 1994 General Comment No. 23 on article 27 of the ICCPR
- Socialdepartementet: Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter (2002)

- UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages:
 "Language Vitality and Endangerment", submitted to the
 International Expert Meeting on UNESCO Programme Safe-
 guarding of Endangered Languages, Paris, 10-12 Mar 2003
- United Nations General Assembly Resolution 59/174 on the
 Second International Decade of the World's Indigenous
 People, 20 Dec 2004

Riksdagstryck:

- Riksdagsskrivelse 1994/95:1, "Finska språkets ställning i Sverige", 8
 sept 1994
- prop. 1998/99:143, "Nationella minoriteter i Sverige"
- prop. 1992/93:32, "Om samerna och samisk kultur m.m."
- bet. 1999/2000:KU6, "Nationella minoriteter i Sverige"
- rskr. 1999/2000:69
- Regeringens skrivelse 2001/02:83, "En nationell handlingsplan för
 de mänskliga rättigheterna", 24 jan 2002
- prop. 2002/03:1 utgiftsområde 8
- Regeringens skrivelse 2003/04:110, "Demokratipolitik", 11 mars
 2004
- prop 2004/05:2 "Makt att bestämma – rätt till välfärd"
- prop 2004/05:11 "Kvalitet i förskolan"
- Rapporter från riksdagen: "Nationella minoriteter och minoritets-
 språk", 2004/05:RFR3, mars 2005
- prop 2005/06:2 "Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik"
- Lagrådsremiss "Ett ökat samiskt inflytande", 8 dec 2005

SOU:

- Sameutredningen: "Samerna i Sverige – Stöd åt språk och kultur",
 SOU 1975:99 och 1975:100
- Samerättsutredningen: "Samerätt och Sameting", SOU 1989:41
- Samerättsutredningen: "Språkbyte och språkbevarande", SOU
 1990:84
- Samerättsutredningen: "Samerätt och samiskt språk", SOU 1990:91
- Minoritetsspråkskommittén: "Steg mot en minoritetspolitik -
 Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk",
 SOU 1997:192

- Minoritetsspråkskommittén: ”Steg mot en minoritetspolitik – Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter”, SOU 1997:193
- ILO-utredningen: ”Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige – Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169”, SOU 1999:25
- Kommittén för svenska språket: ”Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket”, SOU 2002:27
- Sametingsutredningen: ”Sametingets roll i det svenska folkstyret”, SOU 2002:77
- Kommittén om radio och TV i allmänhetens tjänst: ”Radio och TV i allmänhetens tjänst”, SOU 2005:1
- Utredningen om finska och sydsamiska: ”Rätten till mitt språk – Förstärkt minoritetsskydd”, SOU 2005:40
- Presskommittén: ”Mångfald och räckvidd”, SOU 2006:8

Litteratur/ Rapporter:

- Aikio-Puoskari, Ulla: ”The Education of the Sámi in the Comprehensive Schooling of Three Nordic Countries: Norway, Sweden and Finland”, gáldu čála nr 2/2005, utgiven av Kompetansesentret för urfolksrettigheter
- Ájtte: ”Samerna – Solens och Vindens folk” (1993)
- Barnombudsmannen informerar BR2005:01: ”Årsredovsning 2004”
- Elenius, Lars; Ekenberg, Stefan: ”Minoritetsspråk och myndighetskontakt”, Luleå Tekniska universitet, rapport nr 2002:31 (2002)
- Elenius, Lars: ”Ett uthålligt språk – genomförande av lagarna om användning av minoritetsspråk i förvaltningsområdena i Norrbottens län åren 2000–2004” (2004), återgiven i Rapporter från riksdagen: ”Nationella minoriteter och minoritetsspråk”, 2004/05:RFR3, mars 2005
- Finska Sametingets slutrapport/ Sámediggi: ”Saamelaisten kieli ja kulttuurisiida-hankeen loppuraportti”, 17 feb 2004
- Folkhälsoinstitutet: ”Födelselandets betydelse – en rapport om hälsa hos olika invandrargrupper” (2002)
- Hansson, Heidi m.fl. (red): ”När språk och kulturer möts - Festschrift till Tuuli Forsgren” (2002)

- Huss, Leena: "Reversing Language Shift in the Far North – Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland" (1999)
- Huss, Leena: "Sverigefinsk revitalisering - finns den?" i Hansson (2002)
- Huss, Leena: "Hur skall den samiska revitaliseringen gå vidare?" Föredrag i Uppsala, 4 feb 2005
- Hyltenstam, Kenneth; Stroud, Christopher: "Språkbyte och språkbevarande – Om samiskan och andra minoritetsspråk" (1991)
- Hyltenstam, Kenneth; Tuomela, Veli: "Hemspråksundervisningen", i Hyltenstam, Kenneth (red.): "Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige" (1996)
- Hyltenstam, Kenneth (red): "Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv" (1999)
- Hyltenstam, Kenneth; Stroud Christopher; Svonni, Mikael: "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska Sápmi" i Hyltenstam (1999) s 44
- Hyltenstam, Kenneth; Milani, Tommaso M.: "Nationella minoriteter och minoritetsspråk – Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: ett minoritetsperspektiv" (2004), återgiven i Rapporter från riksdagen: "Nationella minoriteter och minoritetsspråk", 2004/05:RFR3, mars 2005
- Jansson, Annika: "Sami Language at Home and at School – A Fieldwork Perspective" (2005)
- Jordbruksdepartementet: "Same, same but different" (2004)
- Juvonen, Päivi; Parkvall, Mikael: "Språkekologi i siffror" i Kangassalo (2003) s 30
- Kangassalo, Raija; Mellenius, Ingmarie (red): "Låt mig ha kvar mitt språk – Antakaa minun pitää kieleni" (2003)
- Ladberg, Gunilla: "Barn med flera språk – Tvåspråkighet och flerspråkighet i familj, förskola, skola och samhälle" (2003)
- Lundmark, Lennart: "Så länge vi har marker – Samerna och staten under sexhundra år" (1998)
- Länsstyrelsen i Norrbottens län: "Finska, meänkieli och samiska – utvärdering av regionala åtgärder för nationella minoritetsspråk", dec 2000
- Melakari, Esko: "Finskan – Ett svenskt språk: En kartläggning av det finska språkets ställning i det svenska samhället i början av 2000-talet" (2003)

- Nies, Judith: "Native American History – A Chronology of a Culture's Vast Achievements and Their Links to World Events" (1996)
- Nilsson, Jan: Landskrona kommun, Vuxenutbildningsförvaltningen: "ALFA – ett projekt från A till Ö. Slutrapport och utvärdering", 10 nov 2004
- Presstödsnämnden: "Minoriteternas medier", september 2002
- Rapporter från riksdagen: "Nationella minoriteter och minoritetsspråk", 2004/05:RFR3, mars 2005
- Regeringskansliet och Sametinget: "Samer – ett ursprungsfolk" (2004)
- RUAB: "Hur svenska folket talar och förstår finska och meänkieli samt en kartläggning av radiovanor", 28 okt 2005
- Ruong, Israel: "Historisk återblick rörande samerna", i "Samerna i Sverige – Stöd åt språk och kultur", SOU 1975:100, bil. 4
- Salminen, Tapani: "UNESCO:s Red Book on Endangered Languages" (1999)
- Sameskolstyrelsen: "Årsredovisning 2004"
- Sametinget: "Samernas historia" (1996)
- Sametinget: "Plan för samiskt bibliotek i Sverige – Rapport från Biblioteksutredningen" (2003)
- Sametinget: "Start för en offensiv samisk språkpolitik – Handlingsprogram", antaget av Sametinget i feb 2004
- Sametinget och Regeringskansliet: "Samer - ett ursprungsfolk i Sverige" (2004)
- Samisk Närings- og Utredningssenter: "Undersøkelse av bruken av samiskt språk", okt 2000
- Skolverket: "Samebarnens skolsituation – Sameskolor, skolor med integrerad samisk undervisning" (1994)
- Skolverket: "Undervisning i och på de nationella minoritetsspråken – kartläggning av situationen 2001", 20 jan 2001
- Skolverket: "Redovisning av uppdrag rörande nationella minoritetsspråk – finska och jiddisch" (U2001/775/G), 25 jan 2002
- Skolverket: "Flera språk – flera möjligheter - Utveckling av modersmålsstöd och modersmålsundervisning – ett regeringsuppdrag 2002", rapport till regeringen, 15 maj 2002
- Se även bilaga 4: Veli Tuomela: "Modersmålsundervisningen - en forskningsöversikt" s 60
- Skolverket / Tallberg Broman, Ingegerd; Rubinstein Reich, Lena, Hägerström, Jeanette: "Likvärdighet i en skola för alla – Historisk bakgrund och kritisk granskning" (2002)

- Skolverket: "De nationella minoriteternas utbildningssituation", rapport 272, okt 2005
- Statens kulturråd: "De nationella minoriteterna och kulturlivet", rapport 2001:4
- Stiles, Dawn B.: "Four Successful Indigenous Language Programs" i Reyhner, Jon (red.): "Teaching Indigenous Languages" (1997) s 148
- Svonni, Mikael: "Att lära sig samiska – ett minoritetsspråk. Vilken roll har skolan?" i Westergren (1997) s 149
- Svonni, Mikael: (under utg.) "Umesamiskan – det gåtfulla språket" i: Andrea Amft, Mikael Svonni (red.) "Sápmi Y1K – Livet i samernas bosättningsområde för ett tusen år sedan.", Samiska studier 3, skriftserie om samernas språk, kultur och samhälle, Sámi dutkan/samiska studier vid Umeå universitet
- Svonni, Mikael: föredrag "Språksituationen för samerna i Sverige", symposium till minnet av Annika Jansson i Uppsala den 4 februari 2005
- Task Force on Aboriginal Languages and Cultures: "Towards A New Beginning – A Foundational Report For A Strategy To Revitalize First Nation, Inuit and Métis Languages And Cultures", 28 juni 2005
- Urbefolkningsdelegationen: "FN:s urfolksårtionde 1995-2004" (2005)
- Westergren, Eva; Åhl, Hans (red): "Mer än ett språk – En antologi om två- och trespråkigheten i norra Sverige" (1997)

Övrigt material:

- Uppdrag till Statens Skolverk om nationella minoriteter, Regeringsbeslut, 11 nov 2004 (U2004/4346/G)
- Länsstyrelsen i Norrbottens län: "Utvidgat samiskt förvaltningsområde", skrivelse till regeringen, 23 jan 2003
- Norska Stortingets meld. Nr. 34 2001-2002
- Sametingets skrivelse till regeringen: "Hemställan om samordnad språkpolitik för det samiska språket och om aktuella insatser", 28 jan 2005, JU2005/987/D
- Sameskolstyrelsens budgetunderlag för 2005-2007
- Skolverkets beslut "Tillsyn av sameskolan och Sameskolstyrelsen", 4 sept 2003 (Dnr. 56-2003:0152)

- Utbildnings- och kulturdepartementet: "Uppdrag till Myndigheten för skolutveckling att främja utveckling och produktion av läromedel i samiska", 17 nov 2005, U2005/8408/S
- Regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende Barnombudsmannen, mål 2
- Beach, Hugh; Bäckman, Louise; Danell, Öje; Lindmark, Daniel; Sköld; Peter: "Den samiska kulturen kommer att utrotas", Dagens Nyheter, 23 okt 2005
- "Kris för många samer när vinterbetet förloras", Kyrkans Tidning nr 45, 10-16 nov 2005
- Edwards, Jessica: "Canada Arrives at Controversial Reparations Agreement", Dec 13 2005, Weekly Indigenous News
www.samer.se

Förkortningar

ETS	European Treaty Series
SÖ	Sveriges överenskommelser med främmande makt

Särskilt yttrande

Särskilt yttrande av experten Markku Peura, Sverigefinländarnas delegation

Utredningen om finska och sydsamiska språken redovisar tydligt hur undervisningen i finska är otillräcklig för att stoppa språkbytesprocessen som pågår i den sverigefinska gruppen. Problemen med undervisningen i finska gås igenom i betänkandet och där föreslås en rad åtgärder. Om dessa genomförs, förbättras situationen för sverigefinska barn när det gäller undervisning i finska. Sverigefinnarnas egen långa erfarenhet av det svenska utbildningssystemet visar tydligt att enbart modersmålsundervisning inte räcker för att uppnå tvåspråkighet i finska och svenska utan nyckeln till det är tvåspråkig undervisning, dvs. att elever undervisas genom grundskolan delvis på finska och delvis på svenska.

Utredningen redovisar vikten av undervisning på finska för sverigefinska barns möjlighet att bli tvåspråkiga och få en stark sverigefinsk identitet. Undervisningen på finska har gått tillbaka och kommunerna är passiva när det gäller att tillgodose efterfrågan av att få tvåspråkig undervisning. Flera remissinstanser har påpekat betydelsen av att införa en lagstadgad rätt till undervisning på finska.

Utredningen har tagit en bred ansats när det gäller att föreslå åtgärder utöver det som finns för närvarande i lagstiftningen gällande förvaltningsområdet i Norrbotten och detta möjliggörs i direktiven till utredningen. Jag ser det som en stor brist att utredningen inte föreslår en lagstadgad rätt till undervisning på finska. Det behövs konkret handling om man på riktigt tänker värna finska språket i Sverige, annars fortsätter språkbytesprocessen och assimilationen.

I övrigt anser jag det också viktigt att Sverige förstärker skyddet av finska språket på det sättet som utredningen föreslår angående Europarådets minoritetsspråkskonvention.

